

Έκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2019

για τις
μικρομεσαίες
επιχειρήσεις

1919 - 2019

ΓΣΕΒΕΕ

Γενική Συνομοσπονδία
Επαγγελματιών Βιοτεχνών
Εμπόρων Ελλάδας

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

**Έκθεση
ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ
2019**

**για τις
μικρομεσαίες
επιχειρήσεις**

Ταυτότητα έκδοσης

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Απρίλιος 2019

ΤΙΤΛΟΣ

Έκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2019

για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Διονύσης Ν. Γράβαρης

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Δρ. Δημήτρης Γιακούλας

Δρ. Λεωνίδα Βατικιώτης

Γιώργος Θανόπουλος

Δρ. Νίκος Δασκαλάκης

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Γιάννης Μισεντζής

Ελισάβετ Πετρίδη

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Τζουλιάννα Κοντίνη

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

PressiousArvanitidis

78ο χλμ. Εθν. Οδού Αθηνών – Λαμίας,

Ύψατο Βοιωτίας 322 00

T 216 100 5200

F 216 100 5201

E print@pressious.com

www.pressious.com

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

**Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών
Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας**

Αριστοτέλους 46

104 33 Αθήνα

T 210 884 6852

F 210 884 6853

E info@imegsevee.gr

www.imegsevee.gr

ISBN 978-618-5025-63-2

© **ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ**

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΠΠΑ & ΤΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΟΥΡΓΙΑ ΑΓΑΧΗΡΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΕΠΑνεΚ 2014-2020
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η παρούσα έκδοση σχεδιάστηκε και εκδόθηκε στο πλαίσιο της Πράξης «Παρεμβάσεις της ΓΣΕΒΕΕ για τη συστηματική παρακολούθηση και πρόγνωση αλλαγών του παραγωγικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων» με κωδικό ΟΠΣ 5003864. Η Πράξη υλοποιείται με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία 2014-2020»

Έκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2019

για τις
μικρομεσαίες
επιχειρήσεις

Αθήνα, 2019

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	10
Επιτελική σύνοψη	14
Μέρος πρώτο	
Μακροοικονομικό περιβάλλον	20
Κεφάλαιο 1. Διεθνές οικονομικό περιβάλλον	21
Κεφάλαιο 2. Βασικά μεγέθη	25
2.1 Μεταβολή του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος	25
2.2 Διάρθρωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος	28
2.3 Ιδιωτική κατανάλωση	28
2.4 Επενδύσεις	30
2.5 Δημόσιες δαπάνες	36
2.6 Εμπορικό ισοζύγιο	39
2.7 Επίδραση στην ευημερία των πολιτών	41
2.8 Κατανομή του εισοδήματος	44
2.9 Ανταγωνιστικότητα	45
2.10 Επιχειρηματικό περιβάλλον ΜμΕ	56
Κεφάλαιο 3. Δημόσια οικονομικά	59
3.1 Δημόσιο χρέος	59
3.2 Φορολογία	64
Βιβλιογραφία	74
Πηγές δεδομένων	75
Μέρος δεύτερο	
Διαρθρωτικά στοιχεία ελληνικών επιχειρήσεων	76
Κεφάλαιο 1. Διαρθρωτικές αλλαγές	77
1.1 Μείωση αριθμού επιχειρήσεων	77
Κεφάλαιο 2. Τάσεις από την εξέλιξη της απασχόλησης τα χρόνια της κρίσης (2008–2018)	85
2.1 Τομεακές μεταβολές	86
2.2 Κλαδικές αλλαγές	87
2.3 Θέση στο επάγγελμα	90
2.4 Μεταποίηση	94
2.5 Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	94
2.6 Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	94
2.7 Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	95
2.8 Κατασκευές	95

Κεφάλαιο 3. Έρευνα επιχειρηματικού περιβάλλοντος ΜμΕ	96
3.1 Εισαγωγή – Κύρια συμπεράσματα έρευνας	96
3.2 Αναλυτική παρουσίαση έρευνας ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ	101
3.3 Αποτελέσματα της έρευνας	102
3.3.1 Ίδρυση – διαδοχή – μεταβίβαση	102
3.3.2 Εξαγωγές	104
3.3.3 Προώθηση επιχειρηματικής δραστηριότητας	106
3.3.4 Παρακολούθηση ανταγωνισμού – ενημέρωση για τις κλαδικές εξελίξεις	108
3.3.5 Συνέργειες – Καινοτομία	108
3.3.6 Εμπόδια στην επιχειρηματική δραστηριότητα	111
3.3.7 Ηλεκτρονικές συναλλαγές	113
3.4 Κόστος επιχειρήσεων	114
3.4.1 Κατανομή κόστους επιχειρήσεων επί του τζίρου	114
3.4.2 Λειτουργικό κόστος επιχειρήσεων χωρίς προσωπικό	115
3.4.3 Λειτουργικό κόστος επιχειρήσεων με προσωπικό	116
3.4.4 Κατανομή δαπανών ανά κλάδο	117
3.4.5 Επιχειρηματικότητα ανάγκης	119
Βιβλιογραφία	127
Πηγές δεδομένων	127

Μέρος τρίτο

Ειδικό θέμα: Η χρηματική οικονομία 128

Κεφάλαιο 1. Βασικά νομισματικά και χρηματοδοτικά μεγέθη 129

1.1 Εισαγωγή	129
1.2 Η πορεία των βασικών νομισματικών και χρηματοδοτικών μεγεθών.	130
1.3 Η πορεία του μεγέθους Μ3 (χωρίς το νόμισμα σε κυκλοφορία)	131
1.4 Η πορεία των καταθέσεων	133
1.5 Η πορεία των χρηματοδοτήσεων – πιστωτικών επεκτάσεων	135
1.6 Η πορεία του κόστους δανεισμού	138
1.7 Καταναλωτική δαπάνη νοικοκυριών και καταναλωτικά δάνεια	141

Κεφάλαιο 2. Η πρόσβαση των μικρών επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση 143

2.1 Η έρευνα της ΕΚΤ για την πρόσβαση των ΜμΕ στην χρηματοδότηση	143
2.2 Πρόσβαση σε χρηματοδότηση	144
2.3 Αιτήσεις για χρηματοδότηση μέσω τραπεζικού δανεισμού, αποτέλεσμα αιτήσεων και λόγοι μη χρηματοδότησης	145
2.4 Χρηματοδοτικό κενό	148
2.5 Συμπεράσματα	150

Μέρος τέταρτο

Παράρτημα 156

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε τιμές 2010	27
Πίνακας 2. Σύγκριση με χώρες της ΕΕ για το 2017	47
Πίνακας 3. Εξέλιξη Ελληνικού δημόσιου χρέους	63
Πίνακας 4. Συντελεστής άμεσης φορολόγησης επιχειρήσεων	66
Πίνακας 5. Εξέλιξη φορολογικών εσόδων (σε εκ. ευρώ)	68
Πίνακας 6. Εξέλιξη φορολογικών εσόδων ως ποσοστό του ΑΕΠ	69
Πίνακας 7. Εκτίμηση δημοσιονομικής προσαρμογής 2010–2019 (ποσά σε εκ. ευρώ)	71
Πίνακας 8. Σύνολο δημοσιονομικής προσαρμογής 2010–19 κατά πηγή προέλευσης	72
Πίνακας 9. Δημοσιονομική προσαρμογή κατά Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής	73
Πίνακας 10. Εξέλιξη αριθμού επιχειρήσεων 2008 – 2016	78
Πίνακας 11. Σύνολο κλάδων, εξαιρουμένου πρωτογενούς (% επιχειρήσεων)	79
Πίνακας 12. Σύνολο 5 κλάδων ΜμΕ	79
Πίνακας 13. Εξέλιξη αριθμού επιχειρήσεων 2008 – 2016	82
Πίνακας 14. Καταλύματα – εστίαση (% επιχειρήσεων)	83
Πίνακας 15. Απασχολούμενοι το β' τρίμηνο κάθε έτους σε χιλιάδες	85
Πίνακας 16. Απασχόληση σε επίπεδο τομέων της οικονομίας	87
Πίνακας 17. Απασχόληση ανα κλάδο οικονομικής δραστηριότητας Β τρίμηνο	89
Πίνακας 18. Απασχόληση με βάση τη θέση στο επάγγελμα (Β' τρίμηνο 2008)	92
Πίνακας 19. Απασχόληση με βάση τη θέση στο επάγγελμα (Β' τρίμηνο 2018)	93
Πίνακας 20. Κατανομή κόστους επί του τζίρου (100%) επιχειρήσεων χωρίς προσωπικό	115
Πίνακας 21. Κατανομή κόστους επί του τζίρου (100%) επιχειρήσεων με προσωπικό	116
Πίνακας 22. Επιχειρήσεις χωρίς προσωπικό Ιεράρχηση κατηγοριών δαπανών επί του τζίρου από την μεγαλύτερη στην μικρότερη	118

Πίνακας 23. Επιχειρήσεις με προσωπικό Ιεράρχηση κατηγοριών δαπανών επί του τζίρου από την μεγαλύτερη στην μικρότερη	119
Πίνακας 24. Σύνθεση δείγματος	126
Πίνακας 25. Η πορεία της συνολικής ποσότητας χρήματος	132
Πίνακας 26. Καταθέσεις και ρέπος των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων και των νοικοκυριών στα ΝΧΙ στην Ελλάδα – Υπόλοιπα περιόδου σε εκατ. ευρώ	134
Πίνακας 27. Πορεία χρηματοδότησης 2007 – 2017	135
Πίνακας 28. Επιτόκια χρηματοδότησης για την κατηγορία δανείων με διάρκεια μεταξύ ενός και τριών ετών και για χρηματοδοτήσεις μέχρι 250.000 ευρώ	139
Πίνακας 29. Υπόλοιπα δανείων και καταναλωτική δαπάνη νοικοκυριών	141
Πίνακας 30. Χρηματοδοτικό κενό	149
Παράρτημα Πίνακας 1.	157
Παράρτημα Πίνακας 2. Απασχόληση κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας 2008–2018 (Β' τρίμηνο σε χιλιάδες & ποσοστό)	159
Παράρτημα Πίνακας «Μεταποίηση»	164
Παράρτημα Πίνακας «Εμπόριο»	167
Παράρτημα Πίνακας «Καταλύματα – Εστίαση»	171
Παράρτημα Πίνακας «Ακίνητη περιουσία»	175
Παράρτημα Πίνακας «Κατασκευές»	178
Παράρτημα Πίνακας «Θέση στο επάγγελμα»	181

Ευρετήριο Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Ρυθμοί μεγέθυνσης ΑΕΠ	23
Διάγραμμα 2. Ρυθμός μεγέθυνσης ΑΕΠ	26
Διάγραμμα 3. Συνιστώσες ΑΕΠ	28
Διάγραμμα 4. Ιδιωτική κατανάλωση ως ποσοστό του ΑΕΠ	30
Διάγραμμα 5. Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ	31
Διάγραμμα 6. Επενδύσεις και κατασκευαστική δραστηριότητα	32
Διάγραμμα 7. Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων 1993 – 2019	33
Διάγραμμα 8. Ακαθάριστες επενδύσεις και αποσβέσεις	35
Διάγραμμα 9. Δαπάνη γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ	36
Διάγραμμα 10. Δαπάνη ΜΚΙΕΝ ως ποσοστό του ΑΕΠ	38
Διάγραμμα 11. Αποτέλεσμα εμπορικού ισοζυγίου (ποσοστό του ΑΕΠ)	40
Διάγραμμα 12. Κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν	42
Διάγραμμα 13. Δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης	43
Διάγραμμα 14. Δείκτης GINI μέτρησης ανισοκατανομής εισοδήματος	45
Διάγραμμα 15. Δείκτης ανταγωνιστικότητας (GCI) για την Ελλάδα	46
Διάγραμμα 16. Δείκτης ανταγωνιστικότητας (GCI) για την Ελλάδα (2016)	48
Διάγραμμα 17. Προβλήματα επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα	49
Διάγραμμα 18. Εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ	50
Διάγραμμα 19. Εξαγωγές της Ελλάδας	50
Διάγραμμα 20. Εισροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ	51
Διάγραμμα 21. Εισροές ΑΞΕ προς Ακ. Σχημ. Πάγιου Κεφαλαίου	52
Διάγραμμα 22. Απόθεμα ΑΞΕ στην Ελλάδα	53
Διάγραμμα 23. Απόθεμα ΑΞΕ στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη	54
Διάγραμμα 24. Παραγωγικότητα ανά εργαζόμενο στην Ελλάδα, ΕΕ=60	55
Διάγραμμα 25. Προστιθέμενη αξία ως ποσοστό του ΑΕΠ	56
Διάγραμμα 26. SBA: Επιδόσεις Ελλάδας συγκριτικά με την ΕΕ	57
Διάγραμμα 27. Ετήσιο κόστος εξυπηρέτησης χρέους κεντρικής κυβέρνησης (μέσο ετήσιο σταθμισμένο πραγματικό επιτόκιο)	59
Διάγραμμα 28. Μέση υπολειπόμενη φυσική διάρκεια χρέους, σε έτη	60
Διάγραμμα 29. Σύνθεση δημοσίου χρέους κεντρικής κυβέρνησης	60
Διάγραμμα 30. Φορολογικά έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ	64
Διάγραμμα 31. Προέλευση των επιχειρήσεων	104
Διάγραμμα 32. Πραγματοποίηση εξαγωγών	105
Διάγραμμα 33. Τι ποσοστό των συνολικών πωλήσεών σας αφορούν εξαγωγές; Βάση: Όσοι κάνουν εξαγωγές	105
Διάγραμμα 34. Χώρα πραγματοποίησης εξαγωγών. Βάση όσοι εξάγουν.	105
Διάγραμμα 35. Τρόποι προώθησης της επιχείρησης	107

Διάγραμμα 36. Ενημέρωση για κλαδικές εξελίξεις	109
Διάγραμμα 37. Συνέργειες – Καινοτομία	110
Διάγραμμα 38. Εισαγωγή καινοτομίας	111
Διάγραμμα 39. Πόσο σημαντικά θεωρείτε το καθένα από τα παρακάτω ως εμπόδια στην ανάπτυξη της επιχείρησής σας;	112
Διάγραμμα 40. Και ποιο από αυτά που σας ανέφερα θεωρείτε πιο σημαντικό εμπόδιο για την ανάπτυξη της επιχείρησής σας;	112
Διάγραμμα 41. Τι ποσοστό του ετήσιου τζίρου σας (πωλήσεις) πραγματοποιείτε μέσω ηλεκτρονικών συναλλαγών (εκτός μετρητών, πχ POS, Web-banking);	113
Διάγραμμα 42. Για ποιόν λόγο επιλέξατε να γίνετε επιχειρηματίας;	120
Διάγραμμα 43. Κατηγορία επιχειρηματικότητας με βάση τον κλάδο	121
Διάγραμμα 44. Κατηγορία επιχειρηματικότητας με βάση τη νομική μορφή	121
Διάγραμμα 45. Κατηγορία επιχειρηματικότητας με βάση αριθμό απασχολούμενων	122
Διάγραμμα 46. Κατηγορία επιχειρηματικότητας με βάση τα χρόνια λειτουργίας	122
Διάγραμμα 47. Κατηγορία επιχειρηματικότητας με βάση τον κύκλο εργασιών	123
Διάγραμμα 48. Εξαγωγές κατά κατηγορία επιχειρηματικότητας	123
Διάγραμμα 49. Κατηγορία επιχειρηματικότητας με βάση την κερδοφορία	123
Διάγραμμα 50. Συνέργειες κατά κατηγορία επιχειρηματικότητας	124
Διάγραμμα 51. Καινοτομία κατά κατηγορία επιχειρηματικότητας	125
Διάγραμμα 52. Η πορεία της συνολικής ποσότητας χρήματος	132
Διάγραμμα 53.: Καταθέσεις και ρέπος των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων και των νοικοκυριών στα NXI στην Ελλάδα – Υπόλοιπα περιόδου σε εκατ. ευρώ	133
Διάγραμμα 54. Πορεία χρηματοδότησης 2007 – 2017	136
Διάγραμμα 55. Επιτόκια χρηματοδότησης για την κατηγορία δανείων με διάρκεια μεταξύ ενός και τριών ετών και για χρηματοδοτήσεις μέχρι 250.000 ευρώ	140
Διάγραμμα 56. Υπόλοιπα δανείων και καταναλωτική δαπάνη νοικοκυριών	142
Διάγραμμα 57. Αξιολόγηση προβλήματος πρόσβασης στη χρηματοδότηση	144
Διάγραμμα 58. Αιτήσεις για χρηματοδότηση μέσω τραπεζικού δανεισμού	145
Διάγραμμα 59. Αποτέλεσμα αιτήματος χρηματοδότησης	146
Διάγραμμα 60. Λόγοι μη χρηματοδότησης μέσω τραπεζικού δανεισμού	147

Εισαγωγή

Το Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων της ΓΣΕΒΕΕ (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ) έχει κατά τη διάρκεια των δέκα τελευταίων χρόνων κατοχυρώσει την παρουσία του στον κόσμο των μικρών επιχειρήσεων στην Ελλάδα τόσο με τις μελέτες όσο και με τις δράσεις του. Κατά συνέπεια, έχει συμβάλει αποφασιστικά στη θεσμική ενδυνάμωση της ΓΣΕΒΕΕ - της «μητέρας» που το γέννησε - αλλά και στην τεκμηρίωση των θέσεων και των προτάσεών της. Από την άποψη αυτή εάν η ΓΣΕΒΕΕ είναι η φωνή για τη μεγάλη πλειονότητα των ελληνικών ΜμΕ, τότε το ΙΜΕ είναι ο ενισχυτής αυτής της φωνής και, ταυτόχρονα ο δάσκαλος ορθοφωνίας.

Σήμερα ήρθε η στιγμή για το ΙΜΕ να παρουσιάσει στη δημοσιότητα την πρώτη ετήσια έκθεσή του. Η χρονική υστέρηση για τη δημοσίευση μιας ετήσιας έκθεσης από το ΙΜΕ οφείλεται σε έναν προβληματισμό σε σχέση με τον χαρακτήρα και το περιεχόμενό της. Ο προβληματισμός - τόσο ο δικός μου όσο και των στελεχών του Ινστιτούτου - εστιαζόταν στο τί όφειλε να περιλαμβάνει ως περιεχόμενο αυτή η έκθεση ώστε να καλύπτει μια πραγματική ανάγκη. Και τούτο επειδή τα τελευταία χρόνια - εάν όχι δεκαετίες σε ορισμένες περιπτώσεις - έχουν έρθει στο φως της δημοσιότητας αρκετές ετήσιες εκθέσεις που αναφέρονται στο μακροοικονομικό περιβάλλον, όπως για παράδειγμα η Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας, στα δημόσια οικονομικά, οι Εκθέσεις του Δημοσιονομικού Συμβουλίου και του Γραφείου Προϋπολογισμού της Βουλής, αλλά και στο επίπεδο της λεγόμενης πραγματικής οικονομίας, όπως η Έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ και η ετήσια Έκθεση για το Ελληνικό Εμπόριο του ΙΝΕΜΥ της ΕΣΕΕ. Αλλά και το ίδιο το ΙΜΕ δημοσιεύει περιοδικά πορίσματα που προέρχονται από την εξαμηνιαία έρευνα οικονομικού κλίματος για τις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις (την οποία διεξάγει από τον Ιούνιο του 2009 και μετά) αφενός και από την ετήσια έρευνα εισοδήματος αφετέρου.

Εάν, λοιπόν, επρόκειτο να δημοσιευθεί μια νέα έκθεση και μάλιστα με ετήσια περιοδικότητα, τότε το ερώτημα αναφέρεται στο τί καινούριο θα είχε να προσφέρει στη δημοσιότητα και, κατ' επέκταση, στο αναγνωστικό της κοινό. Με

άλλα λόγια, το ζήτημα ήταν αφενός η αποφυγή επικαλύψεων και επανάληψης θεμάτων που έχουν παρουσιάσει – και εξακολουθούν να παρουσιάζουν – οι λοιπές εκθέσεις και αφετέρου η ταυτότητα της προστιθέμενης αξίας των πορισμάτων της. Έχοντας, λοιπόν, κατά νου αυτές τις δύο μέριμνες προκρίθηκε η επιλογή να δημοσιεύεται σε ετήσια βάση μία έκθεση η οποία κατά μείζονα λόγο θα εστιάζει σε ένα θέμα ή σε μια θεματική περιοχή που θα σχετίζεται με όψεις της επιχειρηματικής δραστηριότητας των ελληνικών ΜμΕ.

Έτσι, η θεματική και το αντικείμενο αυτής της πρώτης ετήσιας έκθεσης είναι η παρουσίαση ενός είδους απολογισμού των δέκα και πλέον ετών που έχουν παρέλθει από την εκδήλωση της κρίσης στην ελληνική οικονομία και από την επιβληθείσα υιοθέτηση της πολιτικής διαχείρισης της κρίσης, της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης. Επειδή, όμως, ο όρος απολογισμός από μόνος του μπορεί να ενέχει αμφισημίες είναι χρήσιμο, σε αυτό το σημείο, να διατυπωθούν ορισμένες διευκρινήσεις.

Πρώτον, όταν γίνεται λόγος περί απολογισμού αναφερόμαστε σε μία όσο το δυνατό πιο πιστή αποτύπωση της κατάστασης και όχι σε μία ερμηνεία – ή και σε περισσότερες ερμηνείες – ή σε ένα είδος ανάλυσης. Αυτό σημαίνει ότι η αξιοπιστία και η εγκυρότητα αυτής της αποτύπωσης δεν περιορίζεται από την ερμηνευτική οπτική σκοπιά ή από τις μεθοδολογικές – ή άλλου είδους – προαποφάσεις και παραδοχές αλλά κυρίως από τη διαθεσιμότητα και την ποιότητα των στοιχείων.

Δεύτερον, ο απολογισμός αυτός δεν αναφέρεται στην ελληνική οικονομία εν γένει αλλά σε εκείνες τις πτυχές και τις διαστάσεις της, οι οποίες παρουσιάζουν άμεση ή έμμεση συνάφεια με τη δραστηριότητα των ελληνικών ΜμΕ. Για παράδειγμα, όταν γίνεται απολογισμός της δημοσιονομικής προσαρμογής για τον περιορισμό των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και για την οικοδόμηση πρωτογενών πλεονασμάτων το ενδιαφέρον δεν είναι πρωτίστως η ερμηνεία και η αξιολόγηση αυτής της προσαρμογής ούτε οι επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία συνολικά. Μάλλον, το ενδιαφέρον είναι επικεντρωμένο στις επιπτώσεις που επέφερε το συνολικό κόστος αυτής της δημοσιονομικής προσαρμογής στις ελληνικές ΜμΕ.

Τρίτον, η αποτύπωση της κατάστασης και ο απολογισμός της περασμένης δεκαετίας είναι, επιπρόσθετα, προσανατολισμένες στα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα των ελληνικών ΜμΕ, όπως για παράδειγμα η σχεδόν απύσχα πρόσβαση στη χρηματοδότηση, η χαμηλή παραγωγικότητα, ο ιδιαίτερα στενός και περιορισμένος επιχειρηματικός ορίζοντας, η εξάρτησή τους από την εγχώρια ζήτηση, κλπ. Εδώ, το ζητούμενο είναι εάν και κατά πόσο η πολιτική της εσωτερική υποτίμησης και η υιοθέτηση μιας σειράς από διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις περιόρισαν αυτά τα διαρθρωτικά προβλήματα ή –και σε ποιες περιπτώσεις– άφησαν αυτά τα διαρθρωτικά προβλήματα άθικτα. Η ανάδειξη αυτών των διαρθρωτικών προβλημάτων είναι κρίσιμη για τη σημερινή συγκυρία κατά την οποία η ελληνική οικονομία δείχνει σαφή και σταθερά σημάδια ανάκαμψης.

Η Εκθεση διαρθρώνεται σε τρία μέρη, τα οποία με τη σειρά τους αντιστοιχούν σε τρεις αναλυτικά διακριτές θεματικές ενότητες. Στο πρώτο μέρος επιχειρείται μια κατά το δυνατό αναλυτική και συστηματική αποτύπωση του μακροοικονομικού περιβάλλοντος εκτός και εντός Ελλάδας, πριν και μετά την εκδήλωση της κρίσης. Εδώ αναδεικνύονται οι επιπτώσεις της κρίσης σε βασικά μακροοικονομικά μεγέθη, στην ανταγωνιστικότητα αλλά και στην ευημερία των πολιτών. Επίσης, στο πρώτο μέρος περιλαμβάνεται ένα κεφάλαιο που έχει ως αντικείμενο την εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών και την εκτίμηση του κόστους της δημοσιονομικής προσαρμογής. Αντικείμενο του δεύτερου μέρους είναι η ανάδειξη των διαρθρωτικών προβλημάτων των ελληνικών ΜμΕ. Στα πρώτα δύο κεφάλαια αυτού του μέρους παρουσιάζεται ένα πανόραμα της πορείας των ελληνικών επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια της κρίσης. Το ενδιαφέρον εδώ επικεντρώνεται στην εξέλιξη του αριθμού των επιχειρήσεων, της απασχόλησης σε αυτές αλλά και στις μεταβολές της απασχόλησης με αναφορά στη μεταβλητή «θέση στο επάγγελμα». Με τον τρόπο αυτό, αποτυπώνονται οι μεταβολές ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Από την παρουσίαση γίνεται σαφές ότι το κόστος της κρίσης δεν κατανεμήθηκε ισομερώς σε όλους τους κλάδους, ενώ την ίδια στιγμή παρατηρείται ότι η ανάκαμψη των τελευταίων ετών είναι εξίσου ανισομερής. Το τρίτο κεφάλαιο αυτού του μέρους

περιλαμβάνει την παρουσίαση των ευρημάτων έρευνας γνώμης που διεξήχθη με ευθύνη του ΙΜΕ σε ένα δείγμα μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων. Τα ευρήματα αυτά αναφέρονται κυρίως σε διαρθρωτικά ζητήματα, όπως την ανάλυση του λειτουργικού κόστους, την ιεράρχηση των εμποδίων που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις, το βαθμό εξωστρέφειας, τα δίκτυα συνεργασίας και την υιοθέτηση «μικρο-καινοτομιών». Εδώ λαμβάνονται υπόψη τα πιο βασικά πορίσματα από τις εξαμηνιαίες έρευνες οικονομικού κλίματος που έχει διεξάγει μέχρι σήμερα το ΙΜΕ και αναφέρονται σε βασικούς δείκτες, όπως ο κύκλος εργασιών, η ζήτηση, η ρευστότητα, η επενδυτική δραστηριότητα και η βιωσιμότητα. Το τρίτο και τελευταίο μέρος της Έκθεσης έχει ως αντικείμενο τη χρηματοδότηση των ΜμΕ. Εδώ εξετάζονται ζητήματα, όπως η πρόσβαση στη χρηματοδότηση, η παρουσία ή απουσία χρηματοδοτικών εργαλείων προσαρμοσμένων στις ανάγκες των ελληνικών ΜμΕ, τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι ελληνικές ΜμΕ στην προσπάθειά τους να χρηματοδοτήσουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα, προβλήματα που είναι εγγεγραμμένα τόσο στο σκέλος της ζήτησης όσο και στο σκέλος της προσφοράς χρήματος.

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη εισαγωγή θα ήθελα να τονίσω ότι η Έκθεση που κρατάτε στα χέρια σας δεν είναι έκθεση του Επιστημονικού Διευθυντή αλλά των στελεχών του Ινστιτούτου Μικρών Επιχειρήσεων, τα οποία – καθένα με το δικό του ιδιαίτερο τρόπο – συνέβαλαν στην παραγωγή της με τρόπο αυτόνομο. Η δική μου παρέμβαση περιορίστηκε στο να θέτω ερωτήματα παρά στο να παρέχω έτοιμες απαντήσεις. Θα ήθελα, λοιπόν, να ευχαριστήσω όχι μόνο όσους μετείχαν στη Συντακτική Ομάδα αλλά και όλα τα στελέχη του Ινστιτούτου και τους Διευθυντές Νατάσα Αυλωνίτου και Πάρη Λιντζέρη για τη απλόχερη βοήθεια και συμπαράστασή τους. Τέλος, ευχαριστίες οφείλω στη Διοίκηση, στα μέλη του Προεδρείου της Συνομοσπονδίας και στον Πρόεδρο της ΓΣΕΒΕΕ Γ. Καββαθά για την εμπιστοσύνη με την οποία με έχει περιβάλει.

Διονύσης Ν. Γράβαρης
Επιστημονικός Διευθυντής

Επιτελική σύνοψη

Την τελευταία εικοσαετία το διεθνές οικονομικό περιβάλλον έχει μεταβληθεί ραγδαία εξαιτίας μίας σειράς σοβαρότατων, δομικών αιτιών. Η ευμεταβλητότητα και η αύξηση του όγκου των ροών κεφαλαίου είχε ως αποτέλεσμα τη μετάδοση των επιπτώσεων της κρίσης του 2008 από τις ΗΠΑ στην Ευρώπη σε ελάχιστο χρόνο καθώς και τη μεγέθυνση των επιπτώσεών της.

Η Ελλάδα, μία χώρα με σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα στην οικονομία της βρέθηκε ίσως πιο αδύναμη σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ όταν ξέσπασε η κρίση αντιμετωπίζοντας μία σοβαρή κρίση χρέους.

Την περίοδο που προηγήθηκε της κρίσης και της υιοθέτησης του ευρώ η Ελλάδα ήταν μια χώρα με ένα ιδιαίτερο υψηλό επίπεδο κατανάλωσης σε συνδυασμό με ένα χαμηλό επίπεδο επενδύσεων και ένα παραδοσιακά ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο· χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες του Νότου, ενώ, παρά την επικρατούσα αντίληψη για το αντίθετο, το επίπεδο των δημόσιων δαπανών ήταν κοντά στο μέσο όρο της ΕΕ.

Τα διαρθρωτικά προβλήματα της οικονομίας σε συνδυασμό με το υψηλό επίπεδο δημόσιου χρέους την κατέστησαν εξαιρετικά ευάλωτη στην παγκόσμια κρίση του 2008. Ως αποτέλεσμα, η χώρα εισήλθε σε μία άνευ προηγουμένου δίνη ύφεσης, η οποία συνδυαστικά με τη ριζική μείωση των δημοσίων δαπανών και επενδύσεων στο πλαίσιο των μέτρων διαρθρωτικής προσαρμογής και της πτώσης της κατασκευαστικής δραστηριότητας, είχαν ως αποτέλεσμα μέσα σε μία δεκαετία να απολεσθεί πάνω από το 25% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος με δραματικές επιπτώσεις στην ευημερία των πολιτών. Επίσης, η όποια σύγκλιση με το μέσο όρο της ΕΕ είχε επιτευχθεί από την Ελλάδα τα τελευταία 20 χρόνια χάθηκε.

Η συνιστώσα της οικονομικής δραστηριότητας που έχει πληγεί περισσότερο είναι οι επενδύσεις οι οποίες γνώρισαν πρωτοφανή μείωση. Αυτό είναι και ένα από πιο ανησυχητικά ευρήματα της έκθεσης καθώς η ανάκαμψη της επενδυτικής δραστηριότητας είναι ένας από τους πιο δύσκολους στόχους σε

μία οικονομία. Το δε επενδυτικό κενό που δημιουργήθηκε θα υπονομεύει για αρκετά χρόνια την ανάπτυξη.

Η ελληνική οικονομία εξακολουθεί να υστερεί σε ανταγωνιστικότητα με τα πιο αδύναμα σημεία της να είναι η στρεβλή χρηματοοικονομική αγορά και το δυσμενές και ασταθές μακροοικονομικό περιβάλλον και γι' αυτό το λόγο δεν αποτελεί ελκυστικό προορισμό για ξένες επενδύσεις. Αντιθέτως, παρουσιάζει ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα στην ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου και στις υποδομές. Το σημαντικότερο πρόβλημα των ΜΜΕ αυτή τη στιγμή εντοπίζεται στην υψηλή φορολογία και στο φορολογικό πλαίσιο εν γένει. Ίσως, η μόνη θετική απόρροια της κρίσης υπήρξε η πρωτοφανής βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου η οποία όμως οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στη μείωση των εισαγωγών. Εν τούτοις, φαίνεται πως τα τελευταία δύο έτη αναπτύσσεται μία δυναμική επέκτασης των εξαγωγών η οποία μένει να φανεί αν θα διατηρηθεί και στα επόμενα έτη.

Αναφορικά με το δημόσιο χρέος, σημείο τομής για την πορεία του ήταν η αναδιάρθρωση του 2012, οι ρυθμίσεις που ακολούθησαν και, μεταξύ αυτών, η δημιουργία ενός αποθεματικού ασφαλείας. Η Ελλάδα κατάφερε να βγει επιτυχώς στις αγορές την 1η Φεβρουαρίου του 2019 δημιουργώντας συγκρατημένα αισιοδοξία αλλά μία σειρά από προβλήματα όπως η χαμηλή αξιολόγηση των ελληνικών ομολόγων και το δυσθεώρητο ύψος του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ παραμένουν.

Η δημοσιονομική προσαρμογή επιτεύχθηκε κυρίως μέσω της διεύρυνσης της φορολογικής βάσης και της αύξησης των φορολογικών συντελεστών. Με βάση εκτίμησή μας, σχεδόν τα δύο τρίτα (67,47%) της συνολικής δημοσιονομικής προσαρμογής της δεκαετίας 2010-2019 ύψους 173,6 δισ. ευρώ προήλθε από το σκέλος των φορολογικών εσόδων. Έτσι δημιουργήθηκε οξύτατο πρόβλημα επιβίωσης και ανταγωνιστικότητας για τις ελληνικές επιχειρήσεις. Η επιλογή της αύξησης των δημοσίων εσόδων αντίβαινε στην ενδεδειγμένη αντικυκλική, επεκτατική δημοσιονομική πολιτική που πρέπει να ακολουθείται σε περιόδους ύφεσης.

Οι περισσότερες μικρές επιχειρήσεις με κριτήριο το μέγεθος της απασχόλησης εντοπίζονται στους κλάδους του χονδρικού και λιανικού εμπορίου.

Αναφορικά με την επίδραση της κρίσης στη δομή της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα υπήρξε μία μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων κατά 9,4% ενώ παράλληλα μειώθηκε το ποσοστό των μικρών επιχειρήσεων που απασχολούν έως τέσσερα άτομα ως προς το σύνολο των επιχειρήσεων. Η υποχώρηση του ρόλου των μικρών επιχειρήσεων αντικατοπτρίζεται και σε κλαδικό επίπεδο αφού από τους επτά κλάδους στους οποίους ο αριθμός των επιχειρήσεων αυξήθηκε κατά τη διάρκεια της κρίσης μόνο ο κλάδος του τουρισμού συγκεντρώνει μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Η μείωση των επιχειρήσεων είχε σαφές αντίκτυπο στην απασχόληση η οποία μειώθηκε κατά 17% στη δεκαετία, με τον τομέα της μεταποίησης να υφίσταται τη μεγαλύτερη συρρίκνωση. Όσον αφορά στη θέση στο επάγγελμα ως κυρίαρχη τάση αναδεικνύεται η μείωση των εργοδοτών με προσωπικό και η αύξηση των μισθωτών και των αυτοαπασχολουμένων.

Επιπρόσθετα, το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ σε συνεργασία με την εταιρία Marc διεξήγαγε έρευνα γνώμης σχετικά με τη διάρθρωση, την εξωστρέφεια, την υιοθέτηση καινοτομίας και συνεργασιών, τα εμπόδια και το κόστος λειτουργίας των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων στους κλάδους της μεταποίησης, του εμπορίου και των υπηρεσιών.

Τα ευρήματα της έρευνας παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς μεταξύ άλλων αναδεικνύουν ότι:

- Σχεδόν 4 στις 10 επιχειρήσεις (38,8%) έχουν αναπτύξει την τελευταία τριετία κάποιου είδους καινοτομία για νέο προϊόν ή υπηρεσία ή/και την οργάνωση της επιχείρησης ή/και την εξωστρέφεια.
- Σχεδόν 2 στις 10 επιχειρήσεις (19,5%) έχουν αναπτύξει κάποιου είδους συνεργασία με άλλες επιχειρήσεις για κοινές προμήθειες προϊόντων/υπηρεσιών, ή/και για κοινή προώθηση, μάρκετινγκ ή/και για κοινή αποθήκη.
- 1 στις 6 επιχειρήσεις (16,7%) εξάγει κάποιο ποσοστό των προϊόντων ή υπηρεσιών σε άλλες χώρες.

Από τα παραπάνω προκύπτει μια αξιοσημείωτη δυναμική των πολύ μικρών και μικρομεσαίων επιχειρήσεων να διευρύνουν τον επιχειρηματικό τους ορίζοντα.

Ωστόσο σημαντικά εμπόδια παραμένουν. Στην έρευνα αποτυπώνεται ότι το κυριότερο εμπόδιο (με εξαίρεση την υψηλή φορολόγηση) για περισσότερες από 4 στις 10 επιχειρήσεις (43,3%) θεωρείται η έλλειψη ρευστότητας και πρόσβασης σε χρηματοδότηση.

Η έκθεση του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ καταλήγει με την ανάπτυξη του θέματος της χρηματικής οικονομίας, ενός θέματος ζωτικής σημασίας δεδομένης της παρατηρούμενης μείωσης της ρευστότητας των ΜΜΕ κατά την περίοδο της κρίσης. Στα βασικά συμπεράσματα της ανάλυσης συγκαταλέγεται η εντυπωσιακή μείωση της συνολικής ποσότητας χρήματος στα χρόνια της ύφεσης, η μείωση της συνολικής χρηματοδότησης από το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα τα οποία συνιστούν ένα φαινόμενο βίαιης απομόχλευσης της ελληνικής οικονομίας (σε απόλυτες τιμές) με συνεχώς μειούμενα υπόλοιπα χρηματοδοτήσεων και αρνητικές πιστωτικές επεκτάσεις. Επίσης, ενδιαφέρον είναι το εύρημα ότι τα επίπεδα των επιτοκίων χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις είναι από τα υψηλότερα της ευρωζώνης, γεγονός που καταδεικνύει την αρνητική επίπτωση του υψηλού κόστους χρήματος στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Σε αντίθεση με την ευρωζώνη στην οποία το όποιο χρηματοδοτικό κενό είχε δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια της κρίσης έχει πλέον εξαλειφθεί, η Ελλάδα εξακολουθεί να παρουσιάζει σημαντικό χρηματοδοτικό κενό αν και αυτό βαίνει σταδιακά μειούμενο. Αξίζει να αναφερθεί ότι η Ελλάδα βρίσκεται συνεχώς στην πρώτη θέση μεταξύ των χωρών της ευρωζώνης στη μέτρηση του χρηματοδοτικού κενού καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης.

Τούτη η εξέλιξη οφείλεται κατά κύριο λόγο στην κατάρρευση του εγχώριου τραπεζικού συστήματος ως συνέπεια της συμφωνίας για τη μείωση (κούρεμα) του δημόσιου χρέους, σε συνδυασμό με την μακροχρόνια απουσία ευρείας κλίμακας χρηματοδοτικών υποδομών. Ταυτόχρονα, παρατηρήθηκε μεγάλη

αναντιστοιχία μεταξύ της διάρθρωσης της όποιας προσφοράς χρηματοοικονομικών μέσων και των πραγματικών αναγκών των μικρών επιχειρήσεων, γεγονός που οδήγησε στη χαμηλή απορροφητικότητα από τους τελικούς δικαιούχους, δηλαδή τις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις.

Όπως φαίνεται στην Ελλάδα έχει πλέον διαμορφωθεί ένα στρεβλό χρηματοπιστωτικό σύστημα, με τέσσερις συστημικές τράπεζες να ελέγχουν την συντριπτική πλειοψηφία των ροών κεφαλαίου στην οικονομία. Είναι, επομένως, επιτακτική η ανάγκη διεύρυνσης των χρηματοοικονομικών υποδομών της χώρας, προκειμένου να έρθουμε πιο κοντά στον πολυπόθητο στόχο μιας υγιούς, μακροπρόθεσμης, σταθερής, βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης.

Μέρος πρώτο

Μακροοικονομικό
περιβάλλον

Κεφάλαιο 1. Διεθνές οικονομικό περιβάλλον

Την τελευταία εικοσαετία το διεθνές οικονομικό περιβάλλον έχει καταστεί ραγδαίως μεταβαλλόμενο εξαιτίας μίας σειράς αλλαγών όπως:

- η αύξηση των διεθνών συναλλαγών και της κίνησης εμπορευμάτων, ανθρώπων και κεφαλαίων σε μία ανταλλακτική σχέση μεταξύ κέντρου και περιφέρειας καθώς και η μεγέθυνση των χρηματοοικονομικών συναλλαγών σε σχέση με το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών.
- η ανάδειξη αναπτυσσομένων χωρών όπως η Κίνα και η Ινδία σε ηγέτιδες δυνάμεις στη διεθνή οικονομία γεγονός που έχει προκαλέσει τάσεις επιστροφής στον οικονομικό προστατευτισμό ανεπτυγμένων χωρών που μέχρι τη δεκαετία του 2000 ηγούνταν της δυναμικής απελευθέρωσης του διεθνούς εμπορίου.
- η δημιουργία περιφερειακών εμπορικών μπλοκ καθώς και η ίδρυση περιφερειακών και διεθνών οργανισμών στα οποία περνά σταδιακά η εξουσία των κρατών καθώς και ο περιορισμός του πεδίου δράσης των κρατών και η μαζική μετάβαση στην «ιδιωτική πρωτοβουλία».
- η ταχεία ανάπτυξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων οι οποίες δεν περιορίζονται σε μία χώρα ή ακόμη και σε μία περιφέρεια, αλλά βάση τους είναι όλος ο κόσμος.
- η ταχεία ανάπτυξη της τεχνολογίας η οποία μειώνει το κόστος μεταφοράς και επικοινωνιών καθώς και συσσωρευμένων επιστημονικών και τεχνολογικών αλλαγών οι οποίες καθιστούν την εποχή μας απαρχή της λεγόμενης 4ης βιομηχανικής επανάστασης με όλα τα συστατικά της: Internet of Things, ψηφιακές πλατφόρμες, big data, νέα επιχειρηματικά μοντέλα μέσω διαδικτύου κ.ο.κ.
- οι χρηματοοικονομικές κρίσεις οι οποίες κατέστησαν εγγενές χαρακτηριστικό του συστήματος από τη δεκαετία του 1990 με μία περιφερειακή κρίση

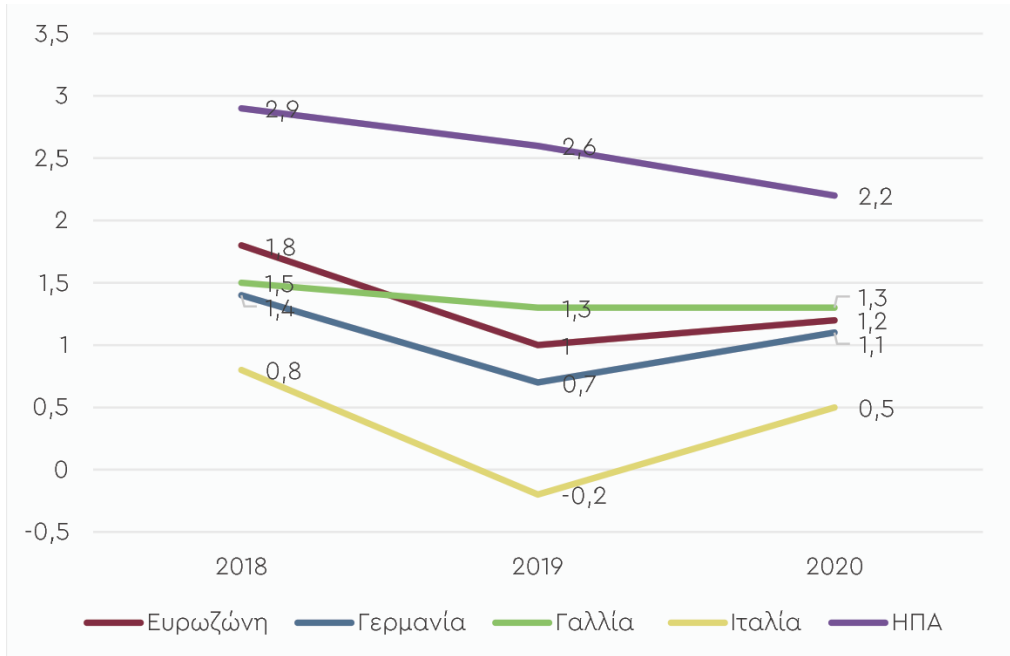
στη ΝοτιοΑνατολική Ασία το 1996–97 και μία παγκόσμια κρίση το 2008 η οποία οδήγησε στην πρώτη σημαντική κρίση ταυτότητας της ΕΕ και της Ευρωζώνης. Οι κρίσεις αυτές επέφεραν την αναθεώρηση των επικρατουσών απόψεων σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας του διεθνούς οικονομικού συστήματος και έκαναν επιτακτική την ανάγκη αναμόρφωσης των θεσμών που το εποπτεύουν ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τόσο τις επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης όσο και των μελλοντικών. Παραδείγματα αποτέλεσαν σε παγκόσμιο επίπεδο η αναμόρφωση των «κανόνων εμπλοκής» του ΔΝΤ όσο και η δημιουργία μηχανισμών διάσωσης εντός της ΕΕ και της Ευρωζώνης στο πλαίσιο της κρίσης που ξέσπασε το 2008 με χρηματοοικονομική μορφή για να προσλάβει στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης δημοσιονομικό χαρακτήρα που κοφυφώθηκε το 2011.

Από το φθινόπωρο του 2018 όλοι οι διεθνείς οργανισμοί αναθεώρησαν τις προβλέψεις τους για την πορεία της παγκόσμιας οικονομίας επί τα χείρω.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπίστωσε ότι ο τρέχων κύκλος οικονομικής ανάπτυξης έφτασε στο ανώτατο σημείο του το 2017 (2,4% μεγέθυνση). Άμεσο αποτέλεσμα της ανοδικής πορείας του οικονομικού κύκλου ήταν η ανεργία τον Νοέμβριο του 2018 στην ευρωζώνη να αγγίξει το χαμηλότερο ποσοστό της, 7,9%, από το 2008, όταν εμφανίστηκε η κρίση. Από το 2018 ξεκίνησε η καθοδική πορεία και προβλέπει ότι η οικονομική μεγέθυνση στην ευρωζώνη για το 2019 θα φτάσει το 1,3%, όταν το Νοέμβριο του 2018 προέβλεπε μεγέθυνση της τάξης του 1,9%. Για το 2020 αναμένεται πώς το ΑΕΠ θα αυξηθεί κατά 1,6%. Οι προβλέψεις του ΟΟΣΑ είναι ακόμη πιο δυσόιωνες εκτιμώντας ότι η μεγέθυνση της ευρωζώνης θα φτάσει το 1% για το τρέχων έτος και 1,2% για το 2020, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1.

Εξαιρέση στον κανόνα των χαμηλών προσδοκιών αποτελούν οι ΗΠΑ, εξ αιτίας των μέτρων δημοσιονομικής στήριξης που έδωσαν ώθηση στην οικονομία. Ως συνέπεια, η μεγέθυνση το 2018 έφτασε το 2,9%, αυξημένη κατά 0,2% σε σχέση με προηγούμενες προβλέψεις. Το τρέχων κύμα οικονομικής μεγέθυνσης των ΗΠΑ που ξεκίνησε το 2009 το καλοκαίρι του 2019 θα είναι το μεγαλύτερο

Διάγραμμα 1. Ρυθμοί μεγέθυνσης ΑΕΠ

Πηγή: OECD, *Interim Economic Outlook* Μάρτιος 2019

σε διάρκεια από το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου.

Σε υποβάθμιση των προβλέψεών του για την παγκόσμια οικονομία προέβη επίσης και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Για το 2019 και το 2020 προβλέπει μεγέθυνση 3,5% και 3,6%, μικρότερη κατά 0,2% και 0,1% σε σχέση με τα προβλέψεις του Οκτωβρίου του 2018. Σε ζώνη υψηλού κινδύνου έχουν ενταχθεί οι χώρες που ανήκουν στις αναδυόμενες αγορές και τις αναπτυσσόμενες οικονομίες κι οι λιγότερες ανεπτυγμένες χώρες. Μειωμένος βαίνει και ο ρυθμός μεγέθυνσης της Κίνας, που από 6,9% το 2017, μειώθηκε σε 6,5% το 2018 και αναμένεται να φτάσει το 6,2% το 2019.

Το ενδιαφέρον για την εξέλιξη της παγκόσμιας οικονομίας προέρχεται κατά βάση από δύο λόγους. Αρχικά εξ αιτίας των επιπτώσεων στις εξαγωγικές μονάδες. Μια απότομη καθίζηση του εισοδήματος στις διεθνείς αγορές πλήττει ασύμμετρα κλάδους και επιχειρήσεις που εξαρτώνται από τις εξαγωγές. Χαρακτηριστικά, η αναθεώρηση των προβλέψεων για τη Γερμανία από 1,9%

σε 1,3% για το 2019 οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στη μείωση της ζήτησης της αυτοκινητοβιομηχανίας και στην πτώση της ζήτησης από το εξωτερικό. Στην ίδια κατηγορία ευαλωτότητας ως προς τη διεθνή οικονομική συγκυρία υπάγεται και ο τουρισμός που στην Ελλάδα αντιπροσωπεύει το ένα τέταρτο της απασχόλησης και το ένα πέμπτο του ΑΕΠ. Επιπλέον, και με βάση την εμπειρία του 2008, μια διεθνή οικονομική κρίση κανείς δεν ξέρει πώς, δηλαδή με ποιους όρους, θα μεταφερθεί σε άλλα κράτη, ειδικά σε όσα είναι ευάλωτα με υψηλά δημόσια χρέη, για παράδειγμα.

Περισσότερο από κάθε άλλη φορά φέτος, η πορεία της παγκόσμιας και της ευρωπαϊκής οικονομίας, θα εξαρτηθεί από πολιτικές κι όχι οικονομικές μεταβολές. Σε διεθνές επίπεδο, άγνωστη παραμένει ακόμη η τύχη των εμπορικών φραγμών που επέβαλαν οι ΗΠΑ στην Κίνα, καθώς η παραμονή τους θα εξαρτηθεί από την πορεία του κινεζο-αμερικανικού εμπορικού ισοζυγίου. Αν το αμερικανικό έλλειμμα μειωθεί θα ξεκινήσει η άρση των κυρώσεων. Αν παραμείνει σε αυτό το επίπεδο πιθανά να επιβληθούν κι άλλοι γύροι δασμών.

Ισχυρή πολιτική αβεβαιότητα συνοδεύει τις οικονομικές εξελίξεις και στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Στο επίκεντρο των συζητήσεων βρίσκονται πιο άμεσα οι όροι εξόδου του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ στις και τα χρονοδιαγράμματα που θα τεθούν για την οριστική και πλήρη αποχώρησή του που θα διαρκέσει χρόνια. Έπειτα, το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών τον Ιούνιο του 2019, υπό το φόντο του ισχυρού ενδεχομένου τα ρεύματα του ευρωσκεπτικισμού να αυξήσουν τις δυνάμεις τους, φθάνοντας ακόμη να εκλέξουν και το ένα τρίτο των ευρωβουλευτών, από ένα πέμπτο στις ευρωεκλογές του 2014. Ο κίνδυνος εστιάζεται γύρω από απρόβλεπτα πολιτικά γεγονότα που ενδέχεται να μετατρέψουν την τρέχουσα πτώση σε ύφεση, που θα είναι η τρίτη σε μια δεκαετία. Επιπλέον παράγοντες αβεβαιότητας για της οικονομίες της ευρωζώνης αποτελούν η μείωση της ζήτησης από την Κίνα, η πολιτική αβεβαιότητα στη Γαλλία και η είσοδος της Ιταλίας στην ύφεση μετά την εμφάνιση σε δύο συνεχόμενα τρίμηνα αρνητικών ρυθμών μεγέθυνσης, της τάξης του -0,2%.

Κεφάλαιο 2. Βασικά μεγέθη

2.1 Μεταβολή του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της Ελλάδος έβαινε αυξανόμενο από το 1995 έως και το 2008. Ειδικότερα από τις αρχές έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η ελληνική οικονομία γνώρισε ετήσιους ρυθμούς μεγέθυνσης πάνω από 4% ετησίως (πραγματικές τιμές, έτος βάσης 2010). Κατά την περίοδο αυτή φαίνεται να υπήρξε κάποια συγκράτηση των ρυθμών μεγέθυνσης μετά το 1997 προφανώς ως αποτέλεσμα της προσπάθειας της κυβέρνησης να τηρήσει το Σύμφωνο Σταθερότητας πριν την είσοδο της χώρας στο ευρώ.

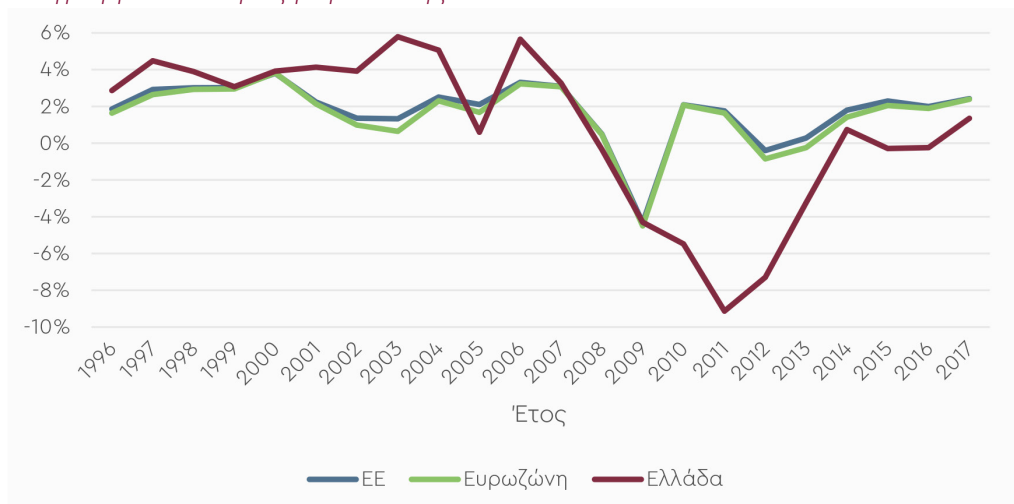
Πάντως, κατά την ίδια περίοδο υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης παρουσίαζε τόσο η ΕΕ όσο και η Ευρωζώνη. Οι ρυθμοί μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας όμως έτρεχαν σε σαφώς υψηλότερο ποσοστό.

Οι ρυθμοί της μεγέθυνσης συνέχισαν την αυξητική τους πορεία μετά το 2001 πυροδοτούμενοι από τη δημοσιονομική χαλάρωση που ακολούθησε την είσοδο της χώρας στην ευρωζώνη και την πιστωτική επέκταση λόγω του φθηνού δανεισμού. Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 φαίνεται να είναι επίσης ένας από τους παράγοντες που ώθησαν τη μεγέθυνση εκείνης της περιόδου. Το ΑΕΠ της Ελλάδας έφτασε στο μέγιστο επίπεδο του το έτος 2007 (περίπου 250 δισ. ευρώ – τιμές 2010) έχοντας μεγεθυνθεί κατά 47% μέσα σε μία δεκαετία, ενώ η αντίστοιχη αύξηση σε ΕΕ και Ευρωζώνη ήταν 29% και 26% αντίστοιχα. Το 2008 μετά το ξέσπασμα της χρηματοπιστωτικής κρίσης στις ΗΠΑ και την άμεση μετάδοσή της στην Ευρώπη παρατηρείται για πρώτη φορά διακοπή της μεγέθυνσης στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη με ποσοστά κάτω του 0,5% ενώ στην Ελλάδα σημειώνεται για πρώτη φορά αρνητικό πρόσημο. Το 2009 παρατηρείται σοβαρή υποχώρηση του ΑΕΠ στα ίδια επίπεδα (4,3%-4,5%) για Ελλάδα, Ευρωζώνη και ΕΕ. Ενώ οι ευρωπαίοι εταίροι μας φαίνεται να αντιμετωπίζουν την κρίση και να επιστρέφουν σε χαμηλούς ρυθμούς από το επόμενο έτος, για την Ελλάδα αρχίζει μία ξέφρενη πορεία συρρίκνωσης

του ΑΕΠ της. Ειδικότερα την τριετία 2010–2012 κατά την οποία η χώρα εισήλθε στο μηχανισμό στήριξης υλοποιώντας παράλληλα ένα πρόγραμμα σκληρού δημοσιονομικού περιορισμού, η ετήσια μείωση του ΑΕΠ κυμάνθηκε σε επίπεδο μεταξύ 5%-10%. Από το 2014 η μείωση του ΑΕΠ φαίνεται να σταματά με τη χώρα να κινείται για πρώτη φορά σε θετικούς ρυθμούς και σε οριακά αρνητικούς για το 2015 και το 2016 ως αποτέλεσμα της πολιτικής αστάθειας που ακολούθησε. Το έτος 2017 φαίνεται να είναι η πρώτη χρονιά μετά από μία δεκαετία κρίσης που η μεγέθυνση στην Ελλάδα εμφάνισε ένα σημαντικό θετικό πρόσημο (1,35%), παρ' ότι ο ρυθμός ανάπτυξης συνέχισε για το έτος 2017 να παραμένει χαμηλότερος από τον μέσο όρο της ΕΕ και της Ευρωζώνης, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.

Αποτιμώντας την επίπτωση της κρίσης διαπιστώνουμε ότι μέσα σε μία δεκαετία (2008–2017) η χώρα έχασε το 26,12% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Σήμερα βρισκόμαστε ακριβώς στο ίδιο επίπεδο προϊόντος με το έτος 2000, πριν ακριβώς από την είσοδό μας στην ευρωζώνη. Σε αυτό πρέπει να συνυπολογίσουμε και το ότι το αναπτυξιακό μας χάσμα με τους εταίρους μας στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη διευρύνθηκε δεδομένου ότι οι τελευταίοι μεγεθύνθηκαν κατά την ίδια περίοδο κατά 8% και 6% αντίστοιχα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.

Διάγραμμα 2. Ρυθμός μεγέθυνσης ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Πίνακας 1. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε τιμές 2010

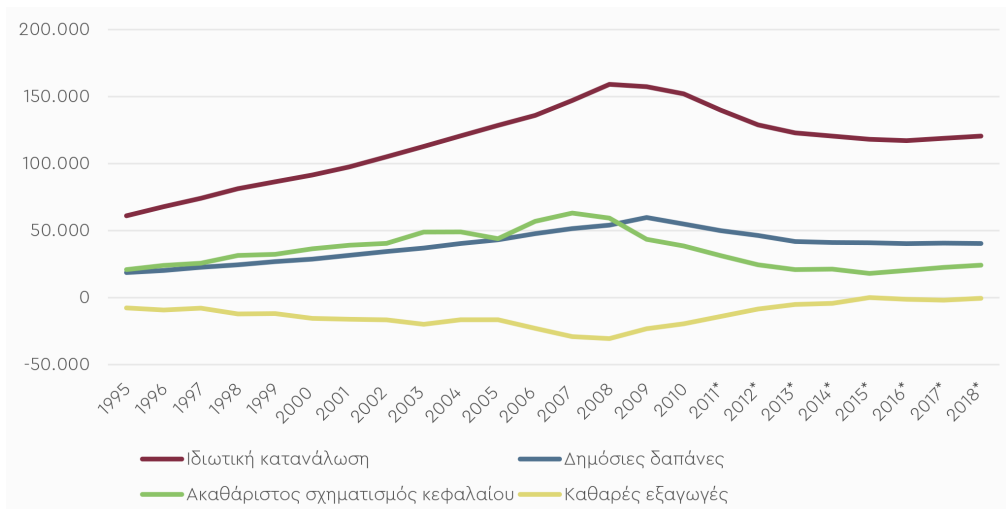
	Ευρωπαϊκή Ένωση		Ευρωζώνη (19)		Ελλάδα	
	εκ. ευρώ	%	εκ. ευρώ	%	εκ. ευρώ	%
1995	9.678.775,90		7.396.607,60		158.776,50	
1996	9.858.805,20	1,86%	7.517.779,30	1,64%	163.320,90	2,86%
1997	10.146.504,50	2,92%	7.716.312,00	2,64%	170.644,50	4,48%
1998	10.452.268,10	3,01%	7.942.265,00	2,93%	177.291,00	3,89%
1999	10.768.119,30	3,02%	8.176.590,20	2,95%	182.738,40	3,07%
2000	11.177.080,80	3,80%	8.489.263,60	3,82%	189.901,30	3,92%
2001	11.427.805,30	2,24%	8.670.620,90	2,14%	197.747,30	4,13%
2002	11.583.592,40	1,36%	8.755.907,00	0,98%	205.504,70	3,92%
2003	11.737.219,50	1,33%	8.812.804,30	0,65%	217.412,70	5,79%
2004	12.031.615,90	2,51%	9.015.799,00	2,30%	228.416,00	5,06%
2005	12.284.850,20	2,10%	9.167.041,50	1,68%	229.784,50	0,60%
2006	12.691.629,80	3,31%	9.463.265,10	3,23%	242.772,90	5,65%
2007	13.083.670,90	3,09%	9.753.750,20	3,07%	250.720,70	3,27%
2008	13.148.113,10	0,49%	9.799.006,80	0,46%	249.880,40	-0,34%
2009	12.579.022,80	-4,33%	9.357.901,50	-4,50%	239.133,70	-4,30%
2010	12.841.454,90	2,09%	9.552.204,50	2,08%	226.031,40	-5,48%
2011	13.066.832,70	1,76%	9.708.348,90	1,63%	205.389,10	-9,13%
2012	13.014.205,20	-0,40%	9.625.363,40	-0,85%	190.394,70	-7,30%
2013	13.051.026,50	0,28%	9.602.072,80	-0,24%	184.223,20	-3,24%
2014	13.285.581,50	1,80%	9.737.946,60	1,42%	185.586,10	0,74%
2015	13.590.012,70	2,29%	9.937.744,20	2,05%	185.046,20	-0,29%
2016	13.861.393,90	2,00%	10.125.502,60	1,89%	184.594,10	-0,24%
2017	14.197.094,70	2,42%	10.367.314,40	2,39%	187.088,60	1,35%

2.2 Διάρθρωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος

Ας δούμε τώρα πως διαμορφώθηκε η διάρθρωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος της Ελλάδας βάσει της μεθόδου της δαπάνης¹ συγκριτικά με την υπόλοιπη Ευρώπη.

Με την έλευση της κρίσης η κατανάλωση και οι δημόσιες δαπάνες μειώθηκαν σημαντικά (-25%) φτάνοντας σήμερα (2018) στο επίπεδο του 2005 ποσοστό που ταυτίζεται απόλυτα με τη μείωση του ΑΕΠ για την ίδια περίοδο. Οι μειώσεις αυτές σηματοδότησαν μία άνευ προηγουμένου συρρίκνωση στις επενδύσεις ενώ παρατηρήθηκε και μία σαφής βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου.

Διάγραμμα 3. Συνιστώσες ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

2.3 Ιδιωτική κατανάλωση

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3 διαχρονικά το μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ της χώρας παράγονταν από την ιδιωτική κατανάλωση η οποία αυξήθηκε από

1 Α.Εγχ.Π= Ιδιωτική κατανάλωση + Δημόσιες Δαπάνες + Επενδύσεις + Εξαγωγές - Εισαγωγές

τα 61.120 εκ. ευρώ το 1995 στα 159.108 εκ. ευρώ το 2008 (αύξηση 160%). Με την έλευση της κρίσης η ιδιωτική κατανάλωση μειώθηκε συνολικά κατά 25% έως το 2017 φτάνοντας τα 118.847 εκ. ευρώ

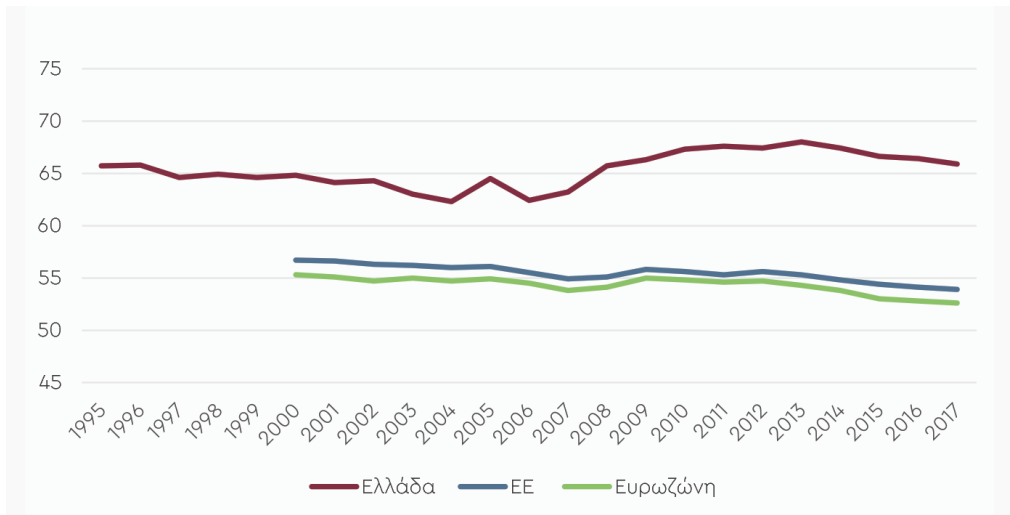
Η μείωση αυτή συνδέεται άμεσα τόσο με τη μείωση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα όσο και με τη συρρίκνωση των κονδυλίων των μισθολογικών δαπανών, των καταναλωτικών δαπανών καθώς και με τις μεταβιβαστικές πληρωμές του δημοσίου και ευρύτερου δημοσίου τομέα.

Όσον αφορά την ιδιωτική κατανάλωση ως ποσοστό του ΑΕΠ σε σύγκριση με την ΕΕ, εδώ η Ελλάδα φαίνεται να βρίσκεται καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1995–2017 σημαντικά πάνω (60%-65%) από το αντίστοιχο ποσοστό των εταίρων (περίπου 55%). Υπάρχει μία μικρή τάση μείωσης του ποσοστού έως το 2004 ενώ παραδόξως αυτό αυξάνεται με την έλευση της κρίσης και η απόκλιση από το μέσο όρο της ΕΕ διευρύνεται. Τελικώς, το ποσοστό ιδιωτικής κατανάλωσης υποχωρεί μερικώς μόνο μετά την εφαρμογή των προγραμμάτων προσαρμογής όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4.

Η αύξηση του ποσοστού ιδιωτικής κατανάλωσης κατά τα πρώτα έτη της κρίσης οφείλεται στο ότι αν και η ιδιωτική κατανάλωση υποχώρησε σημαντικά ως απόλυτο μέγεθος, η υποχώρηση του ΑΕΠ ήταν σαφώς μεγαλύτερη αυξάνοντας έτσι το ειδικό βάρος της ιδιωτικής κατανάλωσης σε αυτό. Αντιμετωπίζουμε προφανώς μία ανελαστικότητα της ιδιωτικής κατανάλωσης ως προς το εισόδημα. Θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι η ανελαστικότητα αυτή τροφοδοτείται από την αντίστοιχη ανελαστικότητα στις δημόσιες δαπάνες. Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία, η Ελλάδα έχει από τα μεγαλύτερα ποσοστά ιδιωτικής κατανάλωσης στην ΕΕ. Σε γενικές γραμμές οι λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες της ΕΕ έχουν μεγαλύτερα ποσοστά ιδιωτικής κατανάλωσης ενώ οι πιο ανεπτυγμένες μικρότερα ποσοστά. Αυτό συμβαίνει κατά κύριο λόγο διότι οι λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες παράγουν μικρότερο εισόδημα από τις πιο ανεπτυγμένες. Αυτό οδηγεί σε χαμηλότερα ποσοστά αποταμίευσης και κατ' επέκταση επενδύσεων (και εισροής ξένων επενδύσεων) και ως εκ τούτου το βάρος της ιδιωτικής κατανάλωσης στο ΑΕΠ είναι μεγαλύτερο.

Εξ αρχής το υψηλό (συγκριτικά με την υπόλοιπη Ευρώπη) επίπεδο των καταναλωτικών δαπανών στην Ελλάδα χαρακτηρίστηκε υπαίτιο των δημοσιονομικών αποκλίσεων της Ελλάδας και σε ένα βαθμό γενεσιουργή αιτία της κρίσης. Παραπέρα, θεωρήθηκε ότι η συμπίεση των δαπανών αυτόματα θα έδινε ώθηση στις επενδύσεις, στη βάση ενός σκεπτικού ότι η υποκινούμενη από την κατανάλωση μεγέθυνση του ΑΕΠ είναι σαθρή και χωρίς προοπτική, αντίθετη με ένα μοντέλο μεγέθυνσης που θα τροφοδοτούταν από τις επενδύσεις.

Διάγραμμα 4. Ιδιωτική κατανάλωση ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

2.4 Επενδύσεις

Περνώντας στην ανάλυση του ακαθάριστου σχηματισμού κεφαλαίου (επενδύσεις) διαπιστώνουμε ότι αποτελεί τη συνιστώσα του εγχώριου προϊόντος η οποία επλήγη περισσότερο από την κρίση σε πολλαπλάσιο ποσοστό από τις αντίστοιχες μειώσεις στην ιδιωτική κατανάλωση και στις δημόσιες δαπάνες.

Οι επενδύσεις θεωρούνται ο πιο ζωτικός παράγοντας για τη μεγέθυνση του ΑΕΠ (με την προϋπόθεση ότι υπάρχει η αντίστοιχη εγχώρια ή αλλοδαπή ζήτηση για κατανάλωση) καθώς είναι ο παράγοντας ο οποίος μπορεί να

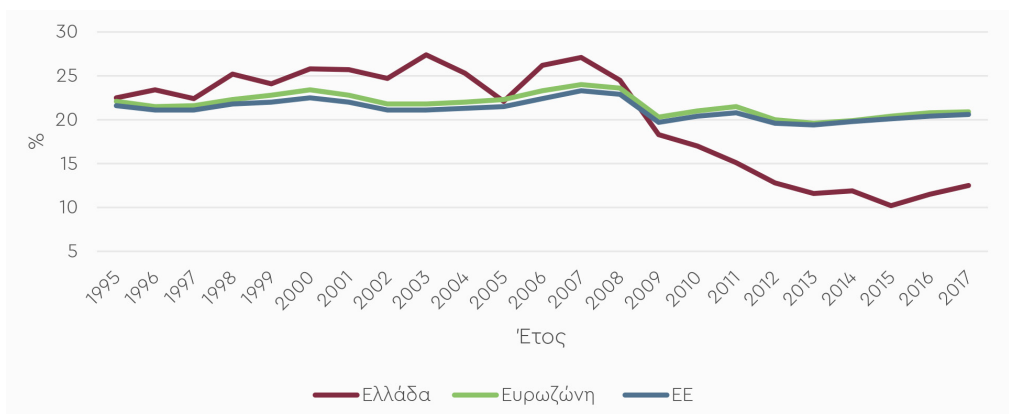
διευρύνει τις παραγωγικές δυνατότητας μιας οικονομίας. Ειδικότερα για την Ελλάδα έχει υπολογιστεί ότι ετήσιες επενδύσεις σε επίπεδα 21%-22% του ΑΕΠ, μπορούν να οδηγήσουν σε μεγέθυσή του με ρυθμό 4% ετησίως (ΚΡΜΓ, 2017).

Κατά τη διάρκεια της κρίσης οι επενδύσεις ως προς το ΑΕΠ στην Ελλάδα έπεσαν δραματικά κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο. Από 63,1 δισ. ευρώ το 2007 οι ακαθάριστες επενδύσεις μειώθηκαν στα 18,11 δισ. ευρώ το 2015 σημειώνοντας μείωση πάνω από 70%. Δεδομένου ότι η επένδυση είναι ένα μέγεθος το οποίο «δημιουργεί απόθεμα» διαπιστώνουμε ότι κατά την περίοδο αυτή οι «επενδύσεις που δεν έγιναν» αθροιστικά ξεπερνούν τα 200 δισ. ευρώ.

Έτσι, ενώ κατά τη διάρκεια της προ κρίσης περιόδου 1995–2008 οι επενδύσεις αυξήθηκαν κατά 184% συνεισφέροντας σημαντικά στη επέκταση των παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας κατά τη διάρκεια της κρίσης (από το 2008 έως το 2017) μειώθηκαν κατά 62%.

Οι επενδύσεις οι οποίες πριν την κρίση αποτελούσαν πάνω από το ¼ του ΑΕΠ έφτασαν το 2015 να αποτελούν μόλις το 10% του ΑΕΠ όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5. Με αποτέλεσμα σήμερα η Ελλάδα να έχει το μικρότερο ποσοστό επενδύσεων ως προς το ΑΕΠ στην ΕΕ. Αντίστοιχη μειωτική επίδραση στις επενδύσεις (αλλά σαφώς σε μικρότερη ένταση) είχε η κρίση και σε άλλες χώρες της περιφέρειας όπως η Πορτογαλία, η Ιταλία και η Λιθουανία.

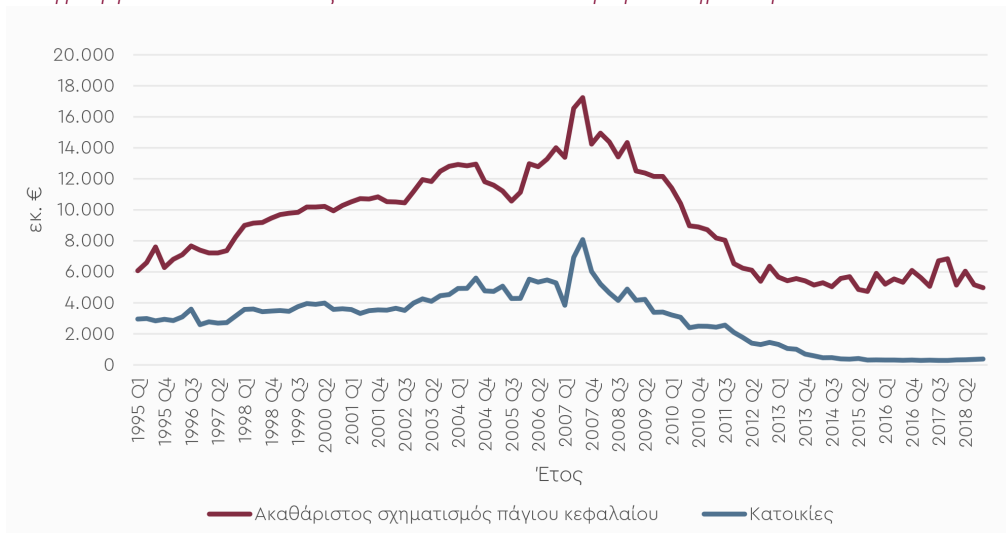
Διάγραμμα 5. Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ

Η μείωση αυτή του ακαθάριστου σχηματισμού κεφαλαίου οφείλεται κατά κύριο λόγο:

1. Στη μείωση των επενδύσεων από εγχώριες και ξένες επιχειρήσεις δεδομένου ότι η μείωση της ζήτησης συρρίκνωσε τόσο τα κέρδη τους και κατ' επέκταση τη διαθεσιμότητα ιδίων κεφαλαίων.
2. Στο αυξημένο ρίσκο που ενείχαν οι επενδύσεις στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της κρίσης γεγονός που οδηγούσε ακόμα και τις εγχώριες ή ξένες επιχειρήσεις που επιθυμούσαν να επενδύσουν σε στάση αναμονής.
3. Στη μείωση της ανάγκης για νέες επενδύσεις ως αποτέλεσμα της μείωσης της ζήτησης δεδομένου ότι δεν υπήρξε ανάγκη για αύξηση της παραγωγής, γεγονός που αποτυπώθηκε και στην αύξηση του παραγωγικού κενού ή ανεκμετάλλευτου παραγωγικού δυναμικού όλα τα χρόνια της κρίσης στην Ελλάδα.
4. Στη μείωση της κατασκευαστικής δραστηριότητας η οποία αποτελούσε ζωτικής σημασίας αναπτυξιακό μοχλό για την ελληνική οικονομία τα τελευταία 50 χρόνια. Ενώ, ειδικότερα τις δεκαετίες του '90 και το 2000 η κατασκευαστική δραστηριότητα απογειώθηκε εξ αιτίας της αθρόας παροχής

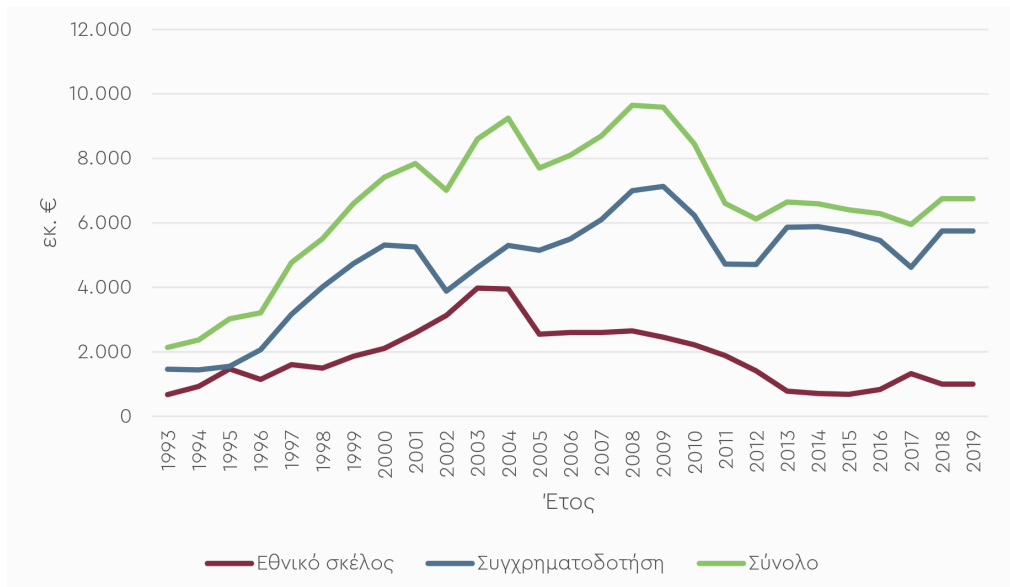
Διάγραμμα 6. Επενδύσεις και κατασκευαστική δραστηριότητα

τραπεζικών δανείων. Σε αυτή την περίοδο, ταυτόχρονα με την κατασκευαστική δραστηριότητα στις κατοικίες, την ίδια κάθετα αυξητική πορεία ακολουθούν και ο ακαθάριστος σχηματισμός πάγιου κεφαλαίου, επιτρέποντας μας να υποθέσουμε ότι οι κατασκευές ήταν η βασική αιτία ανόδου. Το κενό επομένως που παρατηρείται μετά την απότομη πτώση της χρηματοδότησης δεν καλύφθηκε από νέες επενδύσεις που θα διατηρούσαν τον ακαθάριστο σχηματισμό νέων επενδύσεων στο προηγούμενο ύψος τους. Η μεγάλη βαρύτητα της κατασκευαστικής δραστηριότητας στις επενδύσεις φαίνεται καθαρά στο Διάγραμμα 6.

5. Στον αποκλεισμό των επιχειρήσεων από τη χρηματοδότηση του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Διάγραμμα 7. Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων 1993 - 2019

Πηγή: Ετήσιοι κρατικοί προϋπολογισμοί Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

6. Στην μείωση των ιδιωτικών επενδύσεων (Διάγραμμα 6), λόγω της αρνητικής τροχιάς στην οποία εισήλθε η ελληνική οικονομία, ήρθε να προστεθεί και η μείωση των δημοσίων επενδύσεων κατά 1,5 δισ. ευρώ ετησίως για την περίοδο 2010-2016 σε σχέση με την περίοδο 2000-2008 (ΚΡΜΓ, 2017). Οι δημόσιες

επενδύσεις, οι οποίες αποτελούσαν διαχρονικά ένα σημαντικό κομμάτι τόσο στις συνολικές επενδύσεις όσο και στο ΑΕΠ της χώρας, αποτελούν καταλυτικό παράγοντα για την κινητοποίηση των ιδιωτικών επενδύσεων και θα μπορούσαν να έχουν αντικυκλικές επιδράσεις κατά την περίοδο της κρίσης.

Πρέπει ωστόσο να τονιστεί η αρνητική σχέση μεταξύ δημοσίων επενδύσεων και πρωτογενούς πλεονάσματος. Υπολογίζεται συγκεκριμένα ότι μεταξύ 2012-2017 δαπανήθηκε τελικά μόνο το 83% των ποσών που είχαν προϋπολογιστεί στα υπουργεία².

Δεδομένου, ότι η συνολική αξία του ΠΔΕ την 6ετία 2012 - 2017 ανήλθε σε 38.008 εκ. ευρώ, το 17% που αφαιρέθηκε, μετά την ψήφιση του προϋπολογισμού, αντιστοιχεί σε 6.461 εκ. ευρώ. Περίπου όσο ήταν και το πλεόνασμα του 2018. Μπορούμε επομένως να υποστηρίξουμε ότι το δημοσιονομικό πλεόνασμα μιας μόνο χρονιάς ισούται με τα ποσά που σιωπηρά αποσπάστηκαν από το ΠΔΕ επί μια 5ετία.

Ως αποτέλεσμα, οι πραγματικές δημόσιες δαπάνες είναι υποδεέστερες ακόμη κι αυτών που ψηφίζονται, η διοχέτευσή τους στο δημοσιονομικό πλεόνασμα δημιουργεί ένα συνεχές κίνητρο ανεπαρκούς αξιοποίησης του ΠΔΕ έτσι ώστε στο τέλος του χρόνου να μπορεί να καλύψει το κενό του πλεονάσματος. Ως συνέπεια, οι όροι για τη μεγέθυνση της οικονομίας μετατίθενται για το απώτερο μέλλον, ενώ αργεί ακόμη και το κλείσιμο των κοινωνικών πληγών που άνοιξε η κρίση, όσο για παράδειγμα οι δαπάνες της υγείας στην Ελλάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ (0,05% για το 2016) παραμένουν σημαντικά υποδεέστερες των μέσων ευρωπαϊκών (0,18%)³.

Επομένως, η μείωση των επενδύσεων κατά τη διάρκεια της κρίσης είναι τεράστια και συνιστά σαφή ένδειξη αποεπένδυσης και υποβάθμισης του

2 European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Central Bank and the Eurogroup. Commission Staff Working Document, Country Report Greece 2019, Brussels 27.2.2019 SWD (2019), 1007 final. Σελ. 19.

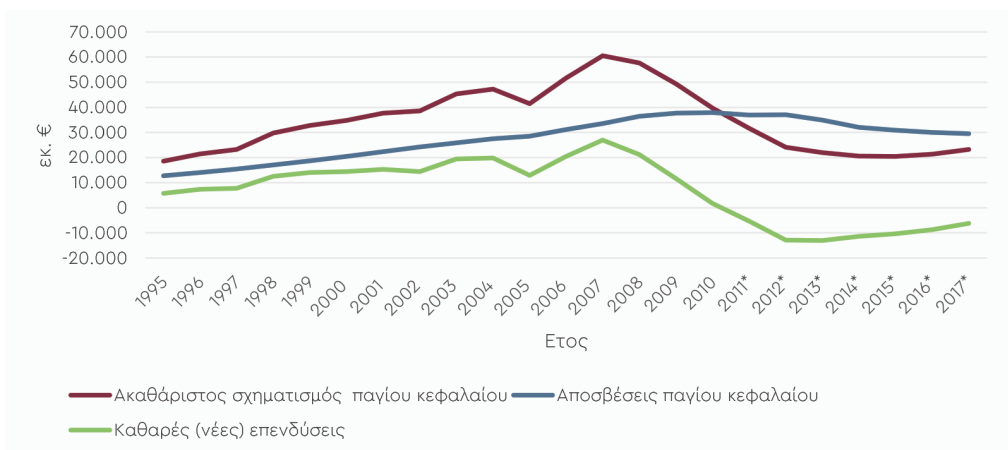
3 Όπ. π

κεφαλαίου της χώρας. Αν αναλογιστούμε τον πολύ βασικό ρόλο που παίζουν οι επενδύσεις για τη διεύρυνση των παραγωγικών δυνατοτήτων μίας χώρας και κατ' επέκταση για τη μεγέθυνσή της αντιλαμβανόμαστε ότι η εξέλιξη αυτή είναι ιδιαίτερος ανησυχητική.

Επιπροσθέτως, η όποια μικρή αύξηση του ακαθάριστου σχηματισμού κεφαλαίου παρατηρήθηκε μετά το 2015 όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8 είναι μεν θετικό γεγονός αλλά αν αναλογιστούμε ότι το μέγεθος είναι «ακαθάριστο» προφανώς αφορά στην αντικατάσταση μέρους του κεφαλαίου που αποσβέστηκε και δεν επεκτείνει πραγματικά τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας.

Στην πραγματικότητα λοιπόν, δεν έχουμε αύξηση των καθαρών επενδύσεων αλλά μείωση. καθώς από το 2011 οι αποσβέσεις ξεπερνούν τις επενδύσεις. Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της μείωσης των καθαρών επενδύσεων στην εξεταζόμενη περίοδο, αρκεί να αναφέρουμε ότι από το 2011 έως το 2017 οι αποσβέσεις ξεπερνούν αθροιστικά τις ακαθάριστες επενδύσεις κατά 68 δισ. ευρώ.

Διάγραμμα 8. Ακαθάριστες επενδύσεις και αποσβέσεις

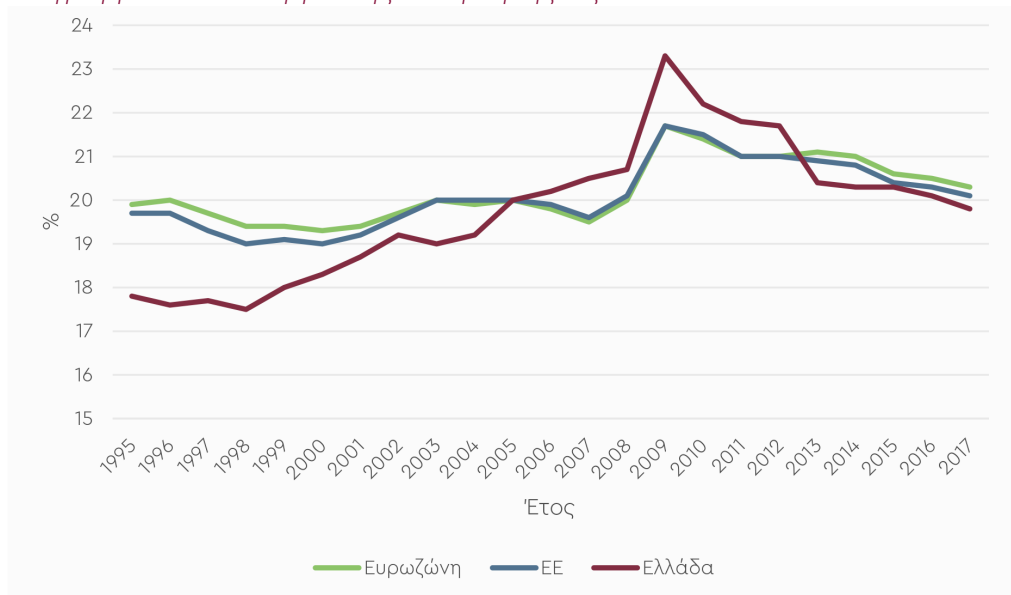
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (τρέχουσες τιμές)

2.5 Δημόσιες δαπάνες

Οι δημόσιες δαπάνες⁴ αυξήθηκαν με το μεγαλύτερο ρυθμό (189%) από τις προηγούμενες δύο συνιστώσες κατά την περίοδο προ κρίσης (1995–2008) και φαίνεται πώς μεγάλο μέρος της κατανάλωσης αλλά και των επενδύσεων τροφοδοτούνταν από τις δημόσιες δαπάνες. Μετά την έλευση της κρίσης οι δημόσιες δαπάνες μειώθηκαν κατά ποσοστό 25% (2008–2017) ισανάλογα δηλαδή με τη μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης.

Εξετάζοντας το ποσοστό δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης⁵ ως προς το

Διάγραμμα 9. Δαπάνη γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

4 Περιλαμβάνοντας τόσο τις δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης όσο και των Μη Κερδοσκοπικών Ιδρυμάτων που Εξυπηρετούν Νοικοκυριά (ΜΚΙΕΝ)

5 Στη συγκριτική ανάλυση με τις χώρες της ΕΕ θα αναλύσουμε τη δημόσια δαπάνη σε δαπάνες της γενικής κυβέρνησης και στις δαπάνες Μη Κερδοσκοπικών Ιδρυμάτων που Εξυπηρετούν Νοικοκυριά (ΜΚΙΕΝ). Ο λόγος για τον οποίο γίνεται αυτό είναι γιατί στις υπόλοιπες χώρες αυτές είναι δύο απόλυτα διακριτές κατηγορίες δημοσίων δαπανών και γιατί υπήρξε εκτεταμένη συζήτηση κατά την περίοδο υπαγωγής μας στο ΕΜΣ σχετικά με το ύψος της δεύτερης κατηγορίας.

ΑΕΠ της Ελλάδας, διαπιστώνουμε ότι από την αρχή της εξεταζόμενης περιόδου έως και το 2005 αυτή βρισκόταν σταθερά κάτω από τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ και της Ευρωζώνης.

Το γεγονός αυτό καταρρίπτει ένα μύθο ο οποίος ήθελε η Ελλάδα να έχει ένα υπέρογκο και πολυέξοδο δημόσιο τομέα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ.

Αντιθέτως, από τα επίσημα στοιχεία φαίνεται ότι οι πιο ανεπτυγμένες οικονομίες της ΕΕ (π.χ. Γαλλία, Ολλανδία, Βέλγιο, Σουηδία) είχαν καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου ένα σαφώς μεγαλύτερο ποσοστό δημόσιων δαπανών. Είναι γεγονός όμως ότι κατά την περίοδο αυτή αυξήθηκε σημαντικά (κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες 1995–2005) ενώ στις περισσότερες χώρες το ποσοστό αυτό παρέμενε σταθερό.

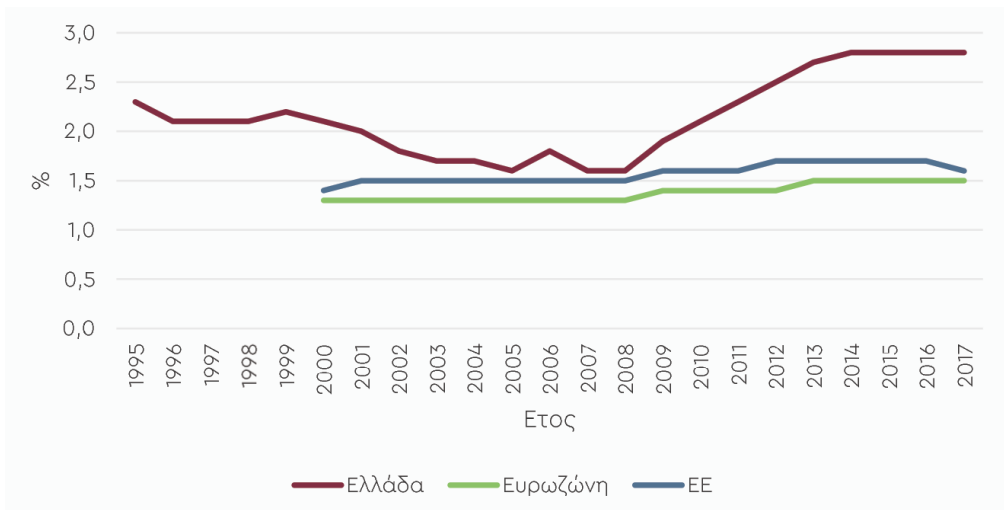
Από το 2005 η δημόσια δαπάνη αυξάνεται ως ποσοστό του ΑΕΠ και ξεπερνά το μέσο όρο των Ευρωπαίων εταίρων. Αυτό συνέβη διότι, αν και η αύξηση των δημοσίων δαπανών πραγματοποιείται με τον ίδιο ρυθμό με τα προηγούμενα χρόνια, μετά το 2005 αρχίζει και επιβραδύνεται ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Η τάση απόκλισης της δημόσιας δαπάνης της Ελλάδας από αυτή των ευρωπαϊών εταίρων συνεχίζεται έως το 2009 και μετά υπάρχει κατάρρευση της σε σημείο που μετά το 2013 βρισκόμαστε ξανά κάτω από το μέσο όρο.

Η εξέλιξη αυτή είναι απολύτως εξηγήσιμη δεδομένου ότι οι δημόσιες δαπάνες είναι σε σημαντικό βαθμό αυτόνομες από το εισόδημα και άρα ανελαστικές ως προς αυτό. Η κατάρρευσή τους μετά το 2009 είναι αποτέλεσμα των σκληρών προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής που ακολούθησαν στο πλαίσιο των μνημονίων συνεργασίας που υπογράφηκαν.

Το ποσοστό της δαπάνης ως προς το ΑΕΠ των Μη Κερδοσκοπικών Ιδρυμάτων που εξυπηρετούν Νοικοκυριά (ΜΚΙΕΝ) είναι πάνω από το μέσο όρο της ευρωζώνης και της ΕΕ. Καταγράφεται μία τάση μείωσης του και σύγκλισης με την ΕΕ έως το 2005 αλλά με την έλευση της κρίσης το ποσοστό αυτό εκτινάσσεται και πλέον βρισκόμαστε σε επίπεδο σχεδόν διπλάσιο από την ΕΕ και την

ευρωζώνη. Το 2017 η Ελλάδα ήταν η χώρα με τη μεγαλύτερη δαπάνη ΜΚΙΕΝ ως ποσοστό του ΑΕΠ στην ΕΕ. Αυτό οφείλεται αφενός στη μείωση του ΑΕΠ αλλά και στο ότι παραδόξως η δαπάνη των ΜΚΙΕΝ κατά την περίοδο της κρίσης αυξήθηκε πραγματικά. Η αύξηση της δαπάνης κατά πάσα πιθανότητα οφείλεται στην αύξηση των δαπανών των ανθρωπιστικών οργανώσεων για τους πρόσφυγες στην Ελλάδα, με αφορμή τη μεταναστευτική κρίση που οξύνθηκε το 2015 αναγκάζοντας στην συνέχεια την ΕΕ να λάβει έκτακτα μέτρα για τη διαχείριση και αντιμετώπισή της⁶.

Διάγραμμα 10. Δαπάνη ΜΚΙΕΝ ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

6 Σύμφωνα με τον ορισμό του European System of Accounts (ESA 2010) το οποίο χρησιμοποιεί η ΕΛΣΤΑΤ, τα Μη Κερδοσκοπικά Ιδρύματα που Εξυπηρετούν Νοικοκυριά (ΜΚΙΕΝ) περιλαμβάνουν Μη Κερδοσκοπικά Ιδρύματα τα οποία παρέχουν αγαθά και υπηρεσίες σε νοικοκυριά δωρεάν ή σε χαμηλές τιμές οι οποίες δε σχηματίζονται ελεύθερα στην αγορά. Τα ΜΚΙΕΝ εντάσσονται στον ιδιωτικό τομέα και αποτελούν ξεχωριστές νομικές οντότητες. Οι πόροι τους προέρχονται κατά κύριο λόγο από τις καταναλωτικές δαπάνες των νοικοκυριών, από μεταβιβάσεις της κυβέρνησης και από εισοδήματα προερχόμενα από την εκμετάλλευση της περιουσίας τους. Παραδείγματα τέτοιων ιδρυμάτων είναι, συνδικαλιστικές οργανώσεις, επαγγελματικές οργανώσεις, ενώσεις καταναλωτών, πολιτικά κόμματα, εκκλησία, αθλητικοί οργανισμοί, φιλανθρωπικές οργανώσεις, οργανώσεις ανθρωπιστικές βοήθειας κλπ.

2.6 Εμπορικό ισοζύγιο

Η συνιστώσα του ΑΕΠ η οποία φαίνεται να βελτιώθηκε κατά τη διάρκεια της κρίσης είναι το εμπορικό ισοζύγιο⁷.

Κατά την περίοδο 1995–2008 το έλλειμμα στις καθαρές εξαγωγές (εμπορικό έλλειμμα) της χώρας διευρύνθηκε κατά 297%. Από τα παραπάνω συνάγουμε ότι ένα σημαντικό ποσοστό της δημοσιονομικής επέκτασης και της αύξησης της κατανάλωσης κατευθύνθηκε σε εισαγόμενα αγαθά και υπηρεσίες.

Κατά την περίοδο που ακολούθησε (2008–2015) υπήρξε εντυπωσιακή μείωση του εμπορικού ελλείμματος κατά 94%. Αυτό σημαίνει ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης η χώρα ανέκτησε το 1/3 της ανταγωνιστικότητας που απώλεσε την προηγούμενη περίοδο.

Το εμπορικό έλλειμμα ως προς το ΑΕΠ το οποίο παραδοσιακά κυμαίνονταν σε ετήσια ποσοστά 8%-12%, από 12,6% που ήταν το 2008 έφτασε το 2017 στο 1% ενώ σημειώνεται ότι το 2015 το ισοζύγιο είχε ισοσκελιστεί.

Λιγότερη αισιοδοξία προκαλεί το γεγονός ότι η μείωση αυτή του ελλείμματος για τη συγκεκριμένη περίοδο οφείλεται αποκλειστικά σχεδόν στη δραστική μείωση των εισαγωγών (-30%) η οποία προφανώς οφείλεται στον περιορισμό του εισοδήματος, ενώ οι εξαγωγές αυξήθηκαν μόνο κατά 5%.

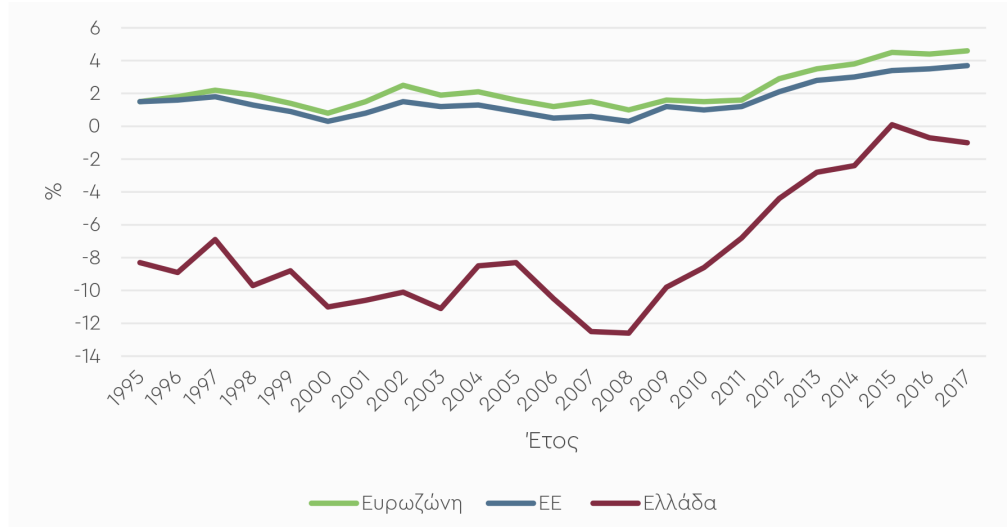
Ειδικότερα την περίοδο της κρίσης φαίνεται να άνθισε μία τάση ανάπτυξης της εξωστρέφειας των ελληνικών ΜΜΕ, κυρίως στον αγροδιατροφικό τομέα η οποία όμως δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Οι προσπάθειες δεν απέδωσαν για μία σειρά από λόγους όπως:

- Το διαχρονικό πρόβλημα τυποποίησης και διασφάλισης προτύπων ποιότητας που παρουσιάζουν πολλά ελληνικά προϊόντα.

⁷ Περιλαμβάνει τη διαφορά μεταξύ εισπράξεων από εξαγωγές και πληρωμών για εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών. Δεν περιλαμβάνει κινήσεις δευτερογενών εισοδημάτων (πρώην τρεχουσών μεταβιβάσεων), των κεφαλαίων (πρώην μεταβιβάσεων κεφαλαίου) και των χρηματοοικονομικών συναλλαγών

- Η αδυναμία των ελληνικών επιχειρήσεων λόγω του μικρού τους μεγέθους να εξυπηρετούν τις αγορές του εξωτερικού με μεγάλες ποσότητες σε σταθερή βάση.
- Τα υψηλά μεταφορικά κόστη που συνεπάγεται η μεγάλη απόσταση της χώρας από τις πιο ανεπτυγμένες αγορές της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης, παρά μάλιστα τις επενδύσεις σε οδικές υποδομές και εφοδιαστικές αλυσίδες.

Διάγραμμα 11. Αποτέλεσμα εμπορικού ισοζυγίου (ποσοστό του ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Σε σχέση με τους εταίρους μας φαίνεται ότι παραδοσιακά ήμασταν μία εισαγωγική χώρα με τις καθαρές εισαγωγές να αποτελούν μεγάλο κομμάτι του ΑΕΠ μας. Είναι γεγονός ότι το εμπορικό έλλειμμα της Ελλάδας πριν την κρίση είχε φτάσει σε δυσθεώρητα ύψη, όντας το υψηλότερο σε επίπεδο ευρωζώνης και για τα περισσότερα έτη της περιόδου το υψηλότερο και στην ΕΕ. Το εμπορικό έλλειμμα της Ελλάδα κυμαινόταν στα επίπεδα (και κάποιες φορές τα ξεπερνούσε) των ελλειμμάτων των χωρών του πρώην ανατολικού μπλοκ.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι το ΑΕΠ της Ελλάδας χαρακτηρίζεται από:

- Ένα εξαιρετικό υψηλό επίπεδο κατανάλωσης.
- Ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο παραγωγής κεφαλαιουχικών αγαθών.

- Παραδοσιακά ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο το οποίο ισοσκελίστηκε κατά την κρίση.

Αυτή η διάρθρωση της οικονομίας ομοιάζει περισσότερο με τη διάρθρωση λιγότερο ανεπτυγμένων οικονομιών οι οποίες δεν παράγουν αρκετό εισόδημα ώστε αφενός να καλύψουν τις καταναλωτικές τους ανάγκες και αφετέρου να προχωρήσουν σε επενδύσεις προκειμένου να διευρύνουν τις παραγωγικές τους δυνατότητες ⁸.

Αναφορικά με το επίπεδο της δημόσιας δαπάνης δεν προκύπτει ότι ήταν υψηλό, αντιθέτως ήταν χαμηλότερο από το αντίστοιχο των πιο ανεπτυγμένων χωρών της ΕΕ.

Αυτό το στρεβλό αναπτυξιακό πρότυπο της ελληνικής οικονομίας για πάνω από δύο δεκαετίες ήταν ίσως και ο βασικότερος παράγοντας που προκάλεσε την ελληνική κρίση. Όταν οι συνθήκες (κατά βάση φθηνός δανεισμός) που συντηρούσαν το μοντέλο αυτό έπαψαν να υπάρχουν τότε κατέρρευσε.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι, παραδόξως, μία χώρα που παρουσίαζε διαχρονικά παρόμοια διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του ΑΕΠ, με αυτό της Ελλάδας είναι το Ηνωμένο Βασίλειο το οποίο και προφανώς δεν αντιμετώπισε τις ίδιες επιπτώσεις κατά την κρίση. Προφανώς, το μέγεθος της οικονομίας του Ηνωμένου Βασιλείου και η αθρόα εισροή κεφαλαίων στο χρηματοπιστωτικό του τομέα κατέστησαν δυνατή τη συνέχιση του μοντέλου αυτού χωρίς τους κλυδωνισμούς που αντιμετώπισε η Ελλάδα.

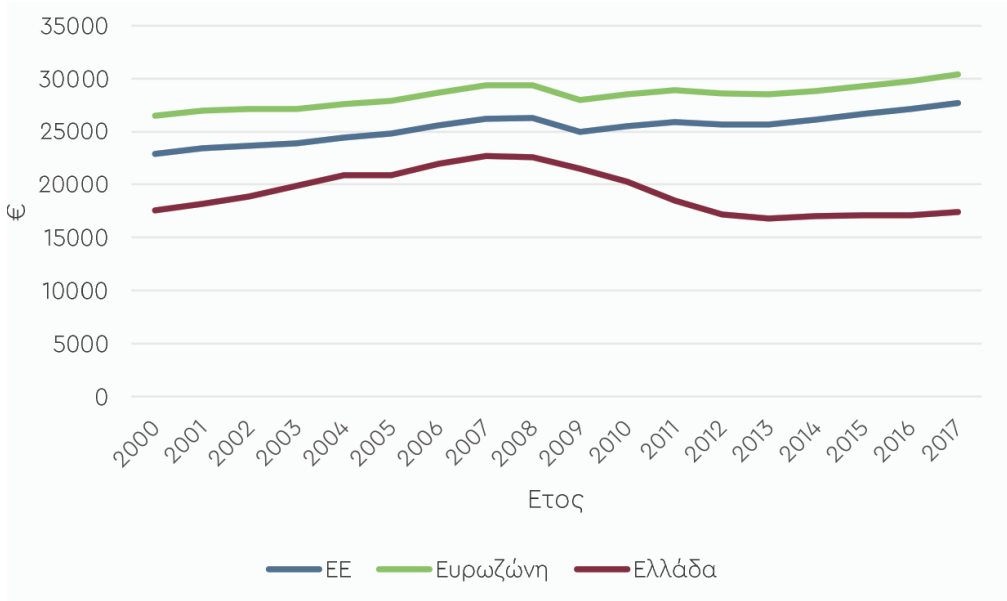
2.7 Επίδραση στην ευημερία των πολιτών

Η μείωση της οικονομικής δραστηριότητας κατά την περίοδο της κρίσης είχε σαφή αντίκτυπο στην ευημερία των πολιτών η οποία κατ' αρχάς αποτυπώνεται στο κατά κεφαλή Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν το οποίο υπέστη σημαντική

⁸ Οι πιο ανεπτυγμένες οικονομίες παρουσιάζουν αντίστροφη διάρθρωση (χαμηλή κατανάλωση, υψηλές επενδύσεις, πλεονασματικά εμπορικά ισοζύγια).

μείωση μετά το 2008. Έτσι η πορεία σύγκλισης που ακολουθούσε το κ.κ.ΑΕΠ της Ελλάδας με το μέσο όρο της ΕΕ πλέον έχει εκτροχιαστεί. Δεδομένου ότι το κατά κεφαλή προϊόν στην ΕΕ συνεχίζει να αυξάνεται η Ελλάδα πλέον βρίσκεται σε δυσμενέστερη θέση ανισότητας με την ΕΕ, από ότι βρισκόταν πριν την υιοθέτηση του ευρώ. Είναι χαρακτηριστικό ότι η απόκλιση του κ.κ.ΑΕΠ της με την ΕΕ ήταν 30,11% το 2000 ενώ το 2017 διπλασιάστηκε φτάνοντας στο 59,2%. Το κ.κ.ΑΕΠ της Ελλάδας σήμερα βρίσκεται κάτω από το αντίστοιχο όλων των χωρών που συμμετείχαν στην ΕΕ, πριν τις διευρύνσεις του 2004, 2007 και 2013 προς τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ.

Διάγραμμα 12. Κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

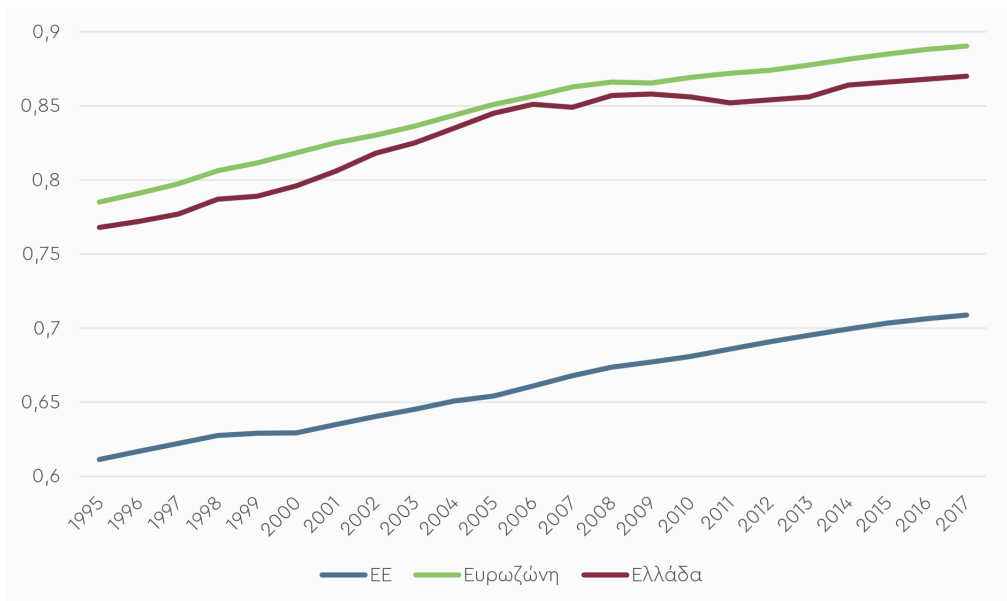

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Το κ.κ. ΑΕΠ δε θεωρείται πλέον αξιόπιστος δείκτης για τη μέτρηση της ευημερίας καθώς συχνά δε μπορεί να αποτυπώσει τις εισοδηματικές ανισότητες αλλά και τη διάρθρωση του εισοδήματος. Γι' αυτό το λόγο τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιούνται δείκτες οι οποίοι συμπεριλαμβάνουν και άλλες εκφάνσεις της ανάπτυξης όπως η εκπαίδευση και η υγεία. Ο πιο γνωστός είναι ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index - HDI) ο οποίος καταρτίζεται σε ετήσια βάση από το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών

για την Ανάπτυξη (United Nations Development Programme – UNDP)⁹. Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζεται η εξέλιξη του δείκτη για την Ελλάδα, την ΕΕ και την Ευρωζώνη. Όπως βλέπουμε τόσο για την Ελλάδα όσο και για την ευρωζώνη υπήρξε μία ανοδική τάση μέχρι και τα μέσα του 2005 η οποία άρχισε να μετριάζεται μετέπειτα. Αντίθετα, στο σύνολο της ΕΕ¹⁰ η τάση αυτή συνεχίστηκε σχεδόν ακλόνητη μέχρι και το 2015. Προφανώς, η συνεχιζόμενη ανάπτυξη στην ΕΕ οφείλεται στην επίδραση των λιγότερο ανεπτυγμένων – νεότερων μελών της.

Διάγραμμα 13. Δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης

Πηγή: UNDP – Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

9 Στο δείκτη συνυπολογίζονται τρεις συνιστώσες. Το κατά κεφαλή εισόδημα (σε μονάδες αγοραστικής δύναμης), τα έτη σχολικής παρακολούθησης και το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση.

10 Στα στοιχεία για την ΕΕ περιλαμβάνουμε από το 1995 και τις χώρες οι οποίες εντάχθηκαν αργότερα.

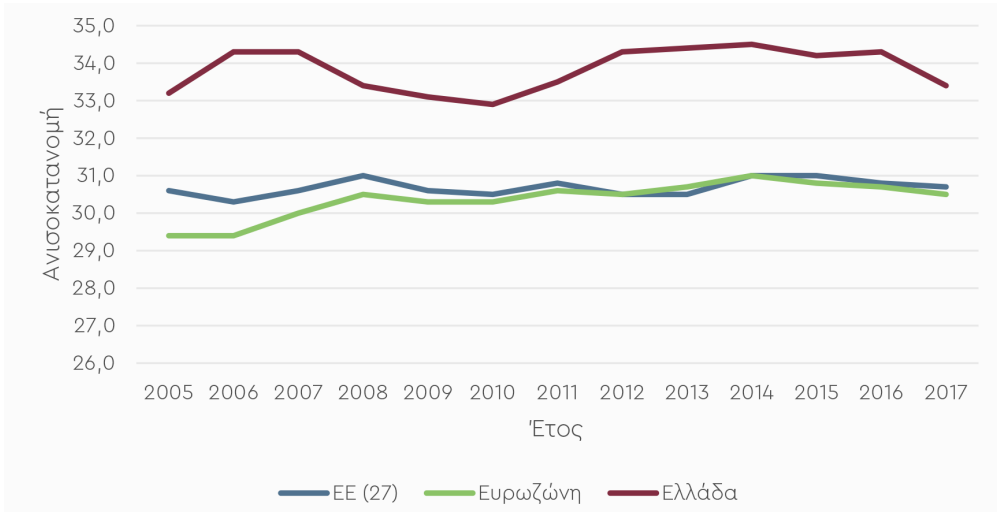
Εστιάζοντας στην Ελλάδα, παρατηρούμε μία μικρή πτώση του δείκτη από το 2010 έως το 2013 η οποία εκ πρώτης όψεως φαίνεται αμελητέα σε σχέση με την τεράστια μείωση του κκ ΑΕΠ που είδαμε πριν. Ο λόγος προφανώς ότι το κκ ΑΕΠ εδώ αποτελεί μόνο μία εκ τριών συνιστωσών του δείκτη. Ο αντίκτυπος από μία πτώση του ΑΕΠ στη σχολική εκπαίδευση και στην υγεία του πληθυσμού ενδεχομένως να χρειάζεται κάποιο χρόνο για να φανεί. Εξάλλου ο δείκτης για τις περισσότερες χώρες τείνει διαχρονικά να αυξάνεται καθώς το βιοτικό επίπεδο βελτιώνεται.

Η επίδραση της κρίσης στην ευημερία της Ελλάδας φαίνεται καλύτερα από τη σχετική κατάταξη της σε επίπεδο ΕΕ. Η Ελλάδα από τη 14η θέση που βρισκόταν το 2005 έπεσε στη 16η θέση το 2010, στη 17η θέση το 2015 και στη 18η θέση το 2017.

2.8 Κατανομή του εισοδήματος

Ο συντελεστής Gini είναι ένα στατιστικό μέτρο του βαθμού ανισοκατανομής του εισοδήματος σε μία κοινωνία. Χρησιμοποιείται ευρέως από διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ και η Παγκόσμια Τράπεζα. Μία υποθετική τιμή 0 αντιπροσωπεύει απόλυτη ίση κατανομή του εισοδήματος σε όλο τον πληθυσμό ενώ μία τιμή 100 αντιπροσωπεύει απόλυτα άνιση κατανομή αντίστοιχα. Εμπειρικές έρευνες δείχνουν ότι χώρες με χαμηλή ανάπτυξη και χώρες με μεγάλους ρυθμούς ανάπτυξης (συχνά ταυτίζονται) τείνουν να έχουν μεγαλύτερη ανισοκατανομή του εισοδήματος σε σχέση με τις πιο ανεπτυγμένες χώρες. Η Ελλάδα φαίνεται πως την τελευταία δωδεκαετία (για την οποία υπάρχουν συγκρίσιμα στοιχεία) βρίσκεται πάνω από το μέσο ευρωπαϊκό όρο στην ανισοκατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος. Παρατηρείται μία αύξηση της ανισοκατανομής αμέσως μετά την υιοθέτηση των προγραμμάτων προσαρμογής αλλά δεδομένου ότι αντίστοιχη κορύφωση της ανισοκατανομής είχαμε στην Ελλάδα και το 2005 δε θα μπορούσαμε να εξάγουμε κάποια ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με τα αίτια. Επιπροσθέτως, μετά από μελέτη στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ που κατανέμουν το εισόδημα σε τεταρτημόρια επίσης δεν προέκυψε κάποια σημαντική μεταβολή κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Διάγραμμα 14. Δείκτης GINI μέτρησης ανισοκατανομής εισοδήματος

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

2.9 Ανταγωνιστικότητα

Η παγκόσμια έκθεση ανταγωνιστικότητας (Global Competitiveness Report – (GCR)) εκδίδεται από το 2004 από το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ και βαθμονομεί τις χώρες με βάση ένα δείκτη ανταγωνιστικότητας που έχει καταρτίσει (Global Competitiveness Index – (GCI)).

Η Ελλάδα κατέγραψε το υψηλότερο σκορ ανταγωνιστικότητας το 2008 και έκτοτε ο δείκτης επιδειωνόταν έως και το 2012. Ακολούθησε άνοδος έως το 2014 και την περίοδο 2017–2018 η χώρα κατατάσσεται 87η ανάμεσα σε 137 χώρες με σκορ 4,02 σε κλίμακα 1 έως 7¹¹.

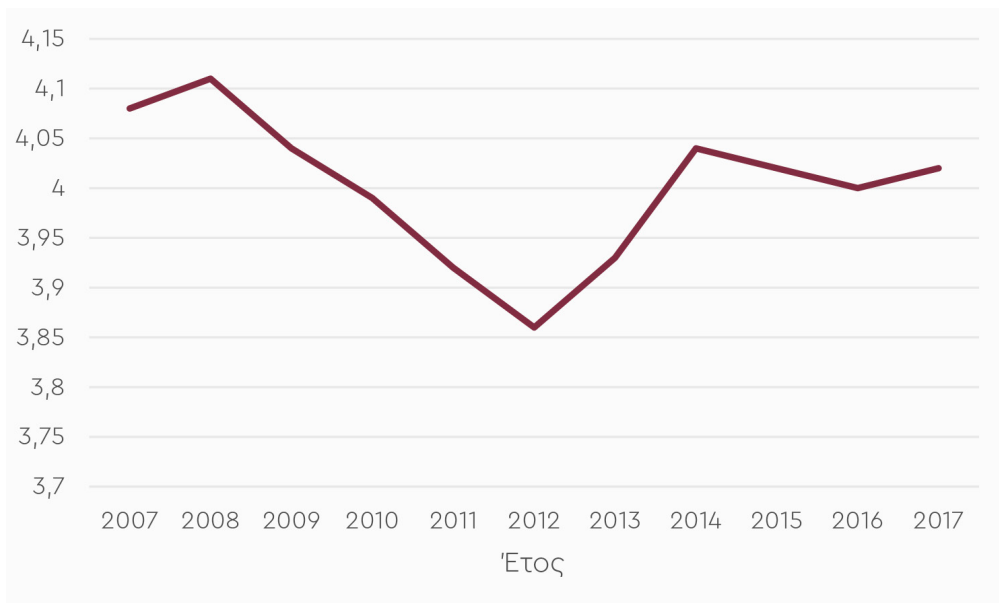
Ο Global Competitiveness Index είναι ένας συνθετικός δείκτης ο οποίος αποτελείται από δώδεκα υποδείκτες. Πηγή για την κατάρτιση των εν λόγω υποδεικτών είναι επίσημα στατιστικά δεδομένα τα οποία αντλούνται από

11 Σημειώνεται ότι από το 2017–2018 η διόρθωση του δείκτη άλλαξε και πλέον μετριέται σε κλίμακα 1–100.

διεθνώς αναγνωρισμένες υπηρεσίες και οργανισμούς όπως η UNESCO, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κ.α. σε συνδυασμό με τη χρήση ποιοτικών δεδομένων τα οποία αντλούνται από έρευνα γνώμης που γίνεται σε ετήσια βάση από το World Economic Forum¹².

Μετά το ξέσπασμα της κρίσης, από το 2009 η Ελλάδα καταγράφει σταθερά χαμηλότερες επιδόσεις στο δείκτη ανταγωνιστικότητας από όλες τις χώρες της ΕΕ και βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο ανταγωνιστικότητας με το Νεπάλ. Αν και είναι προφανές ότι η Ελλάδα αντιμετωπίζει σοβαρή έλλειψη ανταγωνιστικότητας, σαφώς και αυτή η κατάταξη δεν αντιπροσωπεύει τη διαχρονική δυναμική της χώρας αλλά μία μείωση των υποδεικτών ανταγωνιστικότητας κατά τη διάρκεια της κρίσης.

Διάγραμμα 15. Δείκτης ανταγωνιστικότητας (GCI) για την Ελλάδα

Πηγή: World Economic Forum Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

12 Για μία αναλυτική περιγραφή των υποδεικτών βλέπε <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/methodology/>

Πίνακας 2. Σύγκριση με χώρες της ΕΕ για το 2017

Ολλανδία	5,66	Μάλτα	4,65
Γερμανία	5,65	Πολωνία	4,59
Σουηδία	5,52	Λιθουανία	4,58
Ηνωμένο Βασίλειο	5,51	Πορτογαλία	4,57
Φινλανδία	5,49	Ιταλία	4,54
Δανία	5,39	Σλοβενία	4,48
Αυστρία	5,25	Βουλγαρία	4,46
Βέλγιο	5,23	Λετονία	4,4
Λουξεμβούργο	5,23	Ουγγαρία	4,33
Γαλλία	5,18	Σλοβακία	4,33
Ιρλανδία	5,16	Κύπρος	4,3
Εσθονία	4,85	Ρουμανία	4,28
Τσεχία	4,77	Κροατία	4,19
Ισπανία	4,7	Ελλάδα	4,02

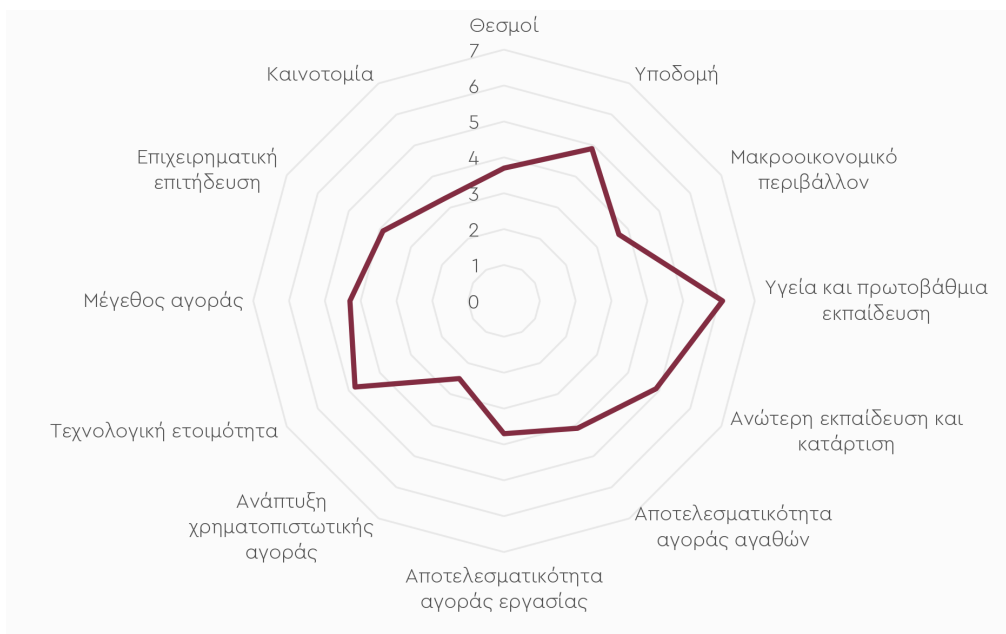
Πηγή: World Bank, TCdata360 Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Τις καλύτερες επιδόσεις παρουσιάζει η Ελλάδα στους υποδείκτες «Υγεία και Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση» (6,1 – 48η θέση), «Ανώτερη Εκπαίδευση και Κατάρτιση (4,9 – 44η θέση), «Υποδομές (4,9 – 38η θέση) και «Τεχνολογική Ετοιμότητα» (4,8 – 60η θέση).

Αντίθετα χειρότερες επιδόσεις παρουσιάζει η Ελλάδα στους υποδείκτες «Ανάπτυξη Χρηματοπιστωτικής Αγοράς» (2,5 – 133η θέση), «Μακροοικονομικό Περιβάλλον» (3,7 – 117η θέση) και «Αποτελεσματικότητα της Αγοράς Εργασίας» (3,7 – 110η θέση).

	Κατάταξη	Βαθμολογία
	87	4,0
A) Βασικές προϋποθέσεις	70	4,6
1. Θεσμοί	87	3,7
2. Υποδομή	38	4,9
3. Μακροοικονομικό περιβάλλον	117	3,7
4. Υγεία και πρωτοβάθμια εκπαίδευση	48	6,1
B) Επαυξητές αποτελεσματικότητας	77	4,0
5. Ανώτερη εκπαίδευση και κατάρτιση	44	4,9
6. Αποτελεσματικότητα αγοράς αγαθών	93	4,1
7. Αποτελεσματικότητα αγοράς εργασίας	110	3,7
8. Ανάπτυξη χρηματοπιστωτικής αγοράς	133	2,5
9. Τεχνολογική ετοιμότητα	50	4,8
10. Μέγεθος αγοράς	58	4,3
Γ) Παράγοντες καινοτομίας και επιτήδευσης	71	3,6
11. Επιχειρηματική επιτήδευση	73	3,9
12. Καινοτομία	75	3,3

Διάγραμμα 16. Δείκτης ανταγωνιστικότητας (GCI) για την Ελλάδα (2016)

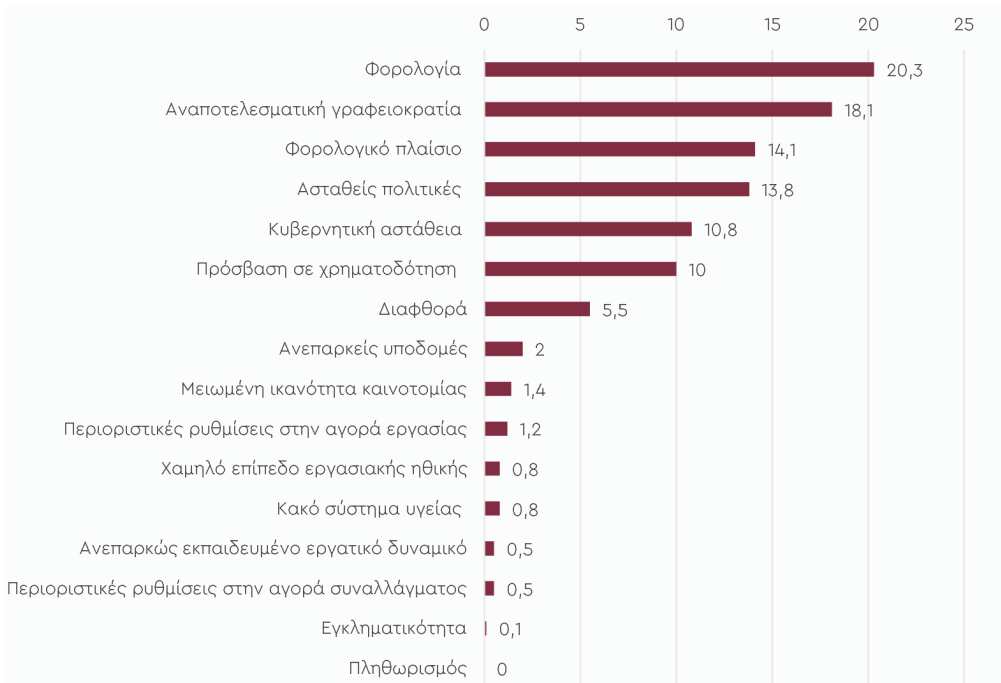

Πηγή: World Economic Forum Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Στην ίδια έκθεση (Global Competitiveness Report) καταγράφονται τα εμπόδια στην επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 17 τα σημαντικότερα εμπόδια είναι το ύψος της φορολογίας των επιχειρήσεων και η αναποτελεσματικότητα της γραφειοκρατίας, ενώ ακολουθούν το φορολογικό πλαίσιο, η αστάθεια των εφαρμοζόμενων πολιτικών, η αστάθεια των κυβερνήσεων, η πρόσβαση σε χρηματοδότηση και η διαφθορά.

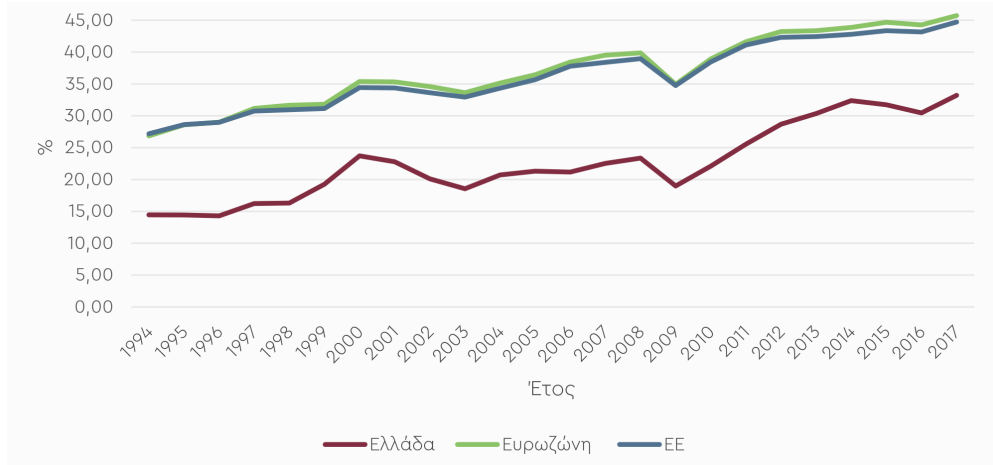
Διάγραμμα 17. Προβλήματα επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα

Πηγή: World Economic Forum Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Όσον αφορά στην εξαγωγική δυναμικότητα της Ελλάδας, αν την εκφράσουμε με το λόγο των εξαγωγών ως προς το ΑΕΠ διαπιστώνουμε ότι διαχρονικά η Ελλάδα υπολείπεται σημαντικά σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Κατά την περίοδο της κρίσης παρατηρήθηκε μία ραγδαία αύξηση της συμμετοχής των εξαγωγών στο ΑΕΠ της χώρας, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 18.

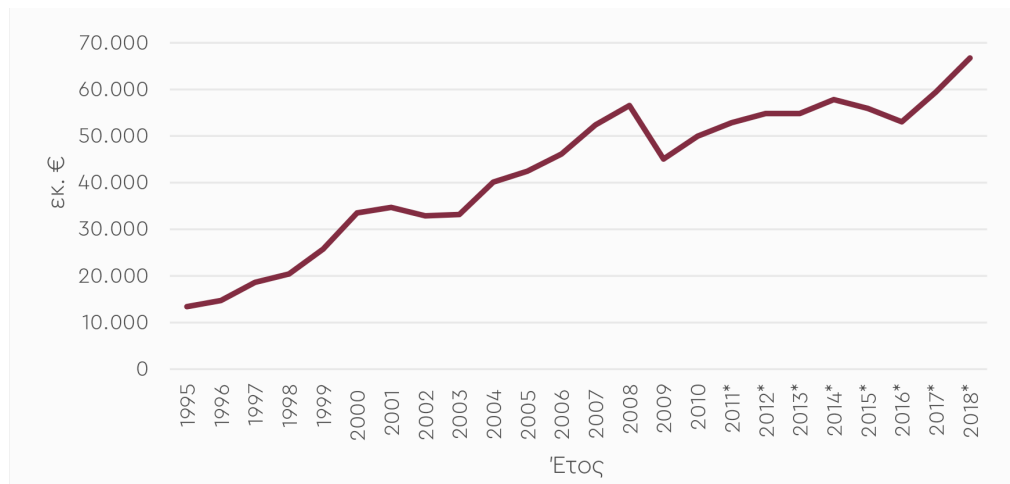
Διάγραμμα 18. Εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: UNCTADStat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Το φαινόμενο αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στη μεγάλη μείωση του ΑΕΠ κατά την εξεταζόμενη περίοδο, καθώς όπως φαίνεται στο επόμενο Διάγραμμα οι ελληνικές εξαγωγές ως απόλυτη αξία έμειναν σχεδόν αμετάβλητες γύρω από το επίπεδο των 55 δισ. ευρώ κατά την περίοδο της κρίσης. Αισιόδοξο μήνυμα είναι η σημαντική αύξηση των εξαγωγών το 2017 και το 2018 στα 59,4 δισ. ευρώ και στα 66,7 δισ. ευρώ αντίστοιχα, που είναι και το υψηλότερο επίπεδο καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο.

Διάγραμμα 19. Εξαγωγές της Ελλάδας

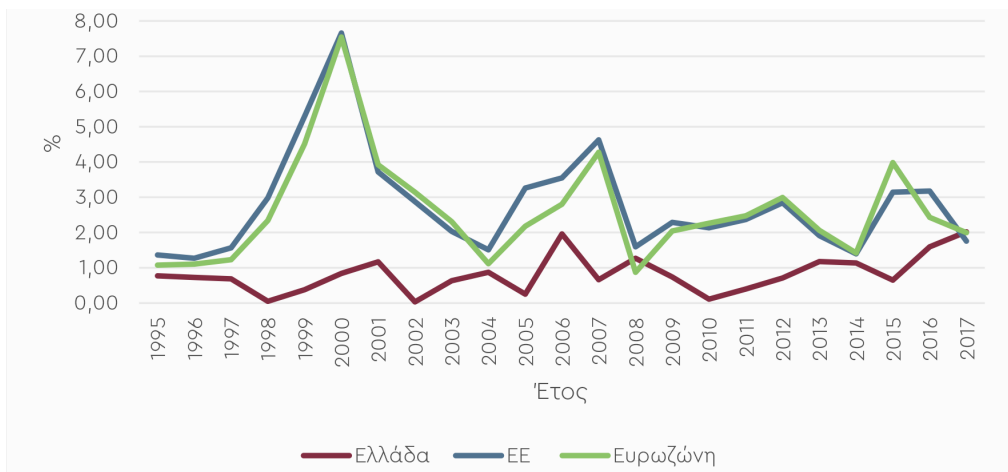

Πηγή: UNCTADStat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Δεδομένης της μείωσης του τραπεζικού δανεισμού και της περιστολής του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, η εισροή Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ)¹³ φαίνεται να είναι το μόνο μέσο που θα μπορούσε να καλύψει το μεγάλο επενδυτικό κενό που παρατηρείται στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κρίσης.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 20 ενώ αρχικά οι εισροές ΑΞΕ στην Ελλάδα ως προς το ΑΕΠ της βρισκόταν σε πολύ κοντινά επίπεδα με την ΕΕ και την ευρωζώνη, από τα τέλη της δεκαετίας του '90 υπήρξαν σημαντικές αποκλίσεις, με την Ελλάδα να βρίσκεται σημαντικά κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, τάση που παγιώθηκε κατά την περίοδο της κρίσης. Εν τούτοις παρατηρείται μία τάση σύγκλισης τα τελευταία έτη καθώς και μία αύξηση των εισροών στην Ελλάδα μετά το 2015. Η μειωμένη εισροή ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα αντικατοπτρίζει τη χαμηλή παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα της χώρας έναντι των περισσότερων ευρωπαϊκών οικονομιών.

Διάγραμμα 20. Εισροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ

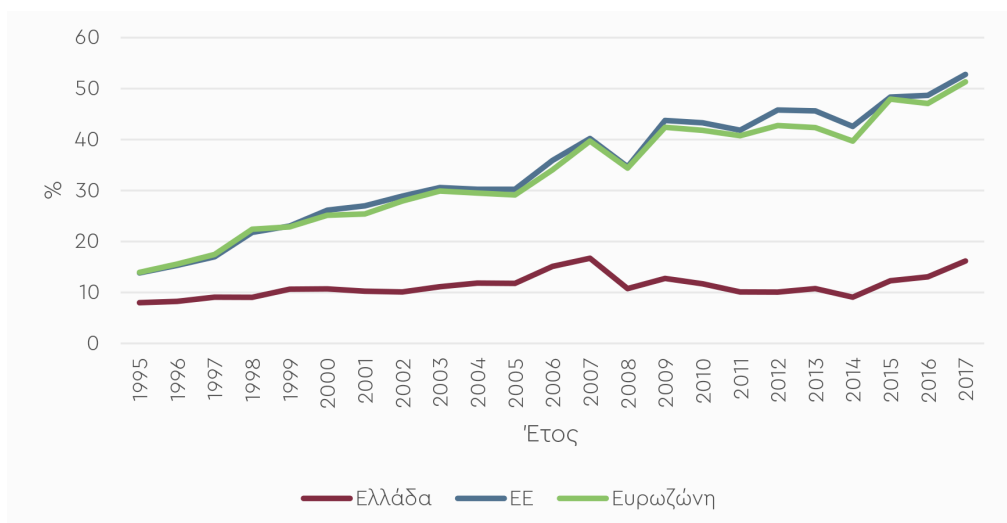
Πηγή: UNCTADstat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

¹³ Ως Άμεση Ξένη Επένδυση ορίζεται η μεταφορά κεφαλαίου η οποία οδηγεί στον έλεγχο μίας επιχείρησης στο εξωτερικό. Διεθνώς έχει καθιερωθεί ότι για να ασκείται έλεγχος σε μία επιχείρηση πρέπει η μεταφορά κεφαλαίου να οδηγεί στην κατοχή τουλάχιστον μεριδίου 10% του μετοχικού κεφαλαίου της επιχείρησης στο εξωτερικό. Η μεταφορά κεφαλαίου που οδηγεί σε έλεγχο μικρότερου ποσοστού μετοχικού κεφαλαίου ορίζεται ως Έμμεση Ξένη Επένδυση.

Είναι λογικό οι ξένες επενδύσεις να αποτελέσουν μικρό κλάσμα του ΑΕΠ αφού όπως είδαμε παραπάνω, οι επενδύσεις στο σύνολό τους αποτελούν μικρό κομμάτι του ΑΕΠ στην Ελλάδα. Αυτό είναι και ένα από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας η οποία διαχρονικά δεν προσελκύει κεφάλαια από το εξωτερικό και βασίζεται κυρίως (90%-95%) σε εγχώριες πηγές χρηματοδότησης (PWC, 2018).

Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 21, οι εισροές ΑΞΕ στην Ελλάδα κυμαίνονται κατά τη διάρκεια της κρίσης σε ένα ποσοστό κοντά στο 10% επί του συνόλου των επενδύσεων στη χώρα, ποσοστό συντριπτικά χαμηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο ο οποίος βρίσκεται σήμερα σε πενταπλάσιο επίπεδο. Εκτός αυτού παρατηρείται μία συνεχής τάση απόκλισης με το μέσο όρο της ΕΕ λόγω αύξησης του ποσοστού στην τελευταία.

Διάγραμμα 21. Εισροές ΑΞΕ προς Ακ. Σχημ. Πάγιου Κεφαλαίου

Πηγή: UNCTADstat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Το μέτρο της εισροής ΑΞΕ προς το ΑΕΠ ενδέχεται να μη μας δίνει τη συνολική εικόνα λόγω:

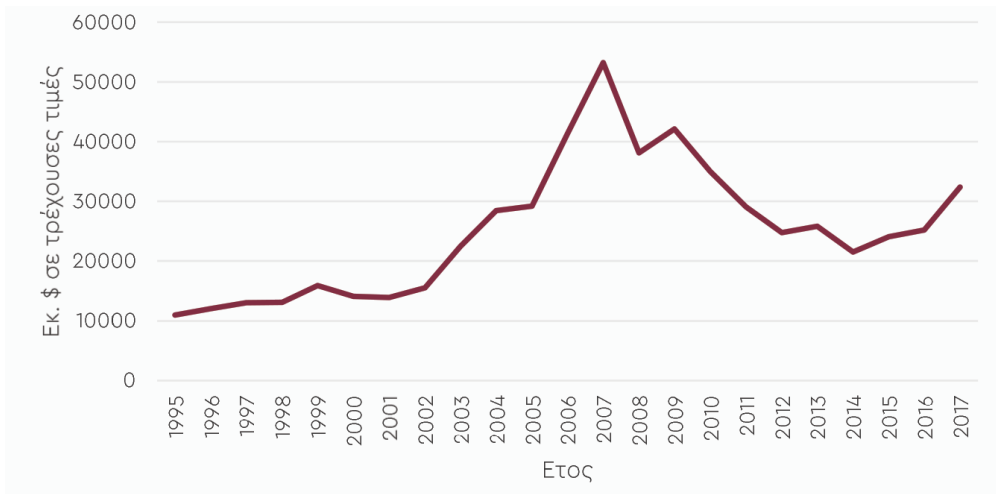
- Της μεγάλης μεταβλητότητας που παρουσιάζουν οι ροές ΑΞΕ.

- Της μείωσης του ΑΕΠ της Ελλάδας κατά ¼ την εξεταζόμενη περίοδο.
- Της αδυναμίας του μεγέθους να εκφράσει τη φυγή των υφιστάμενων επενδύσεων και τις αποσβέσεις τους.

Συνυπολογίζοντας ότι οι επενδύσεις από τη φύση τους δεν αποτελούν μία συνεχή ροή όπως λόγου χάρη το διεθνές εμπόριο, κρίνεται σκόπιμο να εξετάσουμε πως κυμάνθηκαν τα αποθέματα κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

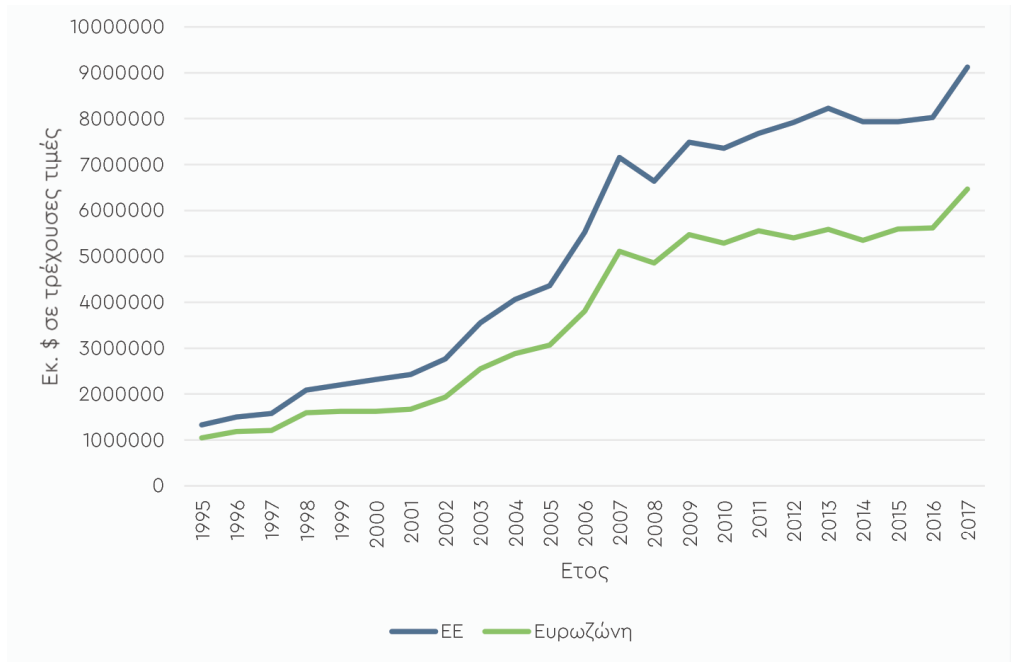
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 22 από το 2000 έως το 2007 το απόθεμα Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στην Ελλάδα εκτοξεύτηκε από τα 14,1 δισ. δολ. στα 53,2 δισ. δολ. αντίστοιχα, ενώ παρόμοιες ανοδικές τάσεις καταγράφονται τόσο στην ΕΕ όσο και στην Ευρωζώνη. Με την έλευση της κρίσης παρατηρείται κάτι πρωτόγνωρο. Ενώ το απόθεμα ΑΞΕ στην ΕΕ και στην ευρωζώνη μετά από μία μικρή μείωση το 2008 συνεχίζει να αυξάνεται με σαφώς πολύ μικρότερους ρυθμούς, το αντίστοιχο απόθεμα ΑΞΕ στην Ελλάδα μειώνεται δραματικά φτάνοντας το 2014 στα 21,5 δισ. δολ. Αυτό συνιστά μία πρωτοφανή μείωση του ξένου κεφαλαίου στη χώρα η οποία οφείλεται αφενός σε αλλοδαπές επιχειρήσεις οι οποίες εγκατέλειψαν τη χώρα και αφετέρου στην μείωση της αξίας των υφιστάμενων ξένων επενδύσεων στη χώρα.

Διάγραμμα 22. Απόθεμα ΑΞΕ στην Ελλάδα

Πηγή: UNCTADstat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Διάγραμμα 23. Απόθεμα ΑΞΕ στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη

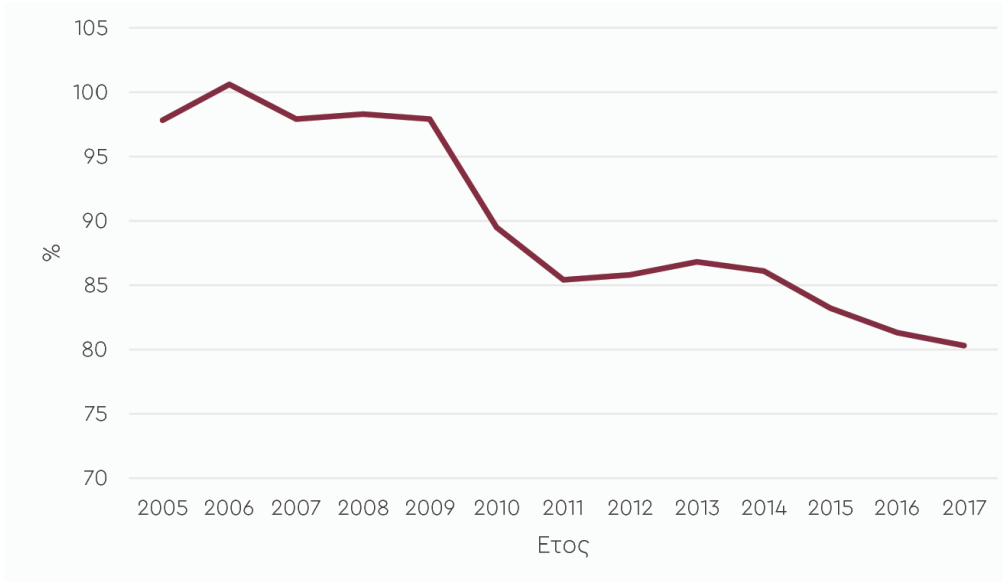

Πηγή: UNCTADstat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Η συνολική μείωση των επενδύσεων έχει άμεσες επιπτώσεις και στην παραγωγικότητα της οικονομίας δεδομένου ότι το ανθρώπινο κεφάλαιο συνδυάζεται με όλο και λιγότερο και χαμηλότερης ποιότητας κεφαλαιουχικό εξοπλισμό και υποδομές. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, η παραγωγικότητα ανά εργαζόμενο στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κρίσης με βάση αναφοράς την ΕΕ μειώθηκε πάνω από 15%.

Αξίζει να σημειωθεί ότι πτωτικές τάσεις (2%-5%) κατά την ίδια περίοδο παρατηρούνται και στις πιο ανεπτυγμένες χώρες της ΕΕ όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ολλανδία, η Γερμανία, το Βέλγιο και η Γαλλία. Η Ελλάδα όμως είναι η χώρα στην οποία παρατηρείται η μεγαλύτερη πτώση (18,3%) ενώ ακολουθεί η Κύπρος με 11,5%. Αντιθέτως στις «νεότερες» ανατολικοευρωπαϊκές χώρες της ΕΕ παρατηρείται αύξηση της παραγωγικότητας κατά την ίδια περίοδο με μεγάλο ρυθμό (Βουλγαρία, Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Πολωνία, Ρουμανία) ενώ τη μεγαλύτερη αύξηση κατέγραψε η Ιρλανδία (43,5%) κάτι το οποίο

Διάγραμμα 24. Παραγωγικότητα ανά εργαζόμενο στην Ελλάδα, ΕΕ=60

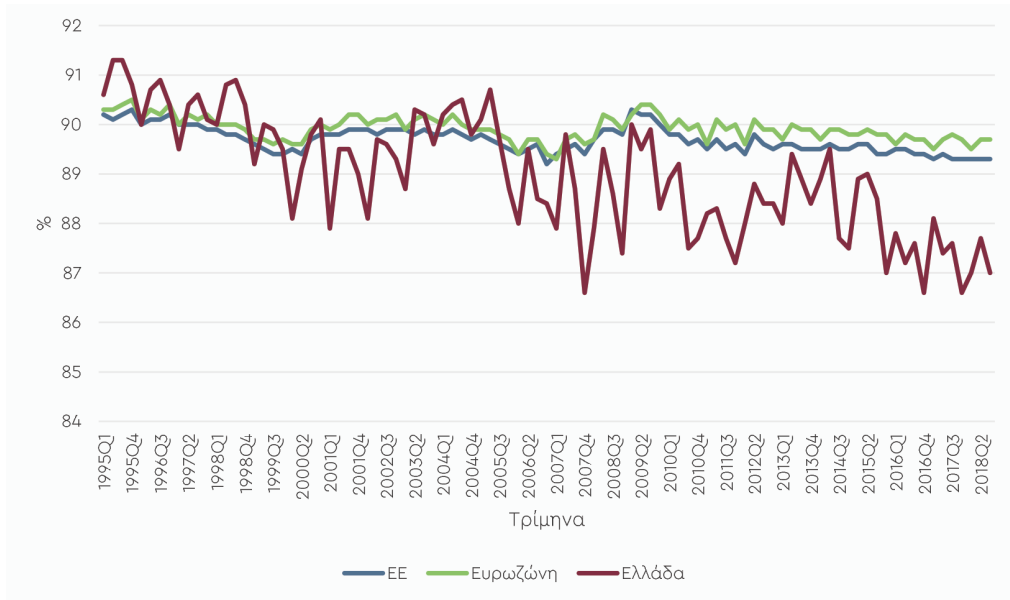
Πηγή: UNCTADstat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

προφανώς εξηγείται από τις αυξημένες ροές επενδύσεων που έχουν δεχθεί τα τελευταία χρόνια.

Άλλη μία επίπτωση του επενδυτικού κενού αποτυπώνεται στη μείωση της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας στη χώρα η οποία οδηγεί σε μείωση εισοδημάτων, αποταμίευσης, επενδύσεων κοκ.

Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, έως και την υιοθέτηση του ευρώ η προστιθέμενη αξία της Ελλάδας ως προς το ΑΕΠ της βρισκόταν περίπου στα ίδια επίπεδα με το μέσο όρο της ΕΕ και της Ευρωζώνης αντίστοιχα. Ακολουθεί μία συγκρατημένη πτώση της προστιθέμενης αξίας και μία επανάκαμψη την περίοδο της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας προφανώς λόγω της αύξησης της κατασκευαστικής δραστηριότητας εκείνη την περίοδο. Από την έναρξη της κρίσης και μετά το ποσοστό της προστιθέμενης αξίας άρχισε να αποκλίνει σημαντικά από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Διάγραμμα 25. Προστιθέμενη αξία ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

2.10 Επιχειρηματικό περιβάλλον ΜμΕ

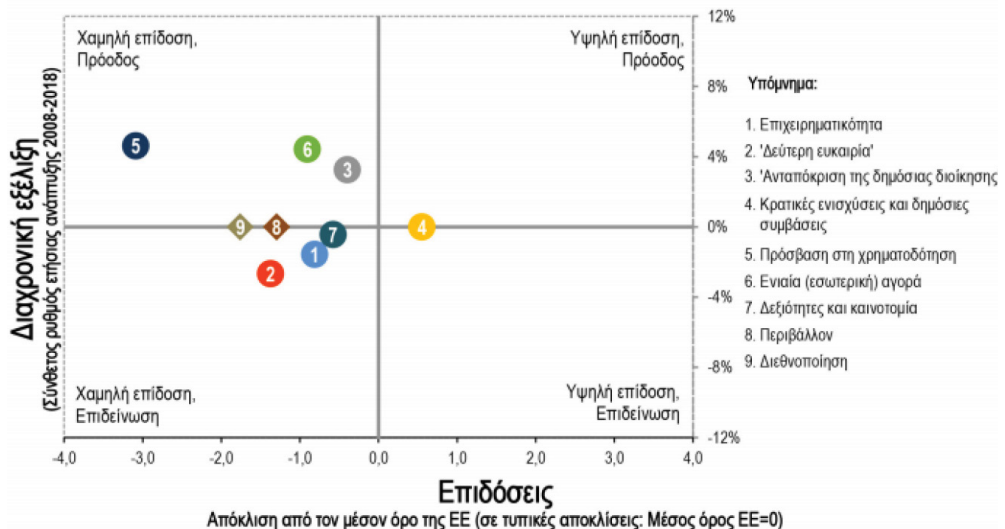
Η SME Performance Review είναι μία έκθεση που εκδίδεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε ετήσια βάση και στόχο έχει να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση των πρόσφατων τάσεων και των εθνικών πολιτικών που επηρεάζουν τις ΜμΕ. Η έκθεση εκδίδεται στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας Small Business Act (SBA) η οποία καθιερώθηκε από το 2008. Η πρωτοβουλία SBA αποτελεί την εμβληματική πρωτοβουλία πολιτικής της ΕΕ για την υποστήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και επιδιώκει να βελτιώσει τη γενική προσέγγιση όσον αφορά την επιχειρηματικότητα στην ΕΕ δίνοντας προτεραιότητα στις μικρές επιχειρήσεις. Στην εν λόγω έκθεση παρακολουθούνται μία σειρά από δείκτες που ανταποκρίνονται σε δέκα αρχές οι οποίες διαμορφώνουν το επιχειρηματικό περιβάλλον και τις επιδόσεις των ΜμΕ.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζεται η επίδοση της Ελλάδας σε σχέση με το μέσο όρο της ΕΕ για την περίοδο 2008–2018. Όπως φαίνεται στο

διάγραμμα που ακολουθεί η Ελλάδα υπολείπεται του μέσου όρου σε όλους τους δείκτες εκτός από τις «κρατικές ενισχύσεις και δημόσιες παρεμβάσεις». Ο δείκτης αυτός ενισχύεται από τη μεγάλη συμμετοχή των ΜμΕ στην Ελλάδα σε δημόσιους διαγωνισμούς. Ωστόσο, οι επιδόσεις της Ελλάδας είναι ακόμα χαμηλές αναφορικά με τις ηλεκτρονικές δημόσιες συμβάσεις και τη μέση κα-
θυστέρηση των πληρωμών από τις δημόσιες αρχές.

Μακράν τη χαμηλότερη απόκλιση έχει η Ελλάδα στο δείκτη πρόσβασης χρηματοδότησης. Το πρόβλημα της πρόσβασης σε τραπεζικές πιστώσεις που έχει καταστεί από τα βασικότερα στην ελληνική οικονομία από την έναρξη της κρίσης είναι ακόμη εντονότερο και αντικατοπτρίζεται στον εν λόγω δείκτη. Ταυτόχρονα απουσιάζουν εναλλακτικές μορφές χρηματοδότησης όπως οι «επιχειρηματικοί άγγελοι», τα κεφάλαια υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου και η χρηματοδότηση από το πλήθος.

Διάγραμμα 26. SBA: Επιδόσεις Ελλάδας συγκριτικά με την ΕΕ

Σημείωση: Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο παραπάνω διάγραμμα δεν είναι πλήρως συγκρίσιμα με αυτά που απεικονίζονται σε προηγούμενες εκδόσεις του δελτίου. Αυτό οφείλεται στην αναθεώρηση του πλαισίου των δεικτών που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση των επιδόσεων σε όλες τις αρχές της SBA. Παρουσιάζονται μόνον οι πιτυχές για τις οποίες υπάρχουν επαρκή βασικά δεδομένα. Η τιμή για την πρόοδο με την πάροδο του χρόνου ορίστηκε σε 0% στην περίπτωση μη επαρκών στοιχείων και σημειώνεται στο παραπάνω διάγραμμα με ένα σχήμα διαμαντιού. Για περισσότερες πληροφορίες ανατρέξτε στο μεθοδολογικό σημείωμα στην ιστοσελίδα ανασκόπησης των επιδόσεων των ΜμΕ

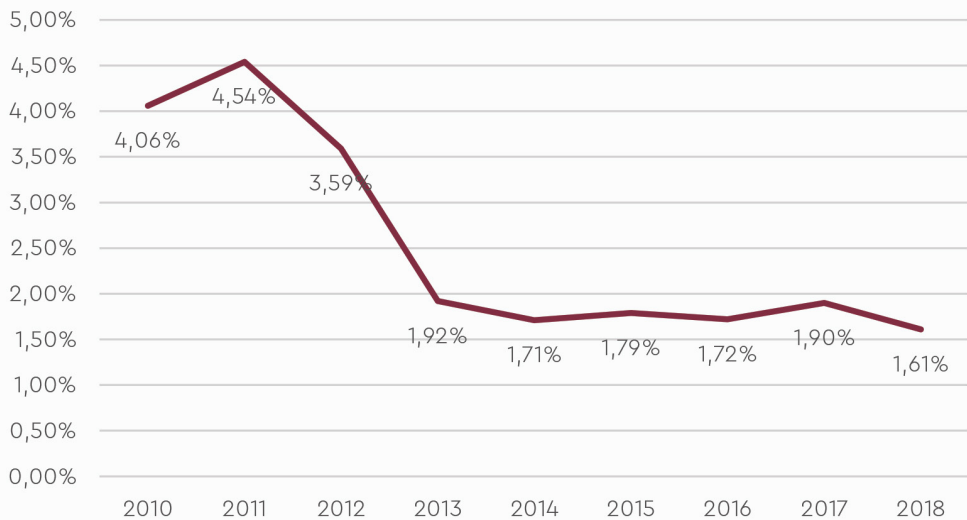
Σύμφωνα με στοιχεία της τελευταία έκθεσης για το 2018 φαίνεται να υπάρχει κάποια αναστροφή του κλίματος. Οι ΜμΕ στην Ελλάδα παρουσιάζουν μία ιδιαίτερη δυναμική (κινούμενες πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο) ως προς την αύξηση της προστιθέμενης αξίας και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Παράλληλα, ο αριθμός των ΜμΕ αυξάνεται με τις νεοφυείς επιχειρήσεις να παρουσιάζουν ραγδαία ανάπτυξη της τελευταία πενταετία αν και ακόμη υπολείπονται σημαντικά του ευρωπαϊκού μέσου όρου, ενώ ο αριθμός των πτωχεύσεων μειώνεται.

Κεφάλαιο 3. Δημόσια οικονομικά

3.1 Δημόσιο χρέος

Η λήξη του τρίτου προγράμματος χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας, στις 20 Αυγούστου 2018¹, που την οδήγησε στο Μηχανισμό Εποπτείας όπως προβλεπόταν από τον Κανονισμό της ΕΕ 472/2013 συνοδεύτηκε από μια σειρά ρυθμίσεων για το δημόσιο χρέος εκ μέρους των πιστωτών, που επέτρεψαν για τα δημόσια οικονομικά της Ελλάδας να χαρακτηριστούν μακροπρόθεσμα βιώσιμα στις σχετικές εκθέσεις βιωσιμότητας².

Διάγραμμα 27. Ετήσιο κόστος εξυπηρέτησης χρέους κεντρικής κυβέρνησης (μέσο ετήσιο σταθμισμένο πραγματικό επιτόκιο)

Πηγή: Κρατικοί προϋπολογισμοί

1 Στο πλαίσιο των 3 προγραμμάτων χρηματοδότησης η Ελλάδα έλαβε συνολικά 275,8 δισ. ευρώ. Ειδικότερα, από ευρωπαϊκές πηγές έλαβε 243,7 δισ. ευρώ (52,9 δισ. ευρώ από την πρώτη δανειακή σύμβαση, 130,9 από τη δεύτερη και 59,9 από την τρίτη δανειακή σύμβαση), ενώ 32,1 δισ. ευρώ έλαβε από το ΔΝΤ, στο πλαίσιο της πρώτης και της δεύτερης δανειακής σύμβασης.

2 European Commission (2019) Fiscal Sustainability Report 2018, European Economy Institutional Paper 094, January 2019. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.

Σημείο τομής για την πορεία του ελληνικού δημόσιου χρέους ήταν η αναδιάρθρωση του χρέους, όπως υλοποιήθηκε το 2012. Η ανταλλαγή των ομολόγων

Διάγραμμα 28. Μέση υπολειπόμενη φυσική διάρκεια χρέους, σε έτη

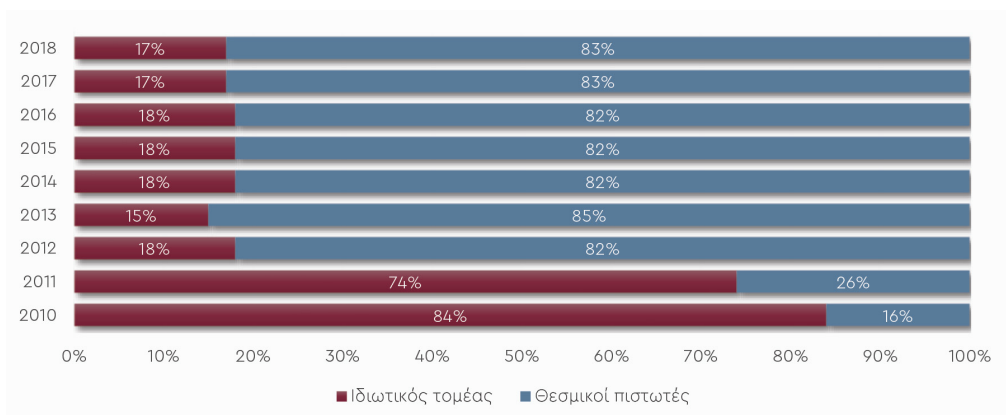

Πηγή: Κρατικοί προϋπολογισμοί

με την οποία ξεκίνησε είχε ως συνέπεια: Πρώτο, να μειωθεί το ετήσιο κόστος εξυπηρέτησης του χρέους, φθάνοντας από 4,54% το 2011 στο 1,61% το 2018 (βλέπε Διάγραμμα 27).

Δεύτερο, να αυξηθεί η διάρκεια αποπληρωμής του χρέους από 6,3 χρόνια το 2011 σε 18,2 χρόνια το 2018 (βλέπε Διάγραμμα 28).

Διάγραμμα 29. Σύθεση δημοσίου χρέους κεντρικής κυβέρνησης

Πηγή: Κρατικοί προϋπολογισμοί

Τέλος, να αλλάξει άρδην η σύνθεση του χρέους το οποίο ενώ κατά βάση οφείλαμε σε ιδιώτες πιστωτές (υπό τη μορφή ομολόγων) πλέον να το οφείλουμε σε θεσμικούς (οργανισμούς όπως ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και το ΔΝΤ) και κράτη (βλέπε Διάγραμμα 29).

Οι σημαντικότερες από τις ρυθμίσεις (βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα μέτρα) τα οποία συμφωνήθηκαν στο Eurogroup περιλαμβάνουν:

Πρώτο, τη διαμόρφωση των ετήσιων μικτών χρηματοδοτικών αναγκών του ελληνικού δημοσίου κάτω του 15% μεσοπρόθεσμα και κάτω του 20% μακροπρόθεσμα ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Δεύτερο, την επιστροφή των κερδών από τα ελληνικά ομόλογα ύψους 4,8 δισ. ευρώ σε εξαμηνιαίες δόσεις μέχρι το 2022, που παρακρατούν οι εθνικές κεντρικές τράπεζες και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ANFA, SMP) υπό τον αυστηρό όρο σύμφωνης γνωμοδότησης των μηχανισμών εποπτείας που θα δίνουν την έγκρισή του εάν κι εφ' όσον η Ελλάδα εφαρμόζει τις συμφωνηθείσες μεταρρυθμίσεις.

Τρίτο, την πλήρη κατάργηση από το 2018 του περιθωρίου επιτοκίου του δανείου για την επαναγορά χρέους του 2012 κι επίσης, την εξομάλυνση των λήξεων των δανείων από το ΕΤΧΣ (2η δανειακή σύμβαση) με την επιμήκυνση της σταθμικής διάρκειάς τους και την μετάθεση της καταβολής τόκων μετά από δέκα έτη.

Παράλληλα, η δημιουργία ενός αποθεματικού ασφαλείας ύψους 24,1 δισ. ευρώ (που χρηματοδοτήθηκε εν μέρει από τα αδιάθετα κεφάλαια του τρίτου δανείου) καλύπτει τις χρηματοδοτικές ανάγκες του ελληνικού δημοσίου μέχρι τον Απρίλιο του 2020. Ακόμη δηλαδή και να μην καταφέρει το ελληνικό δημόσιο να βγει στις αγορές ως τότε να μπορεί να αναχρηματοδοτήσει το χρέος.

Η σχετικά επιτυχής έξοδος του ελληνικού δημοσίου στις αγορές την 1η Φεβρουαρίου 2019, που ήταν η πρώτη έκδοση μετά το τέλος των προγραμματών στήριξης με την έκδοση 5ετούς ομολόγου και την άντληση 2,5 δισ. ευρώ (με

επιτόκιο 3,6% και κουπόνι 3,45%) σηματοδοτεί την αργή αλλά σταθερή επάνοδο της ελληνικής οικονομίας στη διεθνή αγορά, δέκα σχεδόν χρόνια μετά τον αποκλεισμό της.

Ταυτόχρονα με τα παραπάνω ενθαρρυντικά στοιχεία, παραμένουν μια σειρά από προβλήματα να ταλανίζουν ακόμη το δημόσιο τομέα επηρεάζοντας έμμεσα και τον ιδιωτικό.

Πρώτο, τα ομόλογα του ελληνικού δημοσίου, παρά τις αναβαθμίσεις που δέχθηκαν από τους οίκους αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας αρχής γενομένης το καλοκαίρι του 2017, δεν ενδείκνυνται για επένδυση. Πρέπει να διανύσουν μάλιστα μεγάλη απόσταση για να περάσουν τη διαχωριστική γραμμή εκείνων των ομολόγων που συστήνονται για επένδυση. Ενδεικτικά, με βάση την τελευταία αναβάθμιση της Moody's σε B3 το Φεβρουάριο του 2018 τα ελληνικά ομόλογα πρέπει να ανέβουν 6 «σκαλοπάτια» για να ενταχθούν στην κατηγορία εκείνων που προτείνονται για επένδυση (B2, B1, Ba3, Ba2, Ba1 και Ba3 απ' όπου ξεκινά η κατηγορία των προς επένδυση ομολόγων). Ακόμη περισσότερες αναβαθμίσεις θα απαιτηθούν από την Standard & Poor's, που αναβάθμισε τα ελληνικά ομόλογα στην κατηγορία B+ τον Ιούλιο του 2018, για να ενταχθούν τα ελληνικά ομόλογα στην κατηγορία των προς επένδυση ομολόγων, που ξεκινάει από την βαθμίδα AA-. Από τη B+ μέχρι την AA- μεσολαβούν 10 σκαλοπάτια! Συγκεκριμένα: BB-, BB, BB+, BBB-, BBB, BBB+, A-, A, A+ και AA-. Είναι εμφανές ότι κάθε αναβάθμιση συνεπάγεται και μια μείωση του κόστους δανεισμού από τα σημερινά επίπεδα. Τότε μόνο η Ελλάδα μπορεί να φτάσει σε επιτόκια συγκρίσιμα των άλλων χωρών που εξήλθαν των Μνημονίων όπως η Κύπρος, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία που διαθέτουν τα 5ετή τους ομόλογα με πολύ πιο χαμηλά επιτόκια: 0,7%, 0,3% και 0,1%, αντίστοιχα.

Δεύτερο, το ύψος του δημοσίου χρέους ως ποσοστό επί του ΑΕΠ, που ανήλθε σε 178,6% για το 2017, όπως είναι το κυρίαρχο κριτήριο εξέτασης και διεθνών συγκρίσεων, είναι εξαιρετικά υψηλό, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 3. Ενδεικτικά να αναφερθεί ότι ο μέσος όρος για την ευρωζώνη το 2017 ήταν 86,7% του ΑΕΠ και την ΕΕ των 28 στο 81,6%, δηλαδή κάτω από το ήμισυ του

ελληνικού χρέους. Οι χώρες δε, με το αμέσως μικρότερο χρέος από την Ελλάδα ήταν η Ιταλία και η Πορτογαλία, με 131,8% και 125,7% ου ΑΕΠ.

Πίνακας 3. Εξέλιξη Ελληνικού δημόσιου χρέους

	Ποσοστό επί ΑΕΠ	Ποσά σε δισ. ευρώ
2009	129,70%	299,68
2010	148,30%	329,51
2011	171,30%	355,98
2012	156,90%	304,71
2013	175%	319,18
2014	178,90%	319,63
2015	176,80%	311,72
2016	180,80%	315
2017	178,60%	317,41
2018	180,40%	335
2019*	167,80%	323,5

* Πρόβλεψη

Πηγή: Eurostat, κρατικοί προϋπολογισμοί

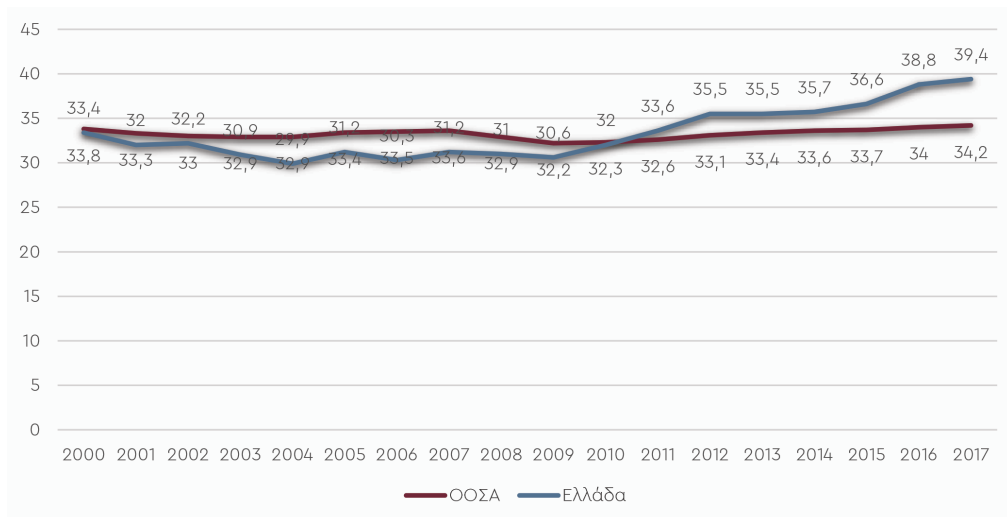
Τρίτο, το ελληνικό δημόσιο ανέλαβε την υποχρέωση τήρησης πρωτογενών δημοσιονομικών πλεονασμάτων ύψους 3,5% του ΑΕΠ ως το 2022 και άνω του 2% από το 2023 ως το 2060, στερώντας πολύτιμους πόρους από την κατανάλωση και τις επενδύσεις, σε μια περίοδο μάλιστα επανεκκίνησης της οικονομίας.

Ο τέταρτος λόγος που είναι πηγή ανησυχίας για την μελλοντική διαχείριση του δημόσιου χρέους σχετίζεται με τον τερματισμό μιας περιόδου που διήρκεσε δέκα ολόκληρα χρόνια και χαρακτηρίστηκε από υπερβολική ρευστότητα και αρνητικά επιτόκια σε χώρες όπως η Γερμανία ως αποτέλεσμα της πολιτικής πολύ χαμηλών επιτοκίων εκ μέρους των κεντρικών τραπεζών. Η πολιτική αυτή φτάνει στο τέρμα της και τα επιτόκια στο εξής θα αρχίσουν να αυξάνονται.

3.2 Φορολογία

Το μέσο δια του οποίου, κατά κύριο λόγο, επιτεύχθηκε η δημοσιονομική προσαρμογή από το 2008 μέχρι σήμερα στο πλαίσιο των 3 Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής ήταν η φορολογική επιβάρυνση. Η αύξηση των φορολογικών εσόδων (συμπεριλαμβανομένων των ασφαλιστικών εισφορών), από 33,4% του ΑΕΠ το 2000 σε 39,4% το 2017, έτσι ώστε από το 2010 τα φορολογικά έσοδα στην Ελλάδα να υπερβαίνουν το μέσο όρο του ΟΟΣΑ, όπως περιγράφεται στον Διάγραμμα 1 επιτεύχθηκε κυρίως μέσω της αύξησης των φορολογικών συντελεστών, της αύξησης των συντελεστών ΦΠΑ, της μεταφοράς προϊόντων από χαμηλότερες κλίμακες σε υψηλότερες, της αύξησης των Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης και της θεσμοθέτησης νέων φόρων (ΕΝΦΙΑ, φόρος αλληλεγγύης, τέλος επιτηδεύματος, κ.α.).

Διάγραμμα 30. Φορολογικά έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: ΟΟΣΑ

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τις επιχειρήσεις, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 η Ελλάδα το 2018 είχε τον υψηλότερο συντελεστή φορολόγησης (29%) με οποιαδήποτε ομάδα χωρών κι αν συγκριθεί: είτε των Βαλκανικών χωρών (από

10% ως 15%), είτε της Νότιας Ευρώπης (από 21% ως 25%). Η εξέλιξη αυτή είναι αποτέλεσμα δύο αποκλινοσών τάσεων: της συνεχούς αύξησης των συντελεστών στην Ελλάδα από το 2013, ώστε να αυξηθούν τα δημόσια έσοδα και να γίνουν πλεονασματικοί οι κρατικοί προϋπολογισμοί από τη μια μεριά, και της συνεχούς μείωσης των συντελεστών σε όλες τις άλλες χώρες – μια τάση που κι η Ελλάδα ακολουθούσε ανελλιπώς μέχρι το 2012, από την άλλη. Αν αποτέλεσμα της υπερφορολόγησης των πολιτών είναι η συρρίκνωση του διαθέσιμου εισοδήματος και κατ' επέκταση της κατανάλωσης, το αποτέλεσμα της υπερφορολόγησης των επιχειρήσεων είναι η συρρίκνωση των κερδών και της δυνατότητας νέων επενδύσεων και δημιουργίας επιπλέον θέσεων εργασίας.

Σημαντική επίσης είναι κι η αύξηση του φορολογικού και ασφαλιστικού κόστους της εργασίας που φτάνει το 41% όταν ο μέσος ευρωπαϊκός όρος είναι 36%. Επιπλέον σημαντικά κόστη επισείει σε κάθε επιχείρηση κι η φορολογική συμμόρφωση. Εκτιμάται ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις δαπανούν διπλάσιο χρόνο σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές επιχειρήσεις προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις φορολογικές τους υποχρεώσεις.

Ως αποτέλεσμα αυτής της απόκλισης, το φορολογικό περιβάλλον στην Ελλάδα, αποτελεί πολλαπλό εμπόδιο στην οικονομική μεγέθυνση. Κι αυτό συμβαίνει επειδή όχι μόνο οι υπάρχουσες επιχειρήσεις επιβαρύνονται με ένα δυσανάλογα, σε σχέση με τον διεθνή ανταγωνισμό, βαρύ φορολογικό φορτίο που απαγορεύει την επέκταση αλλά κι επειδή καθιστά απαγορευτικές τις άμεσες ξένες επενδύσεις, πολύ περισσότερο να ληφθούν υπ' όψη και μια σειρά άλλα εμπόδια (πχ μείωση καταναλωτικής ζήτησης).

Εκτιμάται ότι ένας εξορθολογισμός των φορολογικών συντελεστών στην Ελλάδα ώστε να συμπίπτουν με τους μέσους ευρωπαϊκούς όρους, δεν είναι δηλαδή ανάγκη η Ελλάδα να πρωταγωνιστήσει στον «αγώνα δρόμου προς τα κάτω» που είναι σε εξέλιξη ιδίως στην νοτιοανατολική Ευρώπη, θα αυξήσει τη φορολογητέα ύλη, μεγεθύνοντας τα δημόσια έσοδα, και θα βοηθήσει στην συγκρότηση φορολογικής συνείδησης εκ μέρους των πολιτών, μειώνοντας τη φοροδιαφυγή. Ευρέως χρησιμοποιούμενο μέτρο της φοροδιαφυγής είναι το

Πίνακας 4. Συντελεστής άμεσης φορολόγησης επιχειρήσεων

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ																
ΑΛΒΑΝΙΑ	25	25	23	20	20	10	10	10	10	10	10	15	15	15	15	15
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	23,5	19,5	15	15	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
ΕΛΛΑΔΑ	35	35	32	29	25	25	25	24	20	20	26	26	29	29	29	29
ΒΟΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	15	15	15	15	12	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
ΣΕΡΒΙΑ	14	12,33	10	10	10	10	10	10	10	10	15	15	15	15	15	15
ΝΟΤΙΑ ΕΥΡΩΠΗ																
ΙΤΑΛΙΑ	38	37	37	37	37	31	31	31	31	31	31	31	31	31	24	24
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	25	28	28	28	25	25	25	25	25	25	25	23	21	21	21	21
ΙΣΠΑΝΙΑ	35	35	35	35	33	30	30	30	30	30	30	30	28	25	25	25
ΤΟΥΡΚΙΑ	30	33	30	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	22
ΕΛΛΑΔΑ	35	35	32	29	25	25	25	24	20	20	26	26	29	29	29	29
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΜΕΣΟΣ	28	27	25	25	24	24	23	23	23	23	23	22	22	22	21	21
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΜΕΣΟΣ	29	29	28	28	27	26	25	25	25	24	24	24	24	24	24	24
ΟΟΣΑ ΜΕΣΟΣ	30	29	28	28	27	26	26	26	25	25	25	25	25	25	24	24

Πηγή: KPMG, Corporate Tax Tables: <https://home.kpmg/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/corporate-tax-rates-table.html>

λεγόμενο «κενό ΦΠΑ». Πρόκειται για τη διαφορά ανάμεσα στο ποσό που συγκεντρώνεται ετησίως στα ταμεία του δημοσίου και του ποσού που θα έπρεπε να συγκεντρώνει η χώρα, το πλαίσιο του υφιστάμενου καθεστώτος ΦΠΑ. Ενώ ο μέσος όρος στην ΕΕ ανέρχεται σε 12,3%, το ελληνικό «κενό ΦΠΑ» είναι σημαντικά υψηλότερο, ανέρχεται στο 29,2% κι είναι το δεύτερο μεγαλύτερο στην ΕΕ, με πρώτο της Ρουμανίας και τρίτο της Ιταλίας.

Η αύξηση των φορολογικών εσόδων την περίοδο των Μνημονίων ήταν σημαντική τόσο ως απόλυτο ποσό όσο κι ως ποσοστό επί του ΑΕΠ. Σε μια περίοδο δηλαδή μείωσης των κάθε λογής εισοδημάτων (μισθών, συντάξεων, κοκ), ακόμη και των επιχειρηματικών κερδών, η φορολογία ως ποσοστό αυξήθηκε κατακόρυφα, όταν έπρεπε να μειωθεί, προκειμένου να εξασφαλισθούν οι όροι αξιοπρεπούς διαβίωσης των νοικοκυριών και επανεκκίνησης της οικονομίας. Από το 2009 ως το 2019, όταν το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 26%, το σύνολο των φορολογικών εσόδων όπως φαίνεται στον Πίνακα 5 και 6 αυξήθηκε από 49,72 δισ. ευρώ σε 50,17 δισ. ευρώ, κι ως ποσοστό του ΑΕΠ από 20,93% σε 26,45%. Εξετάζοντας τα επιμέρους φορολογικά έσοδα, ταχύτερα από το μέσο όρο που κυμάνθηκε σε 26,37% την περίοδο των Μνημονίων κινήθηκε ο φόρος επί της ακίνητης περιουσίας (617,80%) που βαραίνει σχεδόν όλο τον πληθυσμό, ο φόρος εισοδήματος των νομικών προσώπων (39,80%) και οι Ειδικοί Φόροι Κατανάλωσης σε καύσιμα, είδη καπνού, κοκ.

Η αύξηση της φορολογίας (από κοινού με την πτώση μισθών, ημερομισθίων και συντάξεων και την αύξηση της ανεργίας) συντέλεσε στην κάθετη πτώση κατά 35% του διάμεσου του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος μεταξύ 2009 και 2016, από 11.500 σε 7.500 ευρώ³. Με τη σειρά της, η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος οδήγησε σε απότομη άνοδο της απόλυτης φτώχειας, με το ποσοστό του πληθυσμού που ζει σε συνθήκες υλικής στέρξης να διπλασιάζεται από 11% σε 22%. Την ίδια ώρα το αντίστοιχο ποσοστό στην ΕΕ ήταν 6,9%!

3 Το ισοδύναμο διαθέσιμο εισοδήματος είναι το συνολικό εισόδημα ενός νοικοκυριού, μετά την απόδοση φόρων κι άλλων κρατήσεων, που είναι διαθέσιμο για αγορές ή αποταμίευση προς τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού που έχει μετατραπεί σε ισοδύναμο ανηλίκων, με βάση την κλίμακα του ΟΟΣΑ

Πίνακας 5. Εξέλιξη φορολογικών εσόδων (σε εκ. ευρώ)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*	2019**
Σύνολο φορολογικών εσόδων	49.724	51.266	48.951	47.179	44.614	44.448	43.718	47.519	49.857	50.168	50.192
ΦΠΑ	16.582	17.374	16.887	14.956	13.856	13.618	13.629	15.010	16.603	16.459	16.645
ΕΦΚ	7.298	9.080	8.162	7.578	7.136	6.922	6.927	7.057	7.102	7.304	7.432
Ακίνητης περιουσίας	526	487	1.172	2.857	2.991	3.474	3.180	3.604	3.100	3.343	3.016
Φόροι εισοδήματος φυσικών προσώπων	10.841	9.398	8.285	9.971	7.971	7.926	7.872	8.171	10.623	10.803	10.859
Φόροι εισοδήματος νομικών προσώπων	3.813	3.167	2.760	1.715	1.681	2.655	2.895	3.969	4.225	4.096	4.258
ΑΕΠ	237.530	226.030	207.030	191.200	180.390	177.560	176.020	174.190	180.210	182.950	189.740

* Εκτίμηση ΜΠΔΣ

** Πρόβλεψη ΜΠΔΣ

Πηγή: Εισηγητικές εκθέσεις κρατικών προϋπολογισμών

Πίνακας 6. Εξέλιξη φορολογικών εσόδων ως ποσοστό του ΑΕΠ

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*	2019**	2009/ 2019***
Σύνολο φορολογικών εσόδων	20,93	22,68	23,64	24,68	24,73	25,03	24,84	27,28	27,67	27,42	26,45	26,37
ΦΠΑ	6,98	7,69	8,16	7,82	7,68	7,67	7,74	8,62	9,21	9,00	8,77	25,66
ΕΦΚ	3,07	4,02	3,94	3,96	3,96	3,90	3,94	4,05	3,94	3,99	3,92	27,49
Ακίνητης περιουσίας	0,22	0,22	0,57	1,49	1,66	1,96	1,81	2,07	1,72	1,83	1,59	617,80
Φόροι εισοδήματος φυσικών προσώπων	4,56	4,16	4,00	5,21	4,42	4,46	4,47	4,69	5,89	5,90	5,72	25,39
Φόροι εισοδήματος νομικών προσώπων	1,61	1,40	1,33	0,90	0,93	1,50	1,64	2,28	2,34	2,24	2,24	39,80

* Εκτίμηση ΜΠΔΣ

** Πρόβλεψη ΜΠΔΣ

*** Ποσοστιαία μεταβολή

Πηγή: Εισηγητικές εκθέσεις κρατικών προϋπολογισμών

Η υλοποίηση της δημοσιονομικής προσαρμογής μέσω της αύξησης κυρίως των δημόσιων εσόδων και δευτερευόντως της μείωσης των δαπανών, αναδεικνύεται αν υπολογίσουμε το μέγεθος της δημοσιονομικής προσαρμογής που έχει επιτευχθεί από το 2010 μέχρι σήμερα. Αν, συγκεκριμένα, εκτιμήσουμε τη μείωση των δημοσίων δαπανών και την αύξηση των δημοσίων εσόδων από το 2010 μέχρι και το 2019, παίρνοντας ως βάση σύγκρισης το έτος 2009 και το ύψος επί του ΑΕΠ που βρίσκονταν τότε τα έσοδα και οι δαπάνες. Ειδικότερα, 21,52% και 35,83% του ΑΕΠ. Υπολογίζουμε (στον Πίνακα 7) τη δημοσιονομική προσαρμογή στη δεκαετία που μεσολάβησε εκτιμώντας το ύψος των εσόδων και των δαπανών κάθε χρόνο αν αυτά παρέμεναν και τα επόμενα χρόνια στο ποσοστό του ΑΕΠ του 2009. Διατηρούνταν δηλαδή αμετάβλητα.

Πρόκειται για μια υπόθεση που δεν περιλαμβάνει την αντι-κυκλική δράση της κρατικής παρέμβασης, όπως συνίσταται να γίνεται σε περιόδους οικονομικής κρίσης και έκτακτων γεγονότων που διαταράσσουν την πορεία της οικονομικής συσσώρευσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα δημόσια έσοδα πρέπει να μειώνονται για να προσαρμοστούν στη συμπίεση των εισοδημάτων. Παράλληλα, οι δημόσιες δαπάνες πρέπει να αυξάνονται ώστε να μπορούν να καλύπτουν το αυξημένο κόστος κοινωνικών δαπανών λόγω ενδεικτικά της αύξησης της ανεργίας και των αναγκών επανεκκίνησης της οικονομίας, μέσω του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, εξ αιτίας της αδυναμίας του ιδιωτικού τομέα λόγω κρίσης να αναλάβει ευρείες επενδυτικές πρωτοβουλίες. Τα πράγματα στην Ελλάδα όμως εξελίχθηκαν ακόμη χειρότερα καθώς έσοδα και δαπάνες δεν έμειναν καν στα επίπεδα προ της κρίσης. Αντί τα μεν πρώτα να μειωθούν και οι δεύτερες να αυξηθούν, συνέβη το αντίθετο...

Σε αυτή τη βάση το σύνολο της δημοσιονομικής προσαρμογής, όπως φαίνεται και στο σχετικό Πίνακα 8, ανέρχεται σε 173,60 δισ. ευρώ, που είναι ίσο με το ΑΕΠ του έτους 2016. Αναλύοντας τα συστατικά μέρη της δημοσιονομικής προσαρμογής παρατηρούμε ότι τα δύο τρίτα ή το 67,47% του συνόλου (117,12 δισ. ευρώ) προήλθε από το σκέλος των εσόδων. Από το σκέλος των δαπανών προήλθε το ένα τρίτο της δημοσιονομικής προσαρμογής ή 32,53% του συνόλου (56,47 δισ. ευρώ).

Πίνακας 7. Εκτίμηση δημοσιονομικής προσαρμογής 2010–2019 (ποσά σε εκ. ευρώ)

Έτος	2009		2010			2011		
	εκ. ευρώ	% ΑΕΠ	εκ. ευρώ	1	Προ- σαρ- μογή	εκ. ευρώ	1	Προ- σαρ- μογή
Έσοδα	50.585	21,52	53.929	48.924	5.005	53.932	44.881	9.051
Δαπάνες	84.215	35,83	75.241	81.450	6.209	76.705	74.719	1.986
ΑΕΠ	235.035		227.318			208.532		
Ετήσια δημοσιονομική προσαρμογή					11.214			11.037

1: Το ύψος των δαπανών και των εσόδων κατ' έτος αν παρέμεναν στο ποσοστό επί του ΑΕΠ που ήταν το 2009

Έτος	2012			2013			2014		
	εκ. ευρώ	1	Προ- σαρ- μογή	εκ. ευρώ	1	Προ- σαρ- μογή	εκ. ευρώ	1	Προ- σαρ- μογή
Έσοδα	51.774	41.699	10.075	52.438	39.265	13.173	51.353	38.215	13.138
Δαπάνες	67.613	69.422	1.809	63.970	65.369	1.399	56.206	63.621	7.415
ΑΕΠ	193.749			182.438			177.559		
Ετήσια δημοσιονομική προσαρμογή			11.884			14.572			20.553

Έτος	2015			2016			2017		
	εκ. ευρώ	1	Προ- σαρ- μογή	εκ. ευρώ	1	Προ- σαρ- μογή	εκ. ευρώ	1	Προ- σαρ- μογή
Έσοδα	51.593	37.814	13.779	53.125	37.492	15.633	50.696	38.787	11.909
Δαπάνες	55.921	62.954	7.033	59.774	62.417	2.643	57.422	64.574	7.152
ΑΕΠ	175.697			174.199			180.218		
Ετήσια δημοσιονομική προσαρμογή			20.812			18.276			19.061

Έτος	2018*			2019**		
	εκ. ευρώ	1	Προσαρ- μογή	εκ. ευρώ	1	Προσαρ- μογή
Έσοδα	53.824	40.001	13.823	53.022	41.484	11.538
Δαπάνες	57.032	66.594	9.562	57.796	69.064	11.268
ΑΕΠ	185.858			192.749		
Ετήσια δημοσιονομική προσαρμογή			23.386			22.806

* Εκτίμηση

** Πρόβλεψη

Πίνακας 8. Σύνολο δημοσιονομικής προσαρμογής 2010–19
κατά πηγή προέλευσης

	σε εκ. ευρώ	% επί συνόλου
Έσοδα	117.124	67,47
Δαπάνες	56.475	32,53
Ετήσια δημοσιονομική προσαρμογή	173.599	100,00

Πηγή: Κρατικοί προϋπολογισμοί

Δυσανάλογα κατανεμημένη επίσης αποδείχθηκε η προσαρμογή μεταξύ των τριών Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής καθώς, όπως φαίνεται στον Πίνακα 9, στο πλαίσιο του Τρίτου Προγράμματος (2015–2019) επιτεύχθηκε το 60,1% της συνολικής προσαρμογής (εξοικονομήσεις ύψους 104,34 δισ. ευρώ), ενώ από τα δύο πρώτα Προγράμματα (2010–2014) προήλθε το 39,9% της συνολικής προσαρμογής (69,26 δισ. ευρώ). Ειδικότερα, από το δεύτερο Πρόγραμμα (2012–2014) προήλθε το 27,08% της συνολικής προσαρμογής (εξοικονομήσεις ύψους 47 δισ.), ενώ από το πρώτο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής προήλθε το 12,82% της συνολικής προσαρμογής (22,25 δισ. ευρώ).

Η μικρή σχετικά μείωση μεταξύ των δημοσίων δαπανών ενδέχεται να αντανakλά τον ανελαστικό χαρακτήρα μεγάλου μέρους τους, της αδυναμίας δηλαδή να μειωθούν περαιτέρω οι δαπάνες χωρίς να επέλθουν σοβαρά

Πίνακας 9. Δημοσιονομική προσαρμογή
κατά Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής

	Έτη	Ύψος σε εκ. ευρώ προσαρμογής	Ποσοστό επί συνόλου
1ο ΠΟΠ	2010–2011	22.251	12,82
2ο ΠΟΠ	2012–2014	47.009	27,08
1ο & 2ο ΠΟΠ (άθροισμα)	2010–2014	69.260	39,90
3ο ΠΟΠ	2015–2019	104.339	60,10
3 ΠΟΠ (άθροισμα)	2010–2019	173.599	100,00

Πηγή: Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

πλήγματα στο κοινωνικό κράτος που θα οδηγούσαν σε φτωχοποίηση. Ή, στην μεταβίβαση μέρους των δημοσίων δαπανών στις τσέπες των φορολογουμένων όπως συμβαίνει για παράδειγμα όταν η συρρίκνωση της δημόσιας δαπάνης για φάρμακα, μέσω της μείωσης της συμμετοχής του δημοσίου ή της κατάργησης από τη λίστα των συνταγογραφούμενων καθόλα αναγκαίων φαρμάκων, συνοδεύεται από αύξηση της ιδιωτικής δαπάνης. Προς επίρρωση, η εμπειρία της τριετίας 2012 – 2014, όταν η μείωση της μισθολογικής δαπάνης στο δημόσιο προκάλεσε μια ισόποση αύξηση του κονδυλίου των εξωτερικών αναθέσεων εργασιών του δημοσίου σε τρίτους. Ως αποτέλεσμα η αθροιστική δημόσια δαπάνη έμεινε απaráλλαχτη.

Ανεξαρτήτως των αιτιών, γεγονός παραμένει ότι το βάρος του δημοσιονομικού εξορθολογισμού και της μετατροπής των δημοσιονομικών ελλειμμάτων σε πλεονάσματα επωμίστηκαν, κατά τα συνήθη, οι φορολογούμενοι.

Βιβλιογραφία

- Αναστασάτος, Τ. & Χαρδούβελης, Γ. 2014, *Η μακροοικονομική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας*, στο Μασουράκης, Μ. & Γκόρτσος, Γ. (επιμ.), *Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής*” Ελληνική Ένωση Τραπεζών. <https://www.hba.gr/5Ekdosis/UplPDFs/sylltomos14/97-120%20Xardouvelis%202014.pdf>
- Βαλυράκης, Σ. & Μπαμπανάσης, Σ. & Μουρίκη, Α. & Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.), 2014, *Από την Κρίση στην Ανάπτυξη: σε Αναζήτηση Νέων Αναπτυξιακών Μοντέλων για την Ελλάδα και τον Ευρωπαϊκό Νότο*.
- Βλάχου, Α. & Θεοχαράκης, Ν. & Μυλωνάκης, Δ. (επιμ.), 2011, *Οικονομική Κρίση και Ελλάδα*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
- Γιαννίτσης, Τ. 2013, *Η Ελλάδα στην Κρίση*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα
- Τσουλφίδης, Λ. 2015, *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- European Commission (2018), «2018 SBA Fact Sheet», μτφ. Ιωάννα Προφύρη, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Φεβρουάριος 2019.
- European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Central Bank and the Eurogroup. Commission Staff Working Document, Country Report Greece 2019, Brussels 27.2.2019 SWD (2019), 1007 final.
- European Commission (2018), *Employment and Social Developments in Europe – Annual Review 2018*, Luxembourg: Publications office of the European Union, 2018.
- European Commission, *European Economic Forecast Winter 2019 (Interim)*, Institutional paper 096 February 2019, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip096_en.pdf
- European Commission, Commission Staff Working Document, Country Report Greece 2019, Brussels, 27.2.2019, SWD (2019) 1007 final. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-greece_en.pdf

Enhanced Surveillance Report, Greece February 2019, Institutional paper 099, February 2019. ISSN 2443-08014, European Commission.

IMF, World Economic Outlook Update, January 2019, A weakening global expansion <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/01/11/weo-update-january-2019>

KPMG, 2017, Από την ύφεση στην αναιμική ανάκαμψη <https://www.pwc.com/gr/en/publications/greek-thought-leadership/investments-greece.pdf>

Mankiw N.G, Taylor P. M, 2017, «Οικονομική (Μακροοικονομική), 3η Έκδοση, εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη.

OECD, Global Growth weakening as some risks materialize, Interim Economic Outlook, 6 March 2019. <http://www.oecd.org/economy/outlook/global-growth-weakening-as-some-risks-materialise-OECD-interim-economic-outlook-presentation-march-2019.pdf>

PricewaterhouseCoopers Ελλάδας, 2018, Από την ύφεση στην ανάκαμψη. Πολιτικές διευκόλυνσης επενδύσεων

World Bank Group – PWC (2018), Paying Taxes 2019, November.

World Economic Forum, Global Competitiveness Report, διάφορα έτη.

World Travel & Tourism Council, Greece 2019 annual research: key highlights, <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2019/greece2019.pdf>

Πηγές δεδομένων

ΕΛΣΤΑΤ: <http://www.statistics.gr/>

Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat>

UNCTADstat: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>

Μέρος δεύτερο

Διαρθρωτικά
στοιχεία
ελληνικών
επιχειρήσεων

Κεφάλαιο 1. Διαρθρωτικές αλλαγές

1.1 Μείωση αριθμού επιχειρήσεων

Σημαντικά συμπεράσματα για τη δομή της ελληνικής επιχειρηματικότητας προκύπτουν εξετάζοντας τις αλλαγές που επήλθαν στις ελληνικές επιχειρήσεις με κριτήριο τον αριθμό των απασχολούμενων τους. Διερευνώντας, με άλλα λόγια, το ποσοστό των εργαζομένων που απασχολούνται σε κάθε κατηγορία επιχειρήσεων, με βάση τον αριθμό των εργαζομένων τους¹. Η ανάλυση γίνεται στο επίπεδο των 19 κλάδων, με στοιχεία απ' όσα έτη είχε διαθέσιμα η Στατιστική Υπηρεσία· συγκεκριμένα: 2008, 2009, 2010, 2014, 2015 και 2016².

Εξετάζοντας τον αριθμό των επιχειρήσεων παρατηρούμε ότι στο σύνολο των κλάδων (εξαιρουμένου πάντα του πρωτογενούς) ο αριθμός των επιχειρήσεων όπως φαίνεται στον Πίνακα 10 από το 2008 ως το 2016 μειώθηκε κατά 9,4% (από 942.671 σε 855.346). Εστιάζοντας στους 5 κλάδους όπου κατά βάση δραστηριοποιούνται οι ΜμΕ (1. μεταποίηση, 2. χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, 3. δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης, 4. διαχείριση ακίνητης περιουσίας και 5. κατασκευές) η μείωση ήταν σχεδόν τριπλάσια

1 Τα συμπεράσματα για την κατανομή των επιχειρήσεων, με βάση τον αριθμό των απασχολούμενων, δεν προσφέρονται για γενίκευση, επειδή μεταφέρουν μια μεροληψία, καθώς μια αντίστοιχη διερεύνηση της κατανομής των επιχειρήσεων στη βάση κλιμακίων εσόδων ή κερδών (πχ αριθμός επιχειρήσεων που αντιστοιχούν σε κλιμάκια εσόδων ή κερδών 0-50.000 ευρώ, 50.001-100.000 ευρώ, κλπ.) θα έδειχνε υψηλότερο βαθμό συγκέντρωσης σε σχέση με ό,τι δείχνει η απασχόληση.

2 Από την μελέτη έχουμε εξαιρέσει τον κλάδο Γεωργίας - δασοκομίας - αλιείας για δύο λόγους: Πρώτο, επειδή δεν έχει συνάφεια με τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας. Δεύτερο, για να εξαιρεθεί η μεροληψία που προκαλεί η απότομη αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων το 2014, όταν από 8.018 το 2010 (σε ένα σύνολο 967.542 ή 0,8%), για λόγους φορολογικών μεταβολών, εκτινάσσονται το 2014 σε 405.936 (σε ένα σύνολο 1.302.162 ή 31%). Η αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων προήλθε από την υποχρέωση που επιβλήθηκε από 1 Ιανουαρίου 2014 σε γεωργούς, κτηνοτρόφους, πτηνοτρόφους, μελισσοκόμους, κ.α. με ετήσια έσοδα άνω των 15.000 ευρώ να τηρούν βιβλία και στοιχεία. (Περισσότερες πληροφορίες υπάρχουν στην ΠΟΛ 1281/2013, ΦΕΚ3367Β'/31.12.2013)

της γενικής κι έφτασε το 28,36% (από 644.051 επιχειρήσεις σε 461.357). Έχει μάλιστα ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι τα 3 πρώτα χρόνια της κρίσης (2008–2010) κι ενώ το προϊόν συρρικνωνόταν ο αριθμός των επιχειρήσεων στους κλάδους των μικρομεσαίων μειωνόταν (από 644.051 σε 577.867) ενώ σε γενικό επίπεδο ο αριθμός των επιχειρήσεων αυξανόταν, έστω και οριακά (από 942.671 σε 942.930). Επομένως, οι κλάδοι των ΜμΕ επλήγησαν περισσότερο από την κρίση (μείωση καταναλωτικής ζήτησης) και τα μέτρα που ελήφθησαν στη διάρκειά της (αύξηση φόρων, ενεργειακού κόστους, κ.α.) σε σχέση με το σύνολο των κλάδων όλης της οικονομίας. Κατά το ξέσπασμα δε της κρίσης

Πίνακας 10. Εξέλιξη αριθμού επιχειρήσεων 2008 – 2016

	Αριθμός επιχειρήσεων*	Αριθμός επιχειρήσεων ΜμΕ (5 κλάδοι)
2008	942.671	644.051
2009	942.911	641.175
2010	942.930	577.867
2014	896.226	492.221
2015	871.278	474.088
2016	855.346	461.357
2008–2016	87.325	182.694
% Μείωση	9,40%	28,36%

* Έχει εξαιρεθεί ο κλάδος Γεωργίας, δασοκομίας, αλιείας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

φαίνεται ότι λειτούργησαν σαν ευαίσθητος σειсмоγράφος προοικονομώντας τα μαζικά λουκέτα που ακολούθησαν σε όλο το εύρος των επιχειρήσεων.

Σε ό,τι αφορά την διάρθρωση των επιχειρήσεων κατά αριθμό απασχολομένων, το μερίδιο που καταλαμβάνουν στο σύνολο οι μικρότερες επιχειρήσεις που απασχολούν έως 4 άτομα μειώθηκε, όπως φαίνεται στους Πίνακες 11 και 12. Από 93,96% στο σύνολο της οικονομίας και 93,29% για τις ΜμΕ το 2008, μειώθηκε σε 89,51% και 87,68% αντίστοιχα το 2016. Παρότι η μείωση δεν είναι θεαματική (αν αναλογιστούμε ότι η κρίση προκάλεσε πτώση του ΑΕΠ κατά

26%, οδήγησε την ανεργία στο 27%, κλπ.) πιο μεγάλη σημασία έχει η απόκλιση που παρατηρείται το 2016 μεταξύ συνόλου οικονομίας και ΜμΕ, όταν το 2008 η διαφορά ήταν πολύ μικρή. Αυτή η απόκλιση σημαίνει πώς οι κλάδοι των ΜμΕ συρρικνώθηκαν σε σύγκριση με την υπόλοιπη οικονομία, όταν το 2008 δεν υπήρχε ουσιαστική διαφορά. Μπορούμε επομένως να πούμε ότι ο

Πίνακας 11. Σύνολο κλάδων, εξαιρουμένου πρωτογενούς (% επιχειρήσεων)

Αριθμός εργαζόμενων	2008	2009	2010	2014	2015	2016
0 ως 4	93,96	94,11	94,59	90,32	90,78	89,51
5 ως 9	3,18	3,17	2,86	6,02	5,35	6,07
10 ως 19	1,55	1,50	1,45	2,18	2,28	2,61
20 ως 29	0,49	0,46	0,43	0,59	0,64	0,74
30 ως 49	0,38	0,36	0,32	0,40	0,44	0,51
50 ως 99	0,23	0,21	0,19	0,25	0,26	0,30
>100	0,20	0,19	0,17	0,24	0,26	0,28

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Πίνακας 12. Σύνολο 5 κλάδων ΜμΕ

Αριθμός εργαζόμενων	2008	2009	2010	2014	2015	2016
0 ως 4	93,3	93,4	93,4	88,6	88,9	87,7
5 ως 9	3,6	3,61	3,52	7,37	6,71	7,12
10 ως 19	1,57	1,68	1,78	2,56	2,72	3,24
20 ως 29	0,54	0,51	0,51	0,64	0,73	0,86
30 ως 49	0,41	0,37	0,37	0,43	0,47	0,57
50 ως 99	0,24	0,22	0,21	0,25	0,25	0,31
>100	0,19	0,18	0,18	0,18	0,2	0,22

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

χάρτης των ελληνικών επιχειρήσεων μετά την έξοδο από την κρίση ταυτίζεται σε μικρότερο βαθμό με τις ΜμΕ σε σχέση με την περίοδο που προηγήθηκε της οικονομικής κρίσης.

Με βάση τον κυρίαρχο ορισμό για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις το κριτήριο της απασχόλησης χαρακτηρίζει ως πολύ μικρή επιχείρηση εκείνη που απασχολεί λιγότερους από 10 εργαζόμενους (για την ακρίβεια, Μονάδες Ετήσιας Εργασίας – ΜΕΕ). Με βάση αυτό το κριτήριο η μείωση των «πολύ μικρών επιχειρήσεων» ανήλθε σε 2 σχεδόν ποσοστιαίες μονάδες. Συγκεκριμένα, ενώ το 2008 στις δύο κατηγορίες 0–4 και 5–9 εργαζομένων εντασσόταν το 97,15% των επιχειρήσεων (93,96% και 3,19%), το 2016 εντασσόταν το 95,58% (89,51% και 6,07%, αντίστοιχα).

Ενώ λοιπόν το μερίδιο των πολύ μικρών επιχειρήσεων (0–4 εργαζόμενοι) μειώνεται στο σύνολο των επιχειρήσεων (από 93,96% σε 89,51%), το μερίδιο των πολύ μεγάλων επιχειρήσεων, στο άλλο άκρο του φάσματος, δεν αυξάνεται αναλογικά, όπως φαίνεται στους Πίνακες 11 και 12. Αντίθετα, οι απώλειες των πολύ μικρών διαχέονται σε όλες τις υπόλοιπες τάξεις μεγέθους απασχόλησης (5–9, 10–19, 20–29, 30–49, 50–99, και πάνω από 100 εργαζόμενους) που αυξάνονται από κοινού! Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι δεν παρατηρείται μείωση σε καμία από τις 6 αυτές κατηγορίες. Στην κατηγορία 5–9 εργαζομένους το μερίδιο απασχόλησης από 3,18% αυξάνεται σε 6,07%, στην κατηγορία 10–19 από 1,55% σε 2,6%, στην κατηγορία 20–29 από 0,49% σε 0,74%, στην κατηγορία 30–49 από 0,38% σε 0,51%, στην κατηγορία 50–99 εργαζομένων από 0,23% σε 0,30% και στην τελευταία κατηγορία από 0,20% σε 0,28%. Προφανώς, εντός και μεταξύ αυτών των κατηγοριών κρύβονται αλλαγές και μετακινήσεις από τις μικρότερες στις μεγαλύτερες τάξεις μεγέθους οι οποίες στα συνολικά μεγέθη έχουν εξαλειφθεί. Ως συνολικό συμπέρασμα ωστόσο παραμένει ότι η μείωση του μεριδίου των επιχειρήσεων με το ελάχιστο προσωπικό (ως 4 εργαζόμενοι) δεν προκάλεσε αποκλειστικά και μόνο την μονοσήμαντη αύξηση του άλλου άκρου στην κλίμακα των μεγεθών, δηλαδή των πολύ μεγάλων επιχειρήσεων, που απασχολούν πάνω από 100 εργαζόμενους. Αντίθετα, η

συρρίκνωση των πολύ μικρών επιχειρήσεων συντελέστηκε ταυτόχρονα με την αύξηση του μεριδίου όλων των υπόλοιπων κατηγοριών από 6,04% σε 10,49%, που περιλαμβάνουν τις μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις.

Μελετώντας τους επιμέρους κλάδους (βλέπε Πίνακα 13) παρατηρούμε ότι από τους 18 κλάδους (εξαιρουμένου του πρωτογενούς) στους οποίους συνολικά ο αριθμός των επιχειρήσεων μειώθηκε υπάρχουν 7 κλάδοι, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα στους οποίους ο αριθμός των επιχειρήσεων αυξήθηκε: 1) παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, 2) μεταφορά και αποθήκευση, 3) δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης, 4) χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, 5) επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, 6) εκπαίδευση, 7) δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα, και 8) τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία. Από αυτούς τους 7 κλάδους, που μπορούν να χαρακτηριστούν ως δυναμικοί κλάδοι τους οποίους ανέδειξε η κρίση και λειτουργούν ως μηχανισμοί υπέρβασής της, μόνο ένας ανήκει στους πέντε κλάδους που δραστηριοποιούνται κατά κύριο λόγο οι ΜμΕ: Οι δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης. Μάλιστα είναι ο κλάδος που είχε την μικρότερη αύξηση επιχειρήσεων: μόλις 436 επιπλέον επιχειρήσεις, όταν την μεγαλύτερη συμβολή είχε ο κλάδος των δραστηριοτήτων σχετικά με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα (52.868 νέες επιχειρήσεις).

Έχοντας υπ' όψη μας την ανάδειξη αυτών των κλάδων εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι η γενική και πέρα για πέρα πραγματική εικόνα συρρίκνωσης των επιχειρήσεων τα χρόνια της κρίσης συσκοτίζει αυτή την πραγματικότητα και κατ' επέκταση τις ποιοτικές εξελίξεις που συνεχίζουν να λαμβάνουν χώρα και υπό μία έννοια συνιστούν την δημιουργική πλευρά της κρίσης. Η σημασία της ενασχόλησης με αυτή την διάσταση υπογραμμίζεται από το γεγονός ότι η προβολή αυτών των τάσεων στο μέλλον παρέχει μια αν όχι πλήρης, μετά βεβαιότητας αντιπροσωπευτική εικόνα για τους κλάδους που θα ηγηθούν της μεγέθυνσης τα επόμενα χρόνια, κατακτώντας διαρκώς ένα μεγαλύτερο μερίδιο στην αγορά.

Πίνακας 13. Εξέλιξη αριθμού επιχειρήσεων 2008 – 2016

	ΚΛΑΔΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	2008	2016	2016-2008
0	Άγνωστη Δραστηριότητα	6.402	673	
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	25.185	527.722	502.537
B	Ορυχεία και λατομεία	1.044	537	-507
Γ	Μεταποίηση	85.388	56.426	-28.962
Δ	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	4.209	5.761	1.552
Ε	Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	2.087	1.761	-326
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	311.932	232.026	-79.906
Η	Μεταφορά και αποθήκευση	42.816	59.193	16.377
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	108.902	109.338	436
Ι	Ενημέρωση και επικοινωνία	19.052	16.947	-2.105
Κ	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	4.922	16.481	11.559
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	9.288	6.639	-2.649
Μ	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	123.270	138.501	15.231
Ν	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	27.224	18.165	-9.059
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	1.323	926	-397
Ο	Εκπαίδευση	7.318	20.574	13.256
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	4.314	57.182	52.868
Ρ	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	17.005	19.740	2.735
Σ	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	37.634	34.714	-2.920
ΣΤ	ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	128.541	59.762	-68.779
	ΑΘΡΟΙΣΜΑ	967.856	1.383.068	415.212
	Άθροισμα - Α	942.671	855.346	-87.325
	Άθροισμα ΜμΕ	644.051	461.357	-182.694

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Το 2016, όπως κι όλα τα προηγούμενα χρόνια, την μεγαλύτερη συμμετοχή στην τάξη απασχόλησης 0-4 είχε ο κλάδος χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών (212.044 εργαζόμενοι). Ακολουθούν οι εξής δύο κλάδοι: επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (134.582) και δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης (84.341) σε ένα σύνολο 765.601 εργαζομένων που εργάζονται σε επιχειρήσεις με προσωπικό έως και 4 άτομα.

Συνεχίζοντας την εξέταση των επιμέρους κλάδων στην κατηγορία απασχόλησης 0-4 παρατηρούμε ότι η μεγαλύτερη μείωση στη συμμετοχή παρατηρείται στον κλάδο δραστηριοτήτων υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης από 91,28% το 2008 σε 77,14% το 2016 όπως φαίνεται στον Πίνακα 14. Δεδομένου ότι είναι ένας κλάδος στον οποίο η απασχόληση συνολικά αυξήθηκε (από 108.902 εργαζόμενους το 2008 σε 109.338 το 2015), η τόσο μεγάλη συρρίκνωση του μεριδίου των επιχειρήσεων που απασχολούν 0-4 εργαζόμενους σημαίνει ότι σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με το παρελθόν οι νέες θέσεις εργασίας δημιουργήθηκαν στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις.

Πίνακας 14. Καταλύματα - εστίαση (% επιχειρήσεων)

Αριθμός εργαζόμενων	2008	2009	2010	2014	2015	2016
0 ως 4	91,28	91,33	90,99	81,46	81,13	77,14
5 ως 9	5,01	4,97	4,99	11,66	10,95	12,74
10 ως 19	2,24	2,29	2,50	4,69	5,24	6,58
20 ως 29	0,66	0,63	0,67	1,11	1,35	1,79
30 ως 49	0,42	0,40	0,43	0,64	0,79	1,04
50 ως 99	0,24	0,23	0,24	0,29	0,35	0,47
>100	0,16	0,15	0,18	0,15	0,19	0,24

Σημαντική ήταν η μεταβολή στην κατανομή της απασχόλησης στον κλάδο της εκπαίδευσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο, ο οποίος το 2016 απασχολούσε λίγους εργαζόμενους στην κατηγορία των επιχειρήσεων με 0-4 εργαζόμενους (14.173). Στην εκπαίδευση ενώ η κατηγορία των επιχειρήσεων 0-4 απασχολούσε το 92,78% των εργαζομένων το 2008, το 2016 απασχολούσε το 68,89%. Συμπερασματικά, αν και ο αριθμός των εργαζομένων στον κλάδο σχεδόν τριπλασιάστηκε, μικρότερος αναλογικά αριθμός επιχειρήσεων μετά την κρίση απασχολούσε το ελάχιστο προσωπικό σε σχέση με πριν την κρίση.

Τέλος, μεγάλη αλλαγή σε αριθμητικό επίπεδο, αλλά στην αντίθετη κατεύθυνση με τους προαναφερθέντες είχε κι ο κλάδος των κατασκευών. Ενώ το 2008 απασχολούσε 128.541 εργαζόμενους με τους 124.180 (96,61%) να συγκεντρώνονται στην κατώτερη τάξη μεγέθους απασχόλησης, το 2016 ο συνολικός αριθμός είχε μειωθεί πιο κάτω από το μισό: σε 59.762, εκ των οποίων οι 55.345 (92,61%) στο χαμηλότερο κλιμάκιο.

Κεφάλαιο 2. Τάσεις από την εξέλιξη της απασχόλησης τα χρόνια της κρίσης (2008-2018)

Από το δεύτερο τρίμηνο του 2008, ως το αντίστοιχο τρίμηνο του 2018, η απασχόληση στην Ελλάδα μειώθηκε από 4,64 εκ. σε 3,86 εκ., όπως φαίνεται στον Πίνακα 15, καταγράφοντας μια μείωση της τάξης του 16,81%³. Το χαμηλότερο επίπεδο απασχόλησης παρατηρήθηκε το 2013 (3,53 εκ. εργ.), καταγράφοντας μείωση της τάξης του 23,8% έναντι του αντίστοιχου β' τριμήνου του 2008. Έκτοτε έχει ξεκινήσει μια πορεία αργής αρχικά, αλλά επιταχυνόμενης στη συνέχεια ανάκαμψης.

Πίνακας 15. Απασχολούμενοι το Β' τρίμηνο κάθε έτους σε χιλιάδες

2008	4.637,30
2009	4.584,60
2010	4.436,50
2011	4.124,20
2012	3.729,90
2013	3.535,00
2014	3.539,10
2015	3.625,60
2016	3.702,60
2017	3.723,80
2018	3.860,40

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Οι αλλαγές που σημειώθηκαν αυτή την περίοδο δεν είναι μόνο αριθμητικές, καθώς η μείωση της απασχόλησης δεν κατανεμήθηκε ομοιόμορφα στους διάφορους κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Η κρίση έπληξε ανισόμετρα

3 Για την ανάλυση της ετήσιας ανεργίας επιλέγεται το δεύτερο εξάμηνο κάθε έτους, αντί της ετήσιας όπως συνήθως χρησιμοποιείται, επειδή είναι πολύ πιο αντιπροσωπευτική καθώς έχουν απαλειφθεί οι περισσότερες δυνατές εποχιακές μεταβολές.

τους μεγαλύτερους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, ενώ άλλοι κλάδοι αναπτύχθηκαν, καλύπτοντας σημαντικό μέρος του κενού στην απασχόληση που άφησε η κρίση. Μπορούμε έτσι να υποστηρίξουμε ότι η ελληνική οικονομία βγαίνει από την κρίση βίαια μεταμορφωμένη, με αλλαγές που ήταν σε εξέλιξη να επιταχύνονται απότομα.

Εξετάζοντας αποκλειστικά και μόνο την απασχόληση, αλλαγές σημειώθηκαν σε τρία επίπεδα:

Σε επίπεδο τομέων με τη συρρίκνωση του δευτερογενούς και τη σχετική ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα.

Σε επίπεδο κλάδων με κυριότερο χαρακτηριστικό την καθήλωση κλάδων που πρωταγωνίστησαν επί δεκαετίες (πχ κατασκευές) και την ανάδειξη άλλων κλάδων που λόγω εξωτερικών κατά βάση επιδράσεων, σχετιζόμενες με τεχνολογικές ή διοικητικές αλλαγές και τον διεθνή περίγυρο, (ενημέρωση κι επικοινωνία, διοικητικές κι υποστηρικτικές δραστηριότητες και υπηρεσίες παροχής καταλύματος κι εστίασης) πήραν τη σκυτάλη της μεγέθυνσης.

Τέλος, με κριτήριο τη θέση στο επάγγελμα, ξεχωρίζει η άνοδος του ποσοστού των αυτοαπασχολούμενων και των μισθωτών και η μείωση των συμβοηθούντων μελών. Εστιάζοντας ειδικότερα στους κλάδους που ακμάζουν οι μικρομεσαίες ναι μεν μειώνονται τα συμβοηθούντα μέλη κι αυξάνονται οι μισθωτοί, αλλά οι αυτοαπασχολούμενοι μειώνονται. Η άνοδος η μισθωτής εργασία επομένως είναι πιο εμφανής.

2.1 Τομεακές μεταβολές

Σε επίπεδο τομέων, η εξέλιξη της απασχόλησης την περίοδο της κρίσης με κριτήριο το σχετικό ποσοστό που καταλαμβάνει κάθε τομέας στη συνολική απασχόληση αναδεικνύει δύο τάσεις: Πρώτο, τη σχετική συρρίκνωση της απασχόλησης στην μεταποίηση, από 22% το 2008 σε 15% το 2018. Τη συγκεκριμένη περίοδο χάθηκαν 445.000 θέσεις εργασίας στο δευτερογενή τομέα. Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι η τριτογενοποίηση της απασχόλησης, καθώς

αυξήθηκε απότομα ως ποσοστό το μερίδιο απασχόλησης σε αυτούς τους κλάδους (από 67% το 2008 σε 73% το 2018) όπως φαίνεται στον Πίνακα 16.

Στο Παράρτημα δημοσιεύεται Πίνακας (Παράρτημα Πίνακας 1) με τα στοιχεία για την εξέλιξη της απασχόλησης κατά κλάδο σε όλα τα τρίμηνα, από το 2008 ως το 2018.

Πίνακας 16. Απασχόληση σε επίπεδο τομέων της οικονομίας

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΣΥΜΠΤΥΞΗ	Β' τρίμηνο 2008		Β' τρίμηνο 2018	
	Αριθμός	%	Αριθμός	%
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.637,30	100	3.860,40	100
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	516	11,1	472,5	12,2
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	1.031,20	22,2	586,5	15,2
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	3.090,10	66,6	2.801,40	72,6

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

2.2 Κλαδικές αλλαγές

Εξετάζοντας τις επιπτώσεις της μείωσης της απασχόλησης σε κάθε έναν από τους 21 κλάδους της ελληνικής οικονομίας, παρατηρούμε ότι εύκολα διακρίνονται τρεις επιμέρους ομάδες, με κριτήριο το ποσοστό μεταβολής της απασχόλησης από το 2008 ως το 2018 (τελευταία στήλη Πίνακα 13).

Στο Παράρτημα δημοσιεύεται Πίνακας (Παράρτημα Πίνακας 2) με τα στοιχεία για όλα τα έτη από το 2008 ως το 2017.

Στην πρώτη ομάδα, από το β' τρίμηνο του 2008 ως το β' τρίμηνο του 2018 παρατηρείται αύξηση της απασχόλησης. Δηλαδή, ενώ σε συνολικό επίπεδο η απασχόληση από το β' τρίμηνο του 2008 ως το β' τρίμηνο του 2018 εξακολουθεί να είναι μειωμένη κατά 776.900 θέσεις εργασίας (ή 16,75%), ξεχωρίζει μια ομάδα 6 κλάδων που έχει αυξήσει τις θέσεις εργασίας της σε σχέση με

το 2008. Είναι συγκεκριμένα οι εξής κλάδοι: 1) Ενημέρωση κι επικοινωνία, 2) δραστηριότητες υπηρεσιών καταλύματος και εστίασης, 3) διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες, 4) παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων, δραστηριότητες εξυγίανσης 5) δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων και 6) δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας. Μπορεί επομένως να ειπωθεί ότι γι' αυτούς τους κλάδους η κρίση απασχόλησης, μετρούμενη αποκλειστικά και μόνο ποσοτικά, δηλαδή με βάση τις θέσεις εργασίας και χωρίς να λαμβάνονται υπ' όψη κριτήρια που σχετίζονται για παράδειγμα με το ύψος των μισθών ή τη σχέση εργασίας (αορίστου ή ορισμένου χρόνου, πλήρους ή μερικής απασχόλησης, εποχική) είναι παρελθόν.

Κι οι υπόλοιποι ωστόσο κλάδοι, που οι θέσεις εργασίας τους υπολείπονται του 2008, δεν αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο και εύκολα μπορούν να διακριθούν σε δύο επιμέρους κατηγορίες.

Είναι μία κατηγορία, που αποτελεί τη δεύτερη ομάδα του γενικού συνόλου στην οποία οι απώλειες ως ποσοστό μεταβολής από το 2008 ως το 2018 είναι υποδεέστερες του συνόλου (μείωση θέσεων εργασίας μικρότερη του 16,75%). Εδώ εντάσσονται οι εξής 8 κλάδοι: 1) Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες 2) εκπαίδευση 3) γεωργία, δασοκομία και αλιεία, 4) παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου ατμού και ηλεκτρισμού, 5) τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία 6) δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, 7) άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών και 8) μεταφορά και αποθήκευση.

Τέλος, είναι και μια ακόμη, η τρίτη ομάδα αποτελούμενη από 7 κλάδους, στην οποία οι απώλειες θέσεων εργασίας στη διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου ξεπερνούν τις συνολικές (άνω του 16,75%). Εδώ εντάσσονται οι εξής κλάδοι: 1) Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών, 2) χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, 3) μεταποίηση, 4) ορυχεία και λατομεία, 5) διαχείριση ακίνητης περιουσίας, 6) δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών και 7) κατασκευές. Το μέγεθος

Πίνακας 17. Απασχόληση ανα κλάδο οικονομικής δραστηριότητας Β τρίμηνο

	Q2/2008, σε .000	Q2/2018, σε .000	Q2/18 - Q2/08 σε .000	% μεταβολής
Ι. Ενημέρωση και επικοινωνία	76,60	98,20	21,60	28,20
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	333,30	382,90	49,60	14,88
Ν. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	79,50	88,90	9,40	11,82
Ε. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων, δραστηριότητες εξυγίανσης	30,20	32,20	2,00	6,62
Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	1,80	1,90	0,10	5,56
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	234,60	244,80	10,20	4,35
Μ. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	226,10	217,00	-9,10	-4,02
Ο. Εκπαίδευση	326,60	307,70	-18,90	-5,79
Α. Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	516,00	472,50	-43,50	-8,43
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	36,00	32,10	-3,90	-10,83
Ρ. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	60,00	52,10	-7,90	-13,17
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	384,10	330,30	-53,80	-14,01
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	96,90	82,20	-14,70	-15,17
Η. Μεταφορά και αποθήκευση	217,20	183,40	-33,80	-15,56
ΣΥΝΟΛΟ	4.637,30	3.860,40	-776,90	-16,75
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	845,10	690,10	-155,00	-18,34
Κ. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	124,40	86,20	-38,20	-30,71
Γ. Μεταποίηση	545,20	359,70	-185,50	-34,02
Β. Ορυχεία και Λατομεία	17,70	11,20	-6,50	-36,72
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	9,30	4,90	-4,40	-47,31
Τ. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	74,70	30,80	-43,90	-58,77
ΣΤ. Κατασκευές	402,10	151,30	-250,80	-62,37
Ισοζύγιο θέσεων εργασίας σε κλάδους ΓΣΕΒΕΕ (Δ των Θ, Ζ, Γ, Λ και ΣΤ)			-546,10	

* Με έντονο γράμμα (Θ, Ζ, Γ, Λ, ΣΤ) οι κλάδοι που υπάρχουν στη ΓΣΕΒΕΕ

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

της καθίζησης της απασχόλησης σε αυτούς τους κλάδους φαίνεται επιπλέον από ορισμένες συγκρίσεις. Για παράδειγμα, το σύνολο των θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν στην πρώτη ομάδα (από το 2008 ως το 2018) αντιστοιχούν μόλις στο μισό των θέσεων εργασίας που απώλεσε η μεταποίηση και σχεδόν το ένα τρίτο των θέσεων που χάθηκαν από τον κλάδο των κατασκευών.

Έχει μεγάλη σημασία να δούμε το δυσανάλογα βαρύ τίμημα που συνεχίζουν να πληρώνουν οι κλάδοι στους οποίους αντιπροσωπεύονται κατά κύριο λόγο μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, και αντιπροσωπεύονται κατά πλειοψηφία στη ΓΣΕΒΕΕ. Από τους 21 κλάδους είναι 5. Συγκεκριμένα: 1) Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης, 2) Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών, 3) Μεταποίηση, 4) Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, και, 5) Κατασκευές. Παρατηρούμε λοιπόν ότι από τους 5 αυτούς κλάδους, οι 4 ανήκουν στην τρίτη ομάδα στην οποία οι απώλειες θέσεων εργασίας ξεπερνούν τον μέσο όρο των απωλειών σε γενικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, από τις 776.900 θέσεις εργασίας που παραμένουν χαμένες από το 2008 ως το 2018 οι 546.100, ή οι 7 στις 10, ανήκουν σε κλάδους που εντάσσονται στην ΓΣΕΒΕΕ.

Τούτου δοθέντος, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι κλάδοι όπου κατ' εξοχήν εντάσσεται η μικρομεσαία επιχειρηματικότητα έχουν ωφεληθεί ελάχιστα από την παρατηρούμενη και αδιαμφισβήτητη κατά τ' άλλα ανάκαμψη της οικονομίας όπως αποτυπώνεται για παράδειγμα στην αύξηση του ΑΕΠ για τα έτη 2017, 2018, 2019 κατά 1,5%, 2,1% και 2,5% και τη συνακόλουθη μείωση της ανεργίας από το επίπεδο-ρεκόρ του 2013.

2.3 Θέση στο επάγγελμα

Σοβαρότατες είναι επίσης οι αλλαγές που καταγράφονται στη δομή της απασχόλησης με κριτήριο τη θέση στο επάγγελμα τα χρόνια της οικονομικής κρίσης. Όπως και στις προηγούμενες πραγματεύσεις, από τους 21 κλάδους που εξετάζει η Στατιστική Υπηρεσία επιλέγονται 5 κλάδοι, στους οποίους επικεντρώνεται η δραστηριότητα των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων που είναι

ενταγμένες στη ΓΣΕΒΕΕ. Ειδικότερα: Πρώτο, μεταποίηση, δεύτερο, κατασκευές, τρίτο, χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, τέταρτο, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης, και πέμπτο, διαχείριση ακίνητης περιουσίας ⁴.

Σε επίπεδο συνολικής οικονομίας ως κεντρική τάση προκύπτει η άνοδος των μισθωτών και η μείωση του αριθμού των συμβοηθούντων μελών. Συγκεκριμένα, από το 2008 ως το 2018 όπως φαίνεται στους Πίνακες 18 και 19, το ποσοστό των εργοδοτών – φυσικά πρόσωπα (αυτοαπασχολούμενων με προσωπικό) μειώθηκε (από 8% το 2008 σε 7% το 2018), το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων χωρίς προσωπικό αυξήθηκε (από 21% σε 22%), των μισθωτών με μισθό ή ημερομίσθιο αυξήθηκε (από 65% σε 67%) και των βοηθών την επιχείρηση μειώθηκε από 6% σε 4%. Συγκρίνοντας το σύνολο των αυτοαπασχολούμενων του 2008, που ανήλθε σε 1.337.400 ή 28,84% του συνόλου (380.200 με προσωπικό και 957.200 χωρίς προσωπικό) ως προς του 2018, που ανήλθε σε 1.147.100 άτομα ή 29,71% του συνόλου παρατηρούμε ότι ως ποσοστό αυξήθηκε.

Στο επίπεδο όμως των κλάδων που ανθεί η μικρομεσαία επιχειρηματικότητα η παραπάνω καθαρή τάση (άνοδος μισθωτών, μείωση αριθμού συμβοηθούντων μελών), ενισχύεται από την μείωση που παρατηρείται στους αυτοαπασχολούμενους.

Η παρατηρούμενη απόκλιση (μείωση ποσοστού αυτοαπασχολούμενων στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις έναντι αύξηση στο σύνολο της οικονομίας) μπορεί να ερμηνευθεί στη βάση από τη μια της εντεινόμενης κοινωνικής πόλωσης στο

4 Οι κλάδοι που εξαιρέθηκαν από τη διερεύνηση είναι: 1) γεωργία, δασοκομία και αλιεία, 2) ορυχεία και λατομεία, 3) παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, 4) παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης, 5) μεταφορά και αποθήκευση, 6) ενημέρωση και επικοινωνία, 7) χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, 8) επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, 9) διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες, 10) δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, 11) εκπαίδευση, 12) δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας, 13) τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, 14) άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, 15) δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, και 16) δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων.

Πίνακας 18. Απασχόληση με βάση τη θέση στο επάγγελμα (Β' τρίμηνο 2008)

	ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%
ΣΥΝΟΛΟ	4.637,3	8%	380,2	21%	957,2	65%	3.028,4	6%	271,4	
Γ. Μεταποίηση	545,2	10%	53,6	11%	60,5	75%	406,6	4%	24,4	
ΣΤ. Κατασκευές	402,1	12%	48,3	15%	60,7	71%	285,4	2%	7,6	
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	845,1	13%	106,4	26%	219,3	53%	451,1	8%	68,3	
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	333,3	15%	49,4	14%	47,5	59%	197,5	12%	38,8	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	9,3	23%	2,1	51%	4,7	17%	1,6	10%	0,9	

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Πίνακας 19. Απασχόληση με βάση τη θέση στο επάγγελμα (Β' τρίμηνο 2018)

	ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%
ΣΥΝΟΛΟ	3.860,4	7%	288,5	22%	858,6	67%	2.570,2	4%	143,1	
Γ. Μεταποίηση	359,7	8%	28,8	10%	35,3	79%	285,9	3%	9,7	
ΣΤ. Κατασκευές	151,3	10%	15,1	31%	46,6	57%	87,0	2%	2,7	
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	690,1	12%	80,2	22%	149,1	62%	426,1	5%	34,7	
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	382,9	13%	50,6	10%	37,0	70%	269,8	7%	25,6	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	4,9	16%	0,8	39%	1,9	47%	2,3	0%	0,0	

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

εσωτερικό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και από την άλλη της μείωσης των μισθών και της υψηλής ανεργίας που ώθησαν τμήμα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στην αυτοαπασχόληση.

2.4 Μεταποίηση

Η τάση που υπάρχει εδώ είναι πολύ καθαρή καθώς από τη μια μειώθηκαν οι εργοδότες – φυσικά πρόσωπα (από 10% σε 8%), οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό (από 11% σε 10%) και τα συμβοηθούμενα μέλη (από 4% σε 3%) ενώ από την άλλη αυξήθηκαν οι μισθωτοί (από 75% σε 79%).

Στο Παράρτημα δημοσιεύεται πίνακας με όλη τη χρονολογική σειρά από το 2008 ως το 2017 (Μεταποίηση).

2.5 Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών

Εξ ίσου σαφής, και μάλιστα με πολύ μεγαλύτερη ένταση είναι η τάση που καταγράφεται στον κλάδο του εμπορίου. Μειώθηκαν οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό (από 13% σε 12%), χωρίς προσωπικό (από 26% σε 22%) και τα συμβοηθούμενα μέλη (από 8% σε 5%), ενώ αυξήθηκαν οι μισθωτοί (από 53% σε 62%).

Στο Παράρτημα δημοσιεύεται πίνακας με όλη τη χρονολογική σειρά από το 2008 ως το 2017 (Εμπόριο).

2.6 Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης

Εξ ίσου αδιαμφισβήτητη είναι και η τάση που καταγράφεται σε αυτό τον κλάδο καθώς έχουμε μείωση αυτοαπασχολούμενων με προσωπικό (από 15% σε 13%) και χωρίς προσωπικό (από 14% σε 10%) καθώς και συμβοηθούμενων μελών στην οικογενειακή επιχείρηση (από 12% σε 7%) και αύξηση μισθωτών (από 59% σε 70%).

Στο Παράρτημα δημοσιεύεται πίνακας με όλη τη χρονολογική σειρά από το 2008 ως το 2017 (Καταλύματα εστίαση).

2.7 Διαχείριση ακίνητης περιουσίας

Μείωση αυτοαπασχολουμένων με προσωπικό (από 23% σε 16%), χωρίς προσωπικό (από 51% σε 39%) και των συμβοηθούντων μελών (από 10% σε 0%) και αύξηση των μισθωτών (από 47% σε 70%).

Στο Παράρτημα δημοσιεύεται πίνακας με όλη τη χρονολογική σειρά από το 2008 ως το 2017 (Ακίνητη περιουσία).

2.8 Κατασκευές

Οι εξελίξεις στον κλάδο των κατασκευών (που παραμένει ο κλάδος με τις μεγαλύτερες απώλειες στις θέσεις εργασίας) δεν μπορούν να συγκριθούν με τις τάσεις που περιεγράφηκαν στους παραπάνω κλάδους κι είναι ομοιόμορφες. Συγκεκριμένα, παρατηρείται: μείωση των αυτοαπασχολούμενων με προσωπικό (από 12% το 2008 σε 10% το 2018), υπερδιπλασιασμός των αυτοαπασχολούμενων χωρίς προσωπικό (από 15% σε 31%), μεγάλη μείωση των μισθωτών (από 71% σε 57%) και στασιμότητα στα συμβοηθούντα μέλη που παραμένουν στο 2%. Ο συγκεκριμένος κλάδος, κατ' εξαίρεση και λόγω των μεγάλων απωλειών μιας και χάθηκαν σχεδόν οι 2 στις 3 θέσεις εργασίας, δεν προσφέρεται για ευρύτερα συμπεράσματα στη μελετούμενη περίοδο.

Στο Παράρτημα δημοσιεύεται πίνακας με όλη τη χρονολογική σειρά από το 2008 ως το 2017 (Κατασκευές).

Κεφάλαιο 3. Έρευνα επιχειρηματικού περιβάλλοντος ΜμΕ

3.1 Εισαγωγή – Κύρια συμπεράσματα έρευνας

Η έκθεση του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, η πρώτη που εκπονείται, διατρέχει την δεκαετή οικονομική κρίση που προηγήθηκε και τις συνέπειες τόσο στην ελληνική οικονομία εν γένει όσο και στις μικρές, πολύ μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, που αποτελούν το 99,9% των επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Καθώς η ελληνική οικονομία εξήλθε από τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής το ερώτημα που γεννήθηκε είναι σε ποια κατάσταση αφήνει πίσω της τις επιχειρήσεις η δεκαετής οικονομική κρίση και κατ' επέκταση ποιες είναι οι προοπτικές για την επόμενη μέρα που δεν είναι ούτε εύκολη, ούτε απλή.

Η εξέταση των εξαμηνιαίων ερευνών οικονομικού κλίματος των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων που διεξάγει συστηματικά το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ από το 2009 αποτέλεσαν έναν χρήσιμο οδηγό και μια σημαντική βάση, τόσο για τις μεταβολές που συντελέστηκαν στις επιχειρήσεις κατά την διάρκεια της κρίσης, όσο και για την αποτίμηση της κατάστασης των ελληνικών ΜμΕ μετά την έξοδο από τα μνημόνια.

Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσαμε να χωρίσουμε την κρίση που προηγήθηκε σε δυο χρονικές περιόδους. Η πρώτη περίοδος αφορά το διάστημα 2008-2013¹ κατά το οποίο έκλεισαν περίπου 200.000 επιχειρήσεις ή περίπου το 25% όσων δραστηριοποιούνταν το 2008. Η δεύτερη περίοδος αφορά το διάστημα 2014-2018 όπου κατ' αρχάς καταγράφεται μια σταθεροποίηση και ακολούθως σημάδια ανάκαμψης της επιχειρηματικότητας.

Και εάν για την πρώτη φάση της κρίσης είναι δύσκολο να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα, μέσω των ερευνών κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, καθώς η βίαιη προσαρμογή οδήγησε σε εκτεταμένη και οριζόντια συρρίκνωση σχεδόν στο

¹ SBA Fact sheet Greece 2009 & 2014

σύνολο της επιχειρηματικότητας ανεξαρτήτου κλάδου και μεγέθους, για την δεύτερη φάση της κρίσης φαίνεται πως η λέξη που αντιπροσωπεύει περισσότερο την κατάσταση των επιχειρήσεων είναι η σταθεροποίηση. Αυτό τουλάχιστον είναι το γενικό συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί από τις τελευταίες εξαμηνιαίες έρευνες κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. Με άλλα λόγια η βελτίωση που καταγράφεται οφείλεται περισσότερο στην ενίσχυση των τάσεων σταθεροποίησης των βασικών δεικτών των ερευνών οικονομικού κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ και λιγότερο στην ενίσχυση των τάσεων που προσδιορίζουν την αύξηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Εξαίρεση αποτελεί η τελευταία έρευνα (Φεβρουάριος 2019) όπου παρατηρείται μείωση των τάσεων επιδείνωσης και βελτίωση των τάσεων αύξησης. Σε κάθε, ωστόσο, περίπτωση οι κρίσιμοι δείκτες ρευστότητας και επενδυτικής δραστηριότητας καταγράφουν τις χαμηλότερες επιδόσεις. Αυτό φανερώνει ότι η γενικότερη βελτίωση του μακροοικονομικού περιβάλλοντος, δεν συμπαρασύρει ανάλογα τους κρίσιμους δείκτες για τις επιχειρήσεις και την οικονομία.

Παράλληλα, τα στοιχεία των ερευνών οικονομικού κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ έχουν αποκαλύψει την ύπαρξη πολλαπλών αντιθέσεων της επιχειρηματικής δραστηριότητας που αλληλοεξαρτώνται μεταξύ τους και διαρθρώνονται ως εξής:

1. Δυσισμός μεταξύ των λίγων, μεγάλων ολιγοπωλιακών επιχειρήσεων και των πολλών μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων, που καλούνται να τις ανταγωνιστούν με όρους ανισότητας σε μια περιορισμένη αγορά και σε συνθήκες τέλει ανταγωνισμού μεταξύ τους. Σε αυτό το πλαίσιο μάλιστα έχει διαμορφωθεί η άποψη ότι οι πολλές πολύ μικρές επιχειρήσεις αποτελούν και ένα σημαντικό διαρθρωτικό (!) πρόβλημα και κατ' επέκταση στην αναγκαιότητα μείωσης τους. Η συγκεκριμένη ωστόσο απλοϊκή άποψη υποτιμά την κρίσιμη συμβολή τους στην κοινωνική συνοχή και απασχόληση και αποφεύγει να εμβαθύνει στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Αν υπάρχει ένα ζήτημα που θα πρέπει να αναγνωριστεί και αντιμετωπιστεί δεν είναι το πλήθος των πολύ μικρών επιχειρήσεων αλλά το

μέγεθος και ο στενός επιχειρηματικός τους ορίζοντας που σε πολλές περιπτώσεις περιορίζεται στην τοπική αγορά ή ακόμα και σε επίπεδο γειτονιάς. Η ΓΣΕΒΕΕ έχοντας εξ'αρχής διαγνώσει τις σοβαρές επιπτώσεις της πολιτικής εσωτερικής υποτίμησης στην λειτουργία και βιωσιμότητα των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων, εστίασε τις πρωτοβουλίες της κατ' αρχάς στην δημιουργία ενός στοιχειώδους πλέγματος κοινωνικής προστασίας για τους επιχειρηματίες που θα έκλειναν τις επιχειρήσεις τους (επίδομα ανεργίας) και ακολούθως σε μέτρα και δράσεις που θα ενθάρρυναν και ενίσχυαν τις δυνατότητες διεύρυνσης του επιχειρηματικού ορίζοντα και την μείωση του κόστους των επιχειρήσεων, συγκεκριμένα την εξωστρέφεια, τις συνέργειες και την καινοτομία. Το ευρύτερο, μάλιστα, πλαίσιο εντός του οποίου εμπερικλείονταν αυτές οι πρωτοβουλίες αναφερόταν στην αλλαγή του αναπτυξιακού υποδείγματος, στο κέντρο του οποίου θα βρισκόταν ο διαχρονικά «φτωχός συγγενής» της ελληνικής οικονομίας, οι πολύ μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις που προσφέρουν το 85% των θέσεων εργασίας στον ιδιωτικό τομέα και το 64% της προστιθέμενης αξίας². Υπό αυτό το πρίσμα συνέργειες, καινοτομία και εξαγωγές προσδιόρισαν κάποια από τα πεδία της έρευνας γνώμης που διεξήχθη στο πλαίσιο της έκθεσης του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. Τα ευρήματα, μάλιστα, της έρευνας παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς :

- Σχεδόν 4 στις 10 επιχειρήσεις (38,8%) έχουν αναπτύξει την τελευταία τριετία κάποιου είδους καινοτομία για νέο προϊόν ή υπηρεσία ή/και την οργάνωση της επιχείρησης ή/και την εξωστρέφεια.
- Σχεδόν 2 στις 10 επιχειρήσεις (19,5%) έχουν αναπτύξει κάποιου είδους συνεργασία με άλλες επιχειρήσεις για κοινές προμήθειες προϊόντων/υπηρεσιών, ή/και για κοινή προώθηση, μάρκετινγκ ή/και για κοινή αποθήκη.
- 1 στις 6 επιχειρήσεις (16,7%) εξάγει κάποιο ποσοστό των προϊόντων ή υπηρεσιών σε άλλες χώρες.

Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει μια αξιοσημείωτη δυναμική των πολύ

μικρών και μικρομεσαίων επιχειρήσεων σε πεδία που με την ανάλογη μέριμνα και προσοχή της πολιτείας μπορούν να ενισχύσουν την προσπάθεια των ΜμΕ να διευρύνουν τον επιχειρηματικό τους ορίζοντα. Συγκεκριμένα, σταδιακή μείωση της υπέρμετρης φορολόγησης, κίνητρα επενδύσεων και προώθησης τους σε μεγαλύτερες και περισσότερες αγορές, και κυρίως δυνατότητα πρόσβασης σε χρηματοδότηση που στην έρευνα του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ αποτυπώνεται ως το κυριότερο εμπόδιο για το 43% των ερωτηθέντων τόσο για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων τους όσο και για την καθημερινή τους λειτουργία δεδομένου ότι το σημαντικότερο στοιχείο του κόστους τους είναι οι πρώτες ύλες και τα εμπορεύματα. Επιπλέον για την ενθάρρυνση των συνεργιών θα πρέπει να δοθεί βαρύτητα στην προώθηση ευέλικτων συνεργατικών σχημάτων και άτυπων συνεργατικών σχηματισμών (clusters) που όπως προκύπτει τόσο από τα στοιχεία της έρευνας του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ όσο και από σχετικές μελέτες του Ινστιτούτου³ είναι περισσότερο προσφιλείς στους επιχειρηματίες και αποτελούν ένα σημαντικό κίνητρο για την καταρχήν συμμετοχή τους σε συνεργατικά σχήματα. Δομές υποστήριξης και καθοδήγησης συνεργειών και καινοτομίας θα μπορούσαν να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για την προετοιμασία, εκκόλαψη και ανάπτυξη ενεργειών για σχετικές συνεργατικές πρωτοβουλίες.

2. Δυσισμός μεταξύ επιχειρήσεων που δημιουργήθηκαν μέσα στην κρίση και προσάρμοσαν τα οικονομικά τους στοιχεία σε μια δύσκολη συγκυρία, και εκείνων των επιχειρήσεων που προϋπήρχαν και αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα. Ο δυσισμός αυτός ξεκίνησε να αποτυπώνεται κυρίως από το 2015, με αποτέλεσμα οι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες επιβίωσαν στην πρώτη φάση της κρίσης, να δυσκολεύονται να επανακάμψουν. Προς επίρρωση είναι χαρακτηριστικό πως στις τελευταίες εξαμηνιαίες έρευνες κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ οι επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν τα τελευταία 5 χρόνια παρουσιάζουν καλύτερη εικόνα σε όλους τους βασικούς δείκτες σε σχέση με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις. Μια επίσης σημαντική παρατήρηση που προκύπτει από την έρευνα που διεξήγαγε το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ στο πλαίσιο της Έκθεσης

3 ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2015). Καινοτομία, Συνεργασίες και Μικρές Επιχειρήσεις. ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα.

του είναι ότι οι νέες επιχειρήσεις (έως 5 έτη λειτουργίας) παρουσιάζουν μεγαλύτερη συνεργατική συμπεριφορά (24,2% των επιχειρήσεων αυτών έχουν αναπτύξει κάποιου είδους συνέργειας) σε σχέση με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις (18,9%).

3. Δυσισμός μεταξύ της λεγομένης επιχειρηματικότητας ανάγκης και της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας. Περιγράφοντας αυτές τις φράσεις θα λέγαμε ότι η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας συμπεριλαμβάνει ενδεικτικά την επιλογή, την δημιουργικότητα, την διαπίστωση μιας ευκαιρίας στην αγορά, την μέτρηση και την ανάληψη ρίσκου. Από την άλλη η επιχειρηματικότητα ανάγκης χαρακτηρίζεται από ένα και μόνο κίνητρο, την ανάγκη δημιουργίας μιας θέσης εργασίας, χωρίς πολλές φιλοδοξίες και μελλοντικά σχέδια, με μοναδικό σκοπό την επιχειρηματική αμοιβή σε μια οικονομία που η αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από περιορισμένες επιλογές και χαμηλή προσφορά θέσεων εργασίας. Στην έρευνα που διεξήγαγε το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ γίνεται μια προσπάθεια μέτρηση της επιχειρηματικότητας ανάγκης και των χαρακτηριστικών της. Διενεργείται επίσης σύγκριση με την επιχειρηματικότητα ευκαιρίας ώστε να αποτυπωθούν όχι τόσο οι αναμενόμενες διαφορές στην επιχειρηματική λειτουργία και κατ' επέκταση στην βιωσιμότητα των επιχειρήσεων, όσο η ένταση αυτών των διαφορών. Τα κυριότερα ευρήματα είναι τα ακόλουθα:

- Περισσότεροι από 1 στους 5 επιχειρηματίες (22,9%) ξεκίνησαν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα από ανάγκη ελλείψει άλλων επιλογών.

Συγκριτικά οι επιχειρηματίες που έχουν δραστηριοποιηθεί για την αξιοποίηση μιας επιχειρηματικής ευκαιρίας σε σχέση με εκείνους που έχουν δραστηριοποιηθεί από ανάγκη παρουσιάζουν καλύτερες επιδόσεις. Συγκεκριμένα καταγράφουν :

- περισσότερες μεγάλες επιχειρήσεις με βάση το τζίρο, (28,4% έναντι 16,3% - πάνω από 300.000 ευρώ τζίρο) και τον αριθμό εργαζόμενων (20,2% έναντι 11,5%- πάνω από 6 άτομα προσωπικό),
- περισσότερες κερδοφόρες επιχειρήσεις (62,8% έναντι 42,7%),

- περισσότερες εξαγωγικές επιχειρήσεις (17,7% έναντι 10,4%),
- περισσότερες κεφαλαιουχικές εταιρείες (19,7% έναντι 10,4%),
- υψηλότερη καινοτομική δραστηριότητα (42,6% έναντι 29%),
- υψηλότερη συνεργατική δραστηριότητα (21,4% έναντι 15,3%).

Τα παραπάνω μας δίνουν μια τάξη μεγέθους της διαφοράς που υπάρχει μεταξύ της επιχειρηματικότητας ανάγκης και της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας που προφανώς επηρεάζει την επιχειρηματική δραστηριότητα. Ωστόσο θα ήταν σφάλμα να θεωρήσουμε πως επιχειρηματικότητα ανάγκης συνεπάγεται αυτομάτως και επιχειρηματική αποτυχία, και αντίστοιχα ότι επιχειρηματικότητα ευκαιρίας συνεπάγεται αυτομάτως και επιχειρηματική επιτυχία.

Τούτων δοθέντων η επιχειρηματικότητα ανάγκης είτε αυτή προϋπάρχει, είτε μετατρέπεται στην πορεία και λαμβάνει τα χαρακτηριστικά της, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί σαν οιονεί μισθωτή απασχόληση και να της αναγνωριστεί η συμβολή της στην απασχόληση και την κοινωνική συνοχή που ούτε αμελητέα είναι, ούτε πρόσκαιρη. Ως εκ τούτου η πολιτεία θα πρέπει να επιδείξει την δέουσα προσοχή και φροντίδα υιοθετώντας μέτρα που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες αυτής της ευρείας κοινωνικής κατηγορίας, όπως τη φορολογική τους αντιμετώπιση κατ' αντιστοιχία με την μισθωτή απασχόληση, την αύξηση του ορίου απαλλαγής από τον ΦΠΑ, την ενίσχυση του πλέγματος κοινωνικής προστασίας και την δημιουργία δομών υποστήριξης για χρηματοδότηση, αναδιάρθρωση και διεύρυνση του επιχειρηματικού τους ορίζοντα.

3.2 Αναλυτική παρουσίαση έρευνας ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Η έρευνα που παρουσιάζεται είναι η πρώτη που διεξάγει το Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων της ΓΣΕΒΕΕ στο πλαίσιο της Έκθεσης του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για τις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις. Πραγματοποιήθηκε από την εταιρία MARC ΑΕ σε πανελλαδικό δείγμα 802 πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων (0-49 άτομα προσωπικό) κατά το διάστημα 4 έως 12 Δεκεμβρίου 2018. Αφορά την ανάλυση των αποτελεσμάτων σχετικά με τη διάρθρωση, την αποτελεσματικότητα,

την εξωστρέφεια, την υιοθέτηση καινοτομίας και συνεργασιών, τα εμπόδια και το κόστος λειτουργίας των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων στους κλάδους της μεταποίησης, του εμπορίου και των υπηρεσιών.

3.3 Αποτελέσματα της έρευνας

3.3.1 Ίδρυση – διαδοχή – μεταβίβαση

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας η πλειοψηφία των επιχειρήσεων αποτελεί προϊόν ίδρυσης από τον σημερινό ιδιοκτήτη (52,5%). Το 38,4% δήλωσε ότι η επιχείρηση του είναι προϊόν διαδοχής ενώ μόλις το 9,1% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η επιχείρηση του είναι προϊόν μεταβίβασης μέσω αγοράς από τρίτο (Διάγραμμα 31). Τα συγκεκριμένα ευρήματα κατ'αρχάς επιβεβαιώνουν ότι ένας πολύ σημαντικός αριθμός επιχειρήσεων είναι οικογενειακές⁴, οι οποίες μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά. Γενικά εκτιμάται ότι οι οικογενειακές επιχειρήσεις στην Ελλάδα αποτελούν το 80% των επιχειρήσεων⁵. Ωστόσο, όπως προκύπτει και από τα ευρήματα της έρευνας μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό επιχειρήσεων αποτελεί προϊόν μεταβίβασης μέσω αγοράς από τρίτο, γεγονός που συνιστά ένα πεδίο προβληματισμού για ενδεχόμενα εμπόδια που μπορεί να υπάρχουν στο ζήτημα της μεταβίβασης και καθιστούν απρόσφορη τη σχετική διαδικασία. Ως συνέπεια καθίσταται προτιμότερη η ίδρυση, σε σχέση με την μεταβίβαση είτε όταν πρόκειται για εξαγορά, είτε όταν πρόκειται για διαδοχή. Το ζήτημα έχει επισημανθεί και σε επίπεδο Ε.Ε. καθώς σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁶ κάθε χρόνο μεταβιβάζονται περίπου

4 Δεν υφίσταται ένας ενιαίος ορισμός για την οικογενειακή επιχείρηση. Ωστόσο μια επιχείρηση θεωρείται οικογενειακή, όταν η οικογένεια ασκεί τον έλεγχο και παράλληλα υπάρχει πρόθεση να παραμείνει η επιχείρηση στα οικογενειακά χέρια.

5 Family Business Survey, 2006. Grant Thornton & Center for the Entrepreneurial & Technological Development of North Aegean

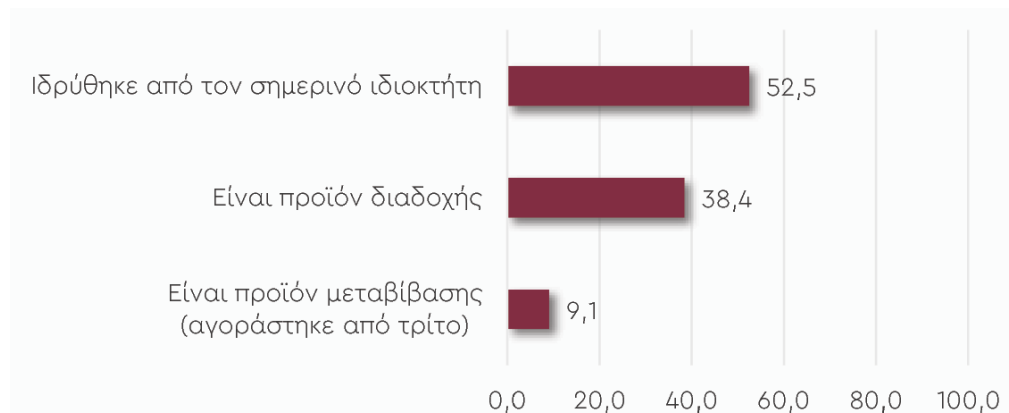
6 European Commission, Business Dynamics: Start-ups, Business Transfers and Bankruptcy. The economic impact of legal and administrative procedures for licensing, business transfers and bankruptcy on entrepreneurship in Europe. Final report, January 2011, Brussels

450.000 επιχειρήσεις που απασχολούν περίπου 2 εκ. εργαζομένους. Μάλιστα, εκτιμάται ότι κάθε χρόνο κλείνουν περίπου 150.000 επιχειρήσεις με αποτέλεσμα την απώλεια περίπου 600.000 θέσεων απασχόλησης λόγω αποτυχίας μεταβίβασης των επιχειρήσεων. Ως βασικές αιτίες αναφέρονται οι χρονοβόρες διαδικασίες, η φορολόγηση και η έλλειψη ενημέρωσης. Παράλληλα η νομική μορφή και η ηλικία της επιχείρησης αποτελούν επιπρόσθετους παράγοντες που επηρεάζουν την μεταβίβαση.

Σε αυτό το πλαίσιο, ορισμένες ενέργειες που μπορεί να υιοθετηθούν για την διευκόλυνση των μεταβιβάσεων⁷ είναι:

- Βελτίωση των νομικών, διοικητικών και φορολογικών διατάξεων για την μεταβίβαση των επιχειρήσεων.
- Αξιοποίηση των υφιστάμενων ευρωπαϊκών ταμείων για την στήριξη των μεταβιβάσεων των ΜμΕ σε επιχειρηματίες που επιθυμούν να συνεχίσουν τη λειτουργία της επιχείρησης.
- Παροχή ενημερωτικών και συμβουλευτικών υπηρεσιών.
- Συλλογή δεδομένων και παρακολούθηση των μεταβιβάσεων.
- Δημιουργία ψηφιακών πλατφόρμων για την αγοροπωλησία ΜμΕ σε συνδυασμό με την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και καθοδήγησης από εμπειρογνώμονες ή/και μέσω σεμιναρίων για όσους επιθυμούν να πουλήσουν ή να αγοράσουν.
- Μέτρα για την εξασφάλιση της συνέχισης προσωπικών εταιρειών και ατομικών επιχειρήσεων σε περίπτωση θανάτου ενός από τους εταίρους ή του επιχειρηματία.
- Ενθάρρυνση των επιχειρηματιών να προετοιμάσουν τη διαδοχή τους εν ζωή, κυρίως όταν η μεταβίβαση δεν μπορεί να γίνει εντός του οικογενειακού κύκλου.

⁷ Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2013). Πρόγραμμα δράσης για την επιχειρηματικότητα 2020. Επιστροφή του επιχειρηματικού πνεύματος στην Ευρώπη 2020. Βρυξέλλες.

Διάγραμμα 31. Προέλευση των επιχειρήσεων

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ – MARC

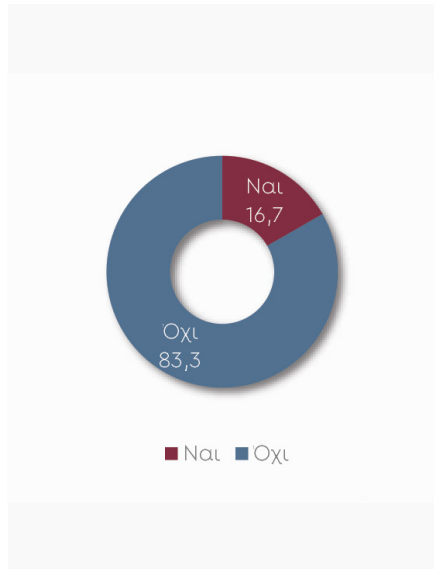
- Προσαρμογή της φορολόγησης της μεταβίβασης ώστε να μην έχει αρνητικό αντίκτυπο στην ρευστότητα της επιχείρησης και κατ' επέκταση στη βιωσιμότητα της για τις περιπτώσεις της διαδοχής.

3.3.2 Εξαγωγές

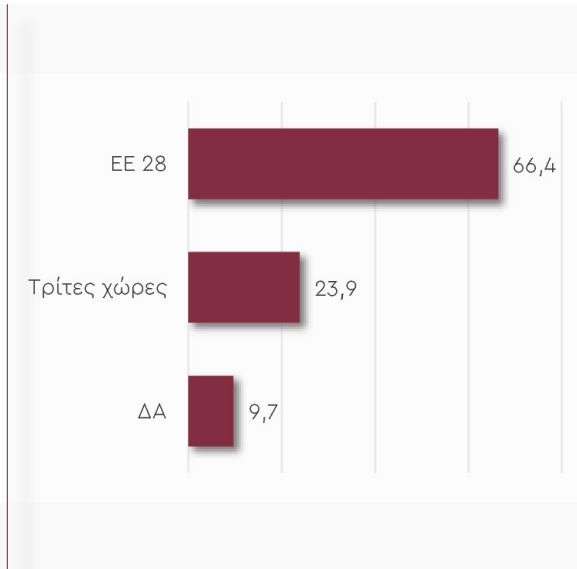
Τα 16,7% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι πραγματοποιούν εξαγωγές προϊόντων ή υπηρεσιών (Διάγραμμα 32). Το 66,4% πραγματοποιεί εξαγωγές σε χώρες τις Ε.Ε. ενώ το 23,9% σε τρίτες χώρες. Σε ποσοστό επί του τζίρου οι εξαγωγές που πραγματοποιούνται αντιστοιχούν κατά μέσο όρο στο 25% των συνολικών πωλήσεων των ερωτηθέντων. Από την επιμέρους εξέταση των στοιχείων προκύπτει ότι οι επιχειρήσεις που κυρίως εξαγουν είναι οι επιχειρήσεις που ανήκουν στον τομέα της μεταποίησης (34,7%) με τζίρο πάνω από 300.000 ευρώ (39,7%) και με πάνω από 5 εργαζόμενους (34,9%). Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ⁸ (2018), το 2016 18.004 επιχειρήσεις πραγματοποίησαν εξαγωγές. Από αυτές και χωρίς να εξετάζουμε τον όγκο των συναλλαγών, οι 12.313 (68,4%) ήταν πολύ μικρές και 5.180 (28,8%) μικρές και μεσαίες.

8 Δελτίο Τύπου ΕΛΣΤΑΤ (2018). Στατιστικές Διεθνούς Εμπορίου Αγαθών κατά επιχειρηματικά χαρακτηριστικά, Έτος 2016. Δ/νση Στατιστικών Τομέα Εμπορίου και Υπηρεσιών ΕΛΣΤΑΤ, Πειραιάς.

Διάγραμμα 32.
Πραγματοποίηση εξαγωγών

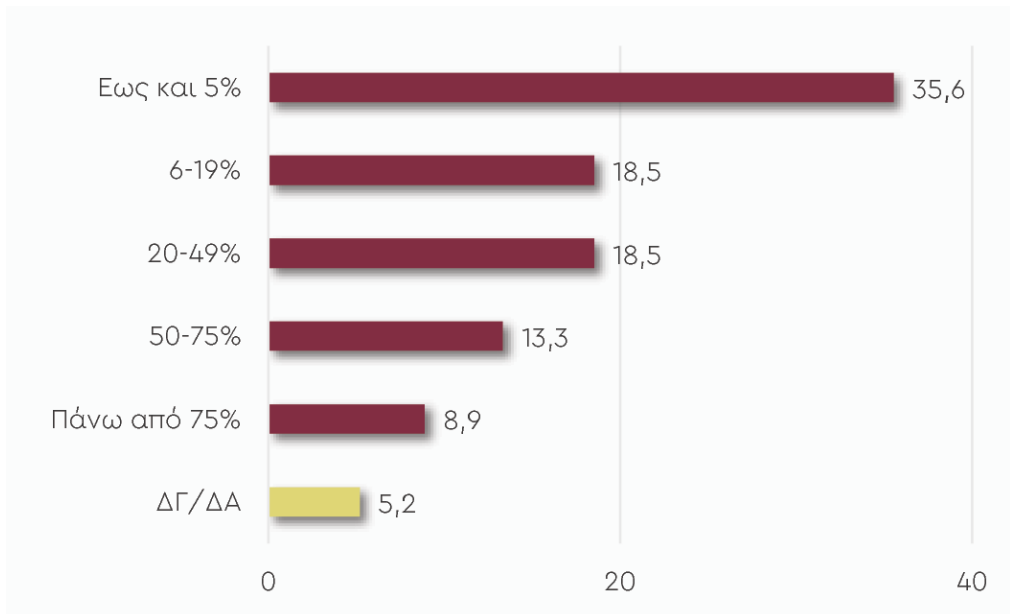

Διάγραμμα 33. Χώρα πραγματοποίησης
εξαγωγών. Βάση όσοι εξαγούν.

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

Διάγραμμα 34. Τι ποσοστό των συνολικών πωλήσεών σας αφορούν εξαγωγές;
Βάση: Όσοι κάνουν εξαγωγές

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

Όπως φαίνεται τόσο από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ όσο και από την έρευνα του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ η πλειοψηφία των επιχειρήσεων που πραγματοποιούν εξαγωγές είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (0-9 άτομα προσωπικό). Για να ενισχυθεί περαιτέρω η δυναμική αυτή, καθώς όπως προκύπτει από τα ευρήματα της έρευνας το 35,6% (Διάγραμμα 34) πραγματοποιεί ένα πολύ μικρό ποσοστό των πωλήσεων του σε εξαγωγές, θα πρέπει να αρθούν τα όποια εμπόδια αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις αυτές που εκτίθενται στον διεθνή ανταγωνισμό. Από τα επιμέρους στοιχεία της έρευνας του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ προκύπτει ότι, με εξαίρεση την υψηλή φορολόγηση και το ρευστό φορολογικό περιβάλλον, τα σημαντικότερα εμπόδια που θεωρούν οι επιχειρήσεις ότι αντιμετωπίζουν είναι :

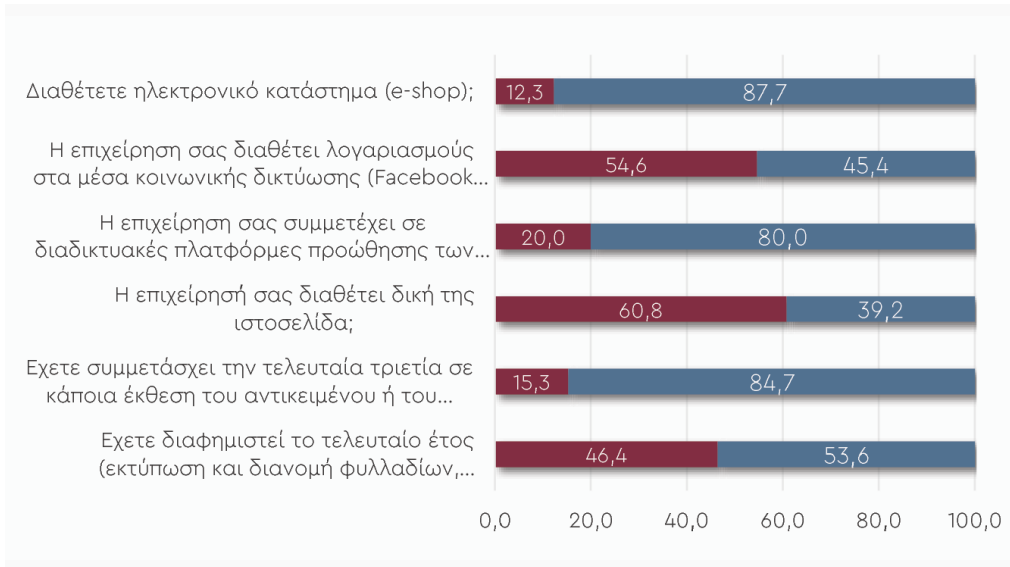
- η έλλειψη ρευστότητας/ πρόσβαση σε χρηματοδότηση (38,8%)
- ο αθέμιτος ανταγωνισμός/ παραοικονομία (25,4%)
- το υψηλό μη μισθολογικό κόστος (13,4%)
- η γραφειοκρατία (12,7%)

Από τα ευρήματα φαίνεται για ακόμη μια φορά η αδυναμία του ελληνικού τραπεζικού συστήματος να χρηματοδοτήσει τις επιχειρήσεις, οι οποίες μάλιστα εάν τελικά χρηματοδοτηθούν καλούνται να πληρώσουν και πολλαπλάσια επιτόκια σε σχέση με τον διεθνή ανταγωνισμό. Το ζήτημα της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων και ιδιαίτερα των μικρών και πολύ μικρών από τον τραπεζικό τομέα έχει αρχίσει να λαμβάνει χαρακτηριστικά διαρθρωτικού προβλήματος. Κατ' επέκταση η δημιουργία Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας (πάγιο αίτημα της ΓΣΕΒΕΕ) για την χρηματοδότηση των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων, που θα λειτουργεί συμπληρωματικά προς το ελληνικό τραπεζικό σύστημα, είναι απαραίτητη.

3.3.3 Προώθηση επιχειρηματικής δραστηριότητας

Το 12,3% των ερωτώμενων δήλωσε ότι διαθέτει ηλεκτρονικό κατάστημα (e-shop). Τα υψηλότερα ποσοστά καταγράφουν οι εμπορικές επιχειρήσεις (15,7%) και οι επιχειρήσεις με ηλικία 5-10 έτη (17,1%) και οι μεγαλύτερες με

Διάγραμμα 35. Τρόποι προώθησης της επιχείρησης

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

βάση τον τζίρο επιχειρήσεις (19%) (Διάγραμμα 35).

Το 60,8% των επιχειρήσεων διαθέτουν την δική τους ιστοσελίδα, ενώ το 54,6% δήλωσε ότι διαθέτει λογαριασμούς στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης. Τα υψηλότερα ποσοστά καταγράφουν οι επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν την τελευταία 5ετία (64,3%) και οι επιχειρήσεις με πάνω από 5 άτομα προσωπικό (65,6%). Γενικά φαίνεται πως η συγκεκριμένη μορφή προώθησης των επιχειρήσεων είναι αρκετά διαδεδομένη.

Το 20% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η επιχείρηση του συμμετέχει σε ηλεκτρονικές πλατφόρμες προώθησης προϊόντων / υπηρεσιών. Τα υψηλότερα ποσοστά καταγράφουν ο κλάδος των υπηρεσιών (27,4%), οι επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν την τελευταία πενταετία (25,7%) και οι επιχειρήσεις με πάνω από 5 άτομα προσωπικό (29,8%).

Το 15,3% των επιχειρήσεων έχουν συμμετάσχει την τελευταία τριετία σε κάποια έκθεση στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό με δικό τους περίπτερο. Οι επιχειρήσεις που καταγράφουν τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής είναι οι μεταποιητικές (24,9%), εκείνες που λειτουργούν 5 με 10 έτη (20,7%), οι μεγαλύτερες με βάση

τον τζίρο και το προσωπικό επιχειρήσεις (31% & 37,5% αντίστοιχα) καθώς και οι εξαγωγικές (41,8%).

Το 46,4% των επιχειρήσεων δήλωσε ότι το τελευταίο έτος έχει διαφημιστεί μέσω διανομής φυλλαδίων, διαφημίσεων σε έντυπα ή ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης κλπ. Το υψηλότερο ποσοστό καταγράφουν οι επιχειρήσεις με πάνω από 5 άτομα προσωπικό (59,6%).

3.3.4 Παρακολούθηση ανταγωνισμού – ενημέρωση για τις κλαδικές εξελίξεις

Η συντριπτική πλειοψηφία (88,9%) των επιχειρηματιών παρακολουθεί τον ανταγωνισμό στον κλάδο του (Διάγραμμα 36).

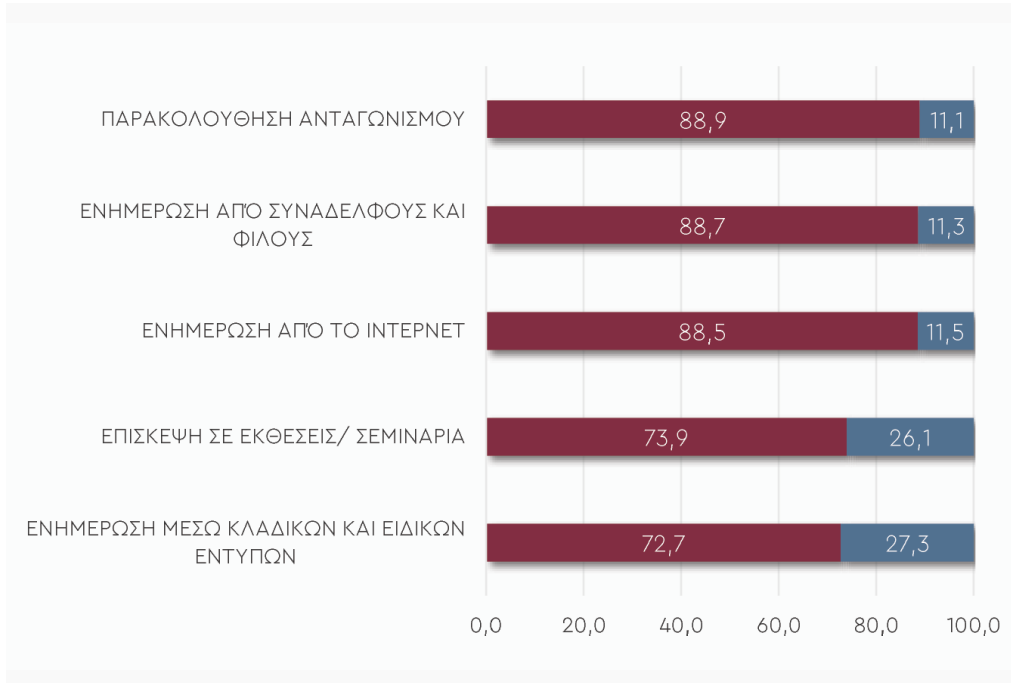
Υψηλά ποσοστά καταγράφονται και στην ενημέρωση για τις κλαδικές εξελίξεις από συναδέλφους και φίλους (88,7%), από το διαδίκτυο (88,5%), μέσω επισκέψεων και συνεδρίων (73,9%) και μέσω κλαδικών και ειδικών εντύπων (72,7%).

Τα υψηλότερα ποσοστά σχετικά με την ενημέρωση για τις κλαδικές εξελίξεις μέσω επισκέψεων σε εκθέσεις και παρακολούθησης σεμιναρίων καταγράφουν οι μεταποιητικές επιχειρήσεις (79,3%), οι μεγαλύτερες με βάση τον τζίρο και τον αριθμό των εργαζομένων επιχειρήσεις (89,7% & 84,4% αντίστοιχα) και οι εξαγωγικές επιχειρήσεις (79,9%).

3.3.5 Συνέργειες – Καινοτομία

Μετά από επεξεργασία των στοιχείων της έρευνας φαίνεται πως το 19,5% των επιχειρήσεων έχουν αναπτύξει κάποιου είδους συνεργασία με άλλες επιχειρήσεις για κοινές προμήθειες προϊόντων/υπηρεσιών, ή/και για κοινή προώθηση, μάρκετινγκ ή/και για κοινή αποθήκη. Σε ό,τι αφορά στα θέματα καινοτομίας, το 38,8% των επιχειρήσεων έχουν αναπτύξει την τελευταία τριετία κάποιου είδους καινοτομία για νέο προϊόν ή υπηρεσία ή/και την οργάνωση

Διάγραμμα 36. Ενημέρωση για κλαδικές εξελίξεις

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ – MARC

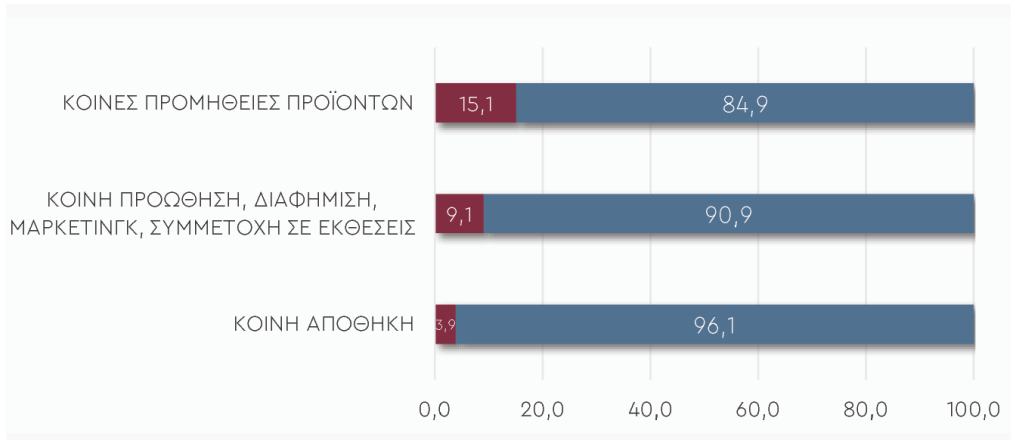
της επιχείρησης ή/και την εξωστρέφεια.

Ειδικότερα για τις συνέργειες το 15,1% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι έχει πραγματοποιήσει κάποιου είδους συνέργεια για κοινές προμήθειες προϊόντων/υπηρεσιών, το 9,1% δήλωσε ότι έχει συνεργαστεί για κοινή προώθηση, μάρκετινγκ κλπ. Ενώ, μόλις το 3,9% δήλωσε ότι έχει αναπτύξει συνεργασία για κοινή αποθήκη (Διάγραμμα 37). Οι επιχειρήσεις που παρουσιάζουν την μεγαλύτερη δραστηριότητα στις συνέργειες είναι αυτές που έχουν δημιουργηθεί την τελευταία πενταετία (24,2%) και οι μεγαλύτερες με βάση το τζίρο και τον αριθμό εργαζομένων επιχειρήσεις (28,6% & 25% αντίστοιχα).

Γενικά, φαίνεται ότι οι επιχειρήσεις προτιμούν συνέργειες που δεν απαιτούν την δημιουργία κάποιας εταιρικής σχέσης (πχ κοινή αποθήκη) για την πραγματοποίησή τους. Βάσει των παραπάνω, με σκοπό την ενθάρρυνση των συνεργειών ίσως θα πρέπει να δοθεί βαρύτητα στην προώθηση ευέλικτων

και (αρχικώς) άτυπων συνεργατικών σχηματισμών που όπως φαίνεται είναι περισσότερο προσφιλείς στους επιχειρηματίες και αποτελούν ένα σημαντικό κίνητρο για την καταρχήν συμμετοχή τους σε συνεργατικά σχήματα. Όπως προαναφέρθηκε μια δομή υποστήριξης και καθοδήγησης συνεργειών και καινοτομίας (ως φορέας – αρωγός) συνιστά μια σημαντική προϋπόθεση για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό, λειτουργία και ανάπτυξη συνεργατικών σχημάτων και μπορεί να αποτελέσει το κατάλληλο εκκολαπτήριο τέτοιων ενεργειών. Συνιστά κοινή παραδοχή, όπως επίσης προκύπτει και από τα εμπειρικά δεδομένα και τη σχετική επιχειρησιακή εμπειρία του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, ότι τέτοιες δομές επιτελούν έναν πολύ σημαντικό ρόλο σε επίπεδο ωρίμανσης, λειτουργίας και στρατηγικής καθοδήγησης που καθίσταται αναγκαίος για την βιώσιμη ανάπτυξη σύνθετων συνεργατικών εγχειρημάτων.

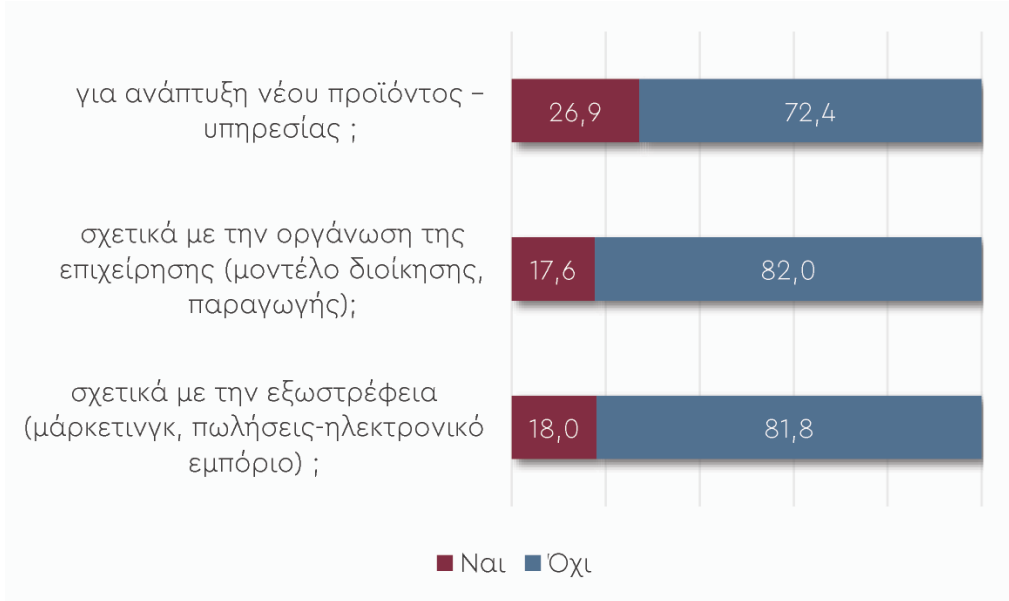
Διάγραμμα 37. Συνέργειες – Καινοτομία

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ – MARC

Ειδικότερα για την καινοτομία το 26,9% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι την τελευταία τριετία ανέπτυξε κάποιου είδους καινοτομία για νέο προϊόν ή υπηρεσία. Το 17,6% δήλωσε ότι εισήγαγε κάποιου είδους καινοτομία σχετικά με την οργάνωση της επιχείρησης, ενώ το 18% κάποιου είδους καινοτομία σχετικά με την εξωστρέφεια (Διάγραμμα 38). Γενικά οι μεταποιητικές επιχειρήσεις (48,2%) και οι μεγαλύτερες με βάση τον τζίρο και τους εργαζόμενους επιχειρήσεις (52,4% & 56,8% αντίστοιχα) καταγράφουν τα μεγαλύτερα ποσοστά.

Διάγραμμα 38. Εισαγωγή καινοτομίας

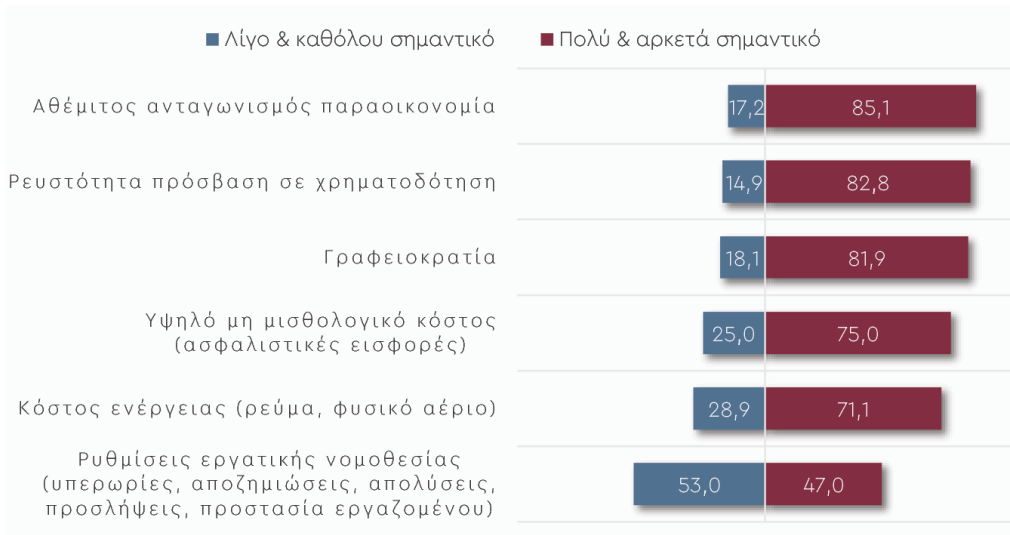
Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

3.3.6 Εμπόδια στην επιχειρηματική δραστηριότητα

Όσον αφορά στα εμπόδια για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας με εξαίρεση την υπερφορολόγηση που σε προηγούμενες έρευνες έχει καταγραφεί ότι θεωρείται το σημαντικότερο εμπόδιο, ο αθέμιτος ανταγωνισμός- παραοικονομία (85,1%), η ρευστότητα - πρόσβαση σε χρηματοδότηση (82,8%) και η γραφειοκρατία (81,9%) θεωρούνται τα σημαντικότερα εμπόδια. Ακολουθούν το υψηλό μη μισθολογικό κόστος (75%), το κόστος ενέργειας (71,1%) και τελευταίο εμπόδιο κατατάσσονται οι ρυθμίσεις της εργατικής νομοθεσίας (47%) (Διάγραμμα 39). Ως σημαντικότερο εμπόδιο θεωρείται η ρευστότητα -πρόσβαση σε χρηματοδότηση (43,3%) για περισσότερους από 4 στους 10 επιχειρηματίες (Διάγραμμα 40). Το πρόβλημα χρηματοδότησης έχει επισημανθεί και από τις έρευνες οικονομικού κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, όπου σύμφωνα με την τελευταία έρευνα (Φεβρουάριος 2019) αποτυπώνεται ότι μόλις το 3,6% των επιχειρήσεων έχουν λάβει κάποιου είδους χρηματοδότηση από τις τράπεζες

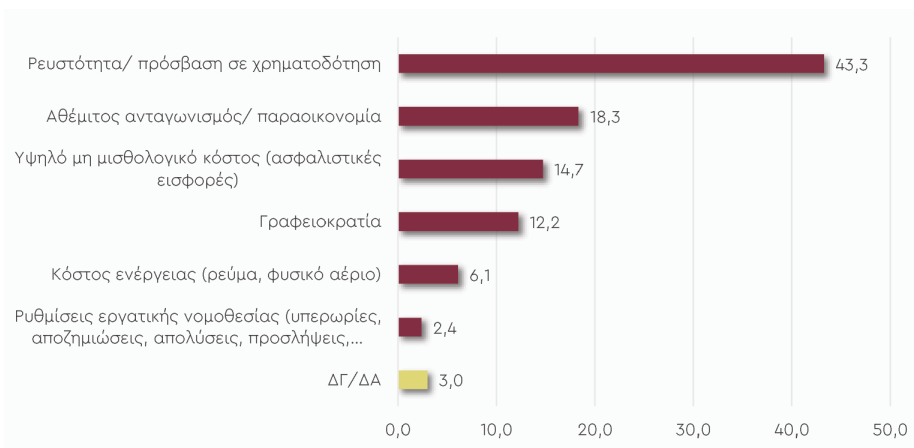
το τελευταίο έτος, ενώ οι 9 στις 10 ΜμΕ δεν απευθύνονται στις τράπεζες για χρηματοδότηση. Έχει ήδη επισημανθεί ότι το ζήτημα της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων και ιδιαίτερα των μικρών και πολύ μικρών από τον τραπεζικό τομέα έχει αρχίσει να λαμβάνει χαρακτηριστικά διαρθρωτικού προβλήματος.

Διάγραμμα 39. Πόσο σημαντικά θεωρείτε το καθένα από τα παρακάτω ως εμπόδια στην ανάπτυξη της επιχείρησής σας:

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ – MARC

Διάγραμμα 40. Και ποιο από αυτά που σας ανέφερα θεωρείτε πιο σημαντικό εμπόδιο για την ανάπτυξη της επιχείρησής σας;

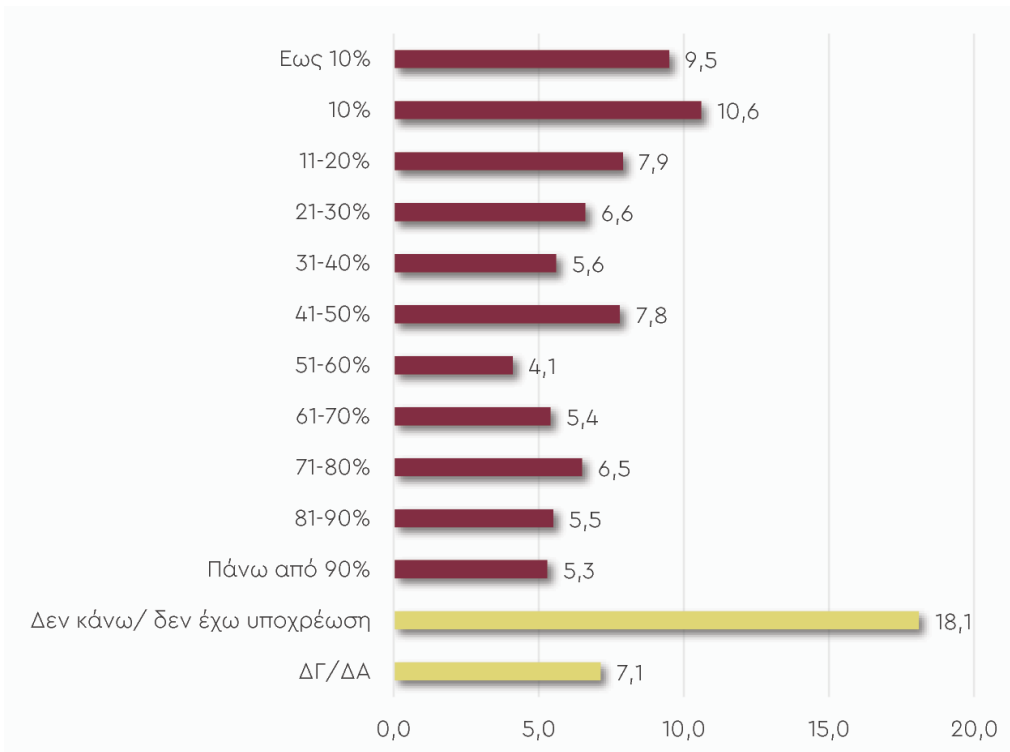

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ – MARC

3.3.7 Ηλεκτρονικές συναλλαγές

Περίπου 3 στις 4 επιχειρήσεις πραγματοποιούν συναλλαγές με ηλεκτρονικό τρόπο (74,8%) (Διάγραμμα 41). Με βάση τα στοιχεία της έρευνας οι ηλεκτρονικές συναλλαγές ως ποσοστό επί του τζίρου αντιστοιχούν στο 43,2% κατά μέσο όρο για τις επιχειρήσεις που πραγματοποιούν ηλεκτρονικές συναλλαγές. Για την περαιτέρω αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών απαιτούνται επιπλέον κίνητρα. Ζητούμενο παραμένει η θέσπιση ακατάσχετου επιχειρηματικού λογαριασμού και ο εξορθολογισμός των τραπεζικών χρεώσεων και προμηθειών.

Διάγραμμα 41. Τι ποσοστό του ετήσιου τζίρου σας (πωλήσεις) πραγματοποιείτε μέσω ηλεκτρονικών συναλλαγών (εκτός μετρητών, πχ POS, Web-banking);

3.4 Κόστος επιχειρήσεων

3.4.1 Κατανομή κόστους επιχειρήσεων επί του τζίρου

Η γνώση του λειτουργικού κόστους των επιχειρήσεων αποτελεί μια σημαντική παράμετρο για την κατανόηση της λειτουργίας των επιχειρήσεων και της συμπεριφοράς των επιχειρηματιών. Μπορεί μάλιστα να υποδείξει ποια είναι τα στοιχεία που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής τόσο για την ανάπτυξη όσο και για την βιωσιμότητα των επιχειρήσεων. Στην έρευνα που διεξήχθη έγινε προσπάθεια αποτύπωσης των στοιχείων κόστους των επιχειρήσεων μέσα από την εξέταση εννέα βασικών κατηγοριών. Συγκεκριμένα, οι κατηγορίες αυτές είναι: το μικτό μισθολογικό κόστος, οι δαπάνες για ενοίκιο, ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ), δόσεις δανείων, άλλα κόστη (καύσιμα, μεταφορικά κλπ), οι ασφαλιστικές εισφορές του επιχειρηματία, οι δαπάνες για πρώτες ύλες και εμπορεύματα, η αγορά – επισκευή – συντήρηση παγίου εξοπλισμού και η κατηγορία φόροι επί των κερδών και τέλη. Το κόστος ανά κατηγορία υπολογίστηκε ως ποσοστό επί του τζίρου και με την υπόθεση ότι κατανέμονται ανάλογα στο 100% του τζίρου. Η τιμή που επιλέχθηκε από τα ευρήματα ως βάση ήταν η Διάμεσος⁹. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι από τις κατηγορίες απουσιάζει εκείνη του ΦΠΑ, λόγω της δυσκολίας μέτρησης που παρουσιάζει, καθώς επίσης και τα κέρδη ή/και η ζημία ως ποσοστό επί του τζίρου των επιχειρήσεων. Με βάση τα προαναφερόμενα τα στοιχεία που παρατίθενται δεν αποτυπώνουν με ακρίβεια την κατανομή του κόστους των επιχειρήσεων καθώς εκτός των προαναφερομένων σημαντικές διαφορές παρατηρούνται από επιχείρηση σε επιχείρηση ακόμα και του ίδιου κλάδου. Ωστόσο από τα ευρήματα προέκυψε μια ομοιογένεια σε σχέση με την ιεράρχηση των επιμέρους κατηγοριών η όποια και παρουσιάζεται. Όσον αφορά στην αποτύπωση των επιμέρους κατηγοριών κόστους ως ποσοστό επί του τζίρου και σύμφωνα με την μεθοδολογία

⁹ Διάμεσος ενός δείγματος n παρατηρήσεων οι οποίες έχουν διαταχθεί σε αύξουσα σειρά ορίζεται ως η μεσαία παρατήρηση όταν το n είναι περιττός αριθμός, ή ο μέσος όρος των δύο μεσαίων παρατηρήσεων όταν το n είναι άρτιος αριθμός.

που περιγράφηκε, διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες επιχειρήσεων. Στις επιχειρήσεις που δεν απασχολούν έμμισθο προσωπικό και σε εκείνες που απασχολούν προσωπικό. Τα δε ποσοστά που παρουσιάζονται ανά κατηγορία δαπανών και με βάση και τις εμπειρικές μας διαπιστώσεις μπορούν να δώσουν μια εκτίμηση της κατανομής του κόστους των επιχειρήσεων, λαμβάνοντας φυσικά υπόψη και τις προαναφερόμενες παρατηρήσεις.

3.4.2 Λειτουργικό κόστος επιχειρήσεων χωρίς προσωπικό

Όπως φαίνεται στον Πίνακα χ η κατηγορία δαπανών που καταλαμβάνει το υψηλότερο ποσοστό επί τζίρου για τις επιχειρήσεις χωρίς προσωπικό είναι των πρώτων υλών και εμπορευμάτων (35%). Ακολουθούν κατά σειρά οι δαπάνες για ενοίκιο¹⁰ (16%), οι λογαριασμοί ΔΕΚΟ (10%), οι δόσεις δανείων (10%), οι φόροι (επί των κερδών) – τέλη (9%), οι ασφαλιστικές εισφορές του

Πίνακας 20. Κατανομή κόστους επί του τζίρου (100%) επιχειρήσεων χωρίς προσωπικό

Πρώτες ύλες και εμπορεύματα	35%
Ενοίκιο	16%
ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ)	10%
Δόσεις δανείων	10%
Φόροι -Τέλη	9%
Ασφαλιστικές εισφορές (επιχειρηματία)	7%
Αγορά, επισκευή, συντήρηση παγίου εξοπλισμού	7%
Άλλα κόστη (καύσιμα, μεταφορικά κλπ)	6%

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

10 Σημειώνουμε ότι δεν έχουν όλες οι επιχειρήσεις δαπάνες ενοικίου καθώς και δανειακές υποχρεώσεις. Σύμφωνα με το δείγμα από τις επιχειρήσεις χωρίς προσωπικό ενοίκιο έχει το 57%, ενώ το σχετικό ποσοστό για τις επιχειρήσεις με προσωπικό είναι 53,1%. Αντίστοιχα για τις δόσεις δανείων τα ποσοστά είναι 16% για τις επιχειρήσεις χωρίς προσωπικό και 26,2% για τις επιχειρήσεις με προσωπικό. Είναι προφανές ότι στο υπόδειγμα μας η αφαίρεση των επιχειρήσεων αυτών, μεταβάλλει το ύψος των ποσοστών, ωστόσο παρατηρήθηκε ότι δεν μεταβάλλει την ιεράρχηση των υπολοίπων κατηγοριών δαπανών με εξαίρεση την κατηγορία αγορά, επισκευή, συντήρηση παγίου εξοπλισμού που ανεβαίνει κατά δυο θέσεις, κάτι που ωστόσο θεωρείται φυσιολογικό ιδιαίτερα για τις επιχειρήσεις που δεν έχουν ενοίκιο καθώς συμπεριλαμβάνει και τις αποσβέσεις.

επιχειρηματία (7%), οι δαπάνες για αγορά, επισκευή, συντήρηση πάγιου εξοπλισμού (7%) και τελευταία τα άλλα κόστη (6%).

3.4.3 Λειτουργικό κόστος επιχειρήσεων με προσωπικό

Αντίστοιχα για το σύνολο των επιχειρήσεων με προσωπικό (πίνακας χ) το υψηλότερο ποσοστό καταλαμβάνει και εδώ η κατηγορία πρώτων υλών και εμπορευμάτων (46%), ενώ δεύτερη έρχεται η κατηγορία του μικτού μισθολογικού κόστους (23%). Ακολουθούν κατά σειρά οι δαπάνες για δόσεις δανείων (8%), το ενοίκιο (6%), οι φόροι - τέλη (5%), οι λογαριασμοί ΔΕΚΟ (4%), οι

Πίνακας 21. Κατανομή κόστους επί του τζίρου (100%) επιχειρήσεων με προσωπικό

Πρώτες ύλες και εμπορεύματα	46%
Μισθοδοσία προσωπικού με ασφαλιστικές εισφορές	23%
Δόσεις δανείων	8%
Ενοίκιο	6%
Φόροι -Τέλη	5%
ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ)	4%
Ασφαλιστικές εισφορές (επιχειρηματία)	3%
Αγορά, επισκευή, συντήρηση πάγιου εξοπλισμού	3%
Άλλα κόστη (καύσιμα, μεταφορικά κλπ)	2%

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

ασφαλιστικές εισφορές του επιχειρηματία (3%), οι δαπάνες για αγορά, επισκευή, συντήρηση πάγιου εξοπλισμού (3%) και τελευταία τα άλλα κόστη (2%).

Το εύρημα ότι το σημαντικότερο κόστος καταγράφεται στις κατηγορίες πρώτων υλών -εμπορευμάτων καταδεικνύει και την σημασία που μπορεί να έχει μια μεταβολή των τιμών πρώτων υλών, εμπορευμάτων και ενδιάμεσων αγαθών στην επιχειρηματική δραστηριότητα, αλλά και τη σημασία της επαρκούς ρευστότητας των επιχειρήσεων και κατ' επέκταση της τραπεζικής χρηματοδότησης των επιχειρήσεων. Δεδομένου ότι τα τελευταία χρόνια η έλλειψη

ρευστότητας και τραπεζικής χρηματοδότησης αποτελεί ένα από τα κυριότερα προβλήματα των επιχειρήσεων και σε συνδυασμό με την μείωση της ζήτησης εξηγεί σε ένα βαθμό την αύξηση των ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο (εφορία και ασφαλιστικά ταμεία) και τις τράπεζες. Με άλλα λόγια όσο οι επιχειρηματίες, λειτουργούν σε ένα περιβάλλον μειωμένης ζήτησης και πιστωτικής ασφυξίας, και προκειμένου να κρατήσουν τις επιχειρήσεις τους ανοιχτές, αναγκάζονται να καθυστερούν την πληρωμή υποχρεώσεων που δεν συνδέονται άμεσα με την βιωσιμότητα των επιχειρήσεων τους όπως οι ασφαλιστικές, φορολογικές και δανειακές υποχρεώσεις, έναντι εκείνων που μπορούν να οδηγήσουν σε άμεσο κλείσιμο, όπως η προμήθεια πρώτων υλών και εμπορευμάτων που αποτελούν και το συντριπτικά μεγαλύτερο στοιχείο του κόστους τους. Από την άλλη δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι αθροιστικά οι φόροι επί των κερδών και οι ασφαλιστικές εισφορές των επιχειρηματιών αποτελούν εξίσου ένα πολύ σημαντικό στοιχείο του κόστους, ιδιαίτερα για τις επιχειρήσεις που δεν απασχολούν προσωπικό και που όπως φαίνεται από τον Πίνακα 20 αθροιστικά αγγίζει το 16%. Σημαντικό επίσης στοιχείο του κόστους των επιχειρήσεων (ιδιαίτερα αυτών που δεν απασχολούν προσωπικό) είναι το ενοίκιο. Αυτό προσδιορίζει και την ανάγκη προστασίας της επαγγελματικής στέγης. Μια επιπρόσθετη σημαντική παρατήρηση που προκύπτει από τα στοιχεία που παρατίθενται είναι τα χαμηλά ποσοστά της κατηγορίας αγοράς, επισκευής, συντήρησης παγίου εξοπλισμού, ιδιαίτερα στις επιχειρήσεις με προσωπικό. Καθώς η κατηγορία αυτή συνδέεται και με τις επενδύσεις των επιχειρήσεων, επιβεβαιώνει τη χαμηλή επενδυτική δραστηριότητα που καταγράφεται τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα σε επίπεδο μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων.

3.4.4 Κατανομή δαπανών ανά κλάδο

Όσον αφορά την κατανομή των δαπανών τόσο ανά μέγεθος επιχειρήσεων (με βάση το απασχολούμενο προσωπικό) όσο και ανά κλάδο, αποτυπώνεται ιεραρχικά στους Πίνακες 22 & 23.

Για τις επιχειρήσεις χωρίς προσωπικό οι πρώτες ύλες και το ενοίκιο αποτελούν τα σημαντικότερα στοιχεία του κόστους των επιχειρήσεων και στους 3 βασικούς κλάδους (εμπόριο, μεταποίηση, υπηρεσίες). Για τα υπόλοιπα παρα-

*Πίνακας 22. Επιχειρήσεις χωρίς προσωπικό
Ιεράρχηση κατηγοριών δαπανών επί του τζίρου από την μεγαλύτερη
στην μικρότερη*

A/A	ΕΜΠΟΡΙΟ	ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ
1	Πρώτες ύλες και εμπορεύματα	Πρώτες ύλες και εμπορεύματα	Πρώτες ύλες και εμπορεύματα
2	Ενοίκιο	Ενοίκιο	Ενοίκιο
3	Δόσεις δανείων	ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ)	ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ)
4	Φόροι -Τέλη	Φόροι -Τέλη	Δόσεις δανείων
5	ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ)	Δόσεις δανείων	Φόροι -Τέλη
6	Ασφαλιστικές εισφορές (επιχειρηματία)	Ασφαλιστικές εισφορές (επιχειρηματία)	Άλλα κόστη (καύσιμα, μεταφορικά κλπ)
7	Άλλα κόστη (καύσιμα, μεταφορικά κλπ)	Αγορά, επισκευή, συντήρηση παγίου εξοπλισμού	Ασφαλιστικές εισφορές (επιχειρηματία)
8	Αγορά, επισκευή, συντήρηση παγίου εξοπλισμού	Άλλα κόστη (καύσιμα, μεταφορικά κλπ)	Αγορά, επισκευή, συντήρηση παγίου εξοπλισμού

Πηγή: Έρευνα IME ΓΣΕΒΕΕ - MARC

τηρούνται διαφοροποιήσεις ανάλογα με τον κλάδο. Η σημαντικότερη αφορά τον τομέα της μεταποίησης και συγκεκριμένα τις δαπάνες για ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ) που συνδέονται με το κόστος ενέργειας και αποτελούν εκ των πραγμάτων ένα πολύ σημαντικό στοιχείο του κόστους των επιχειρήσεων (Πίνακας 22).

Όσον αφορά τις επιχειρήσεις με προσωπικό ανά κλάδο (Πίνακας 23) η κυριότερη διαφοροποίηση που παρατηρείται μεταξύ των τριών κλάδων είναι στις Υπηρεσίες, όπου το σημαντικότερο στοιχείο του κόστους είναι το μικτό μισθολογικό. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις

Πίνακας 23. Επιχειρήσεις με προσωπικό
Ιεράρχηση κατηγοριών δαπανών επί του τζίρου από την μεγαλύτερη
στην μικρότερη

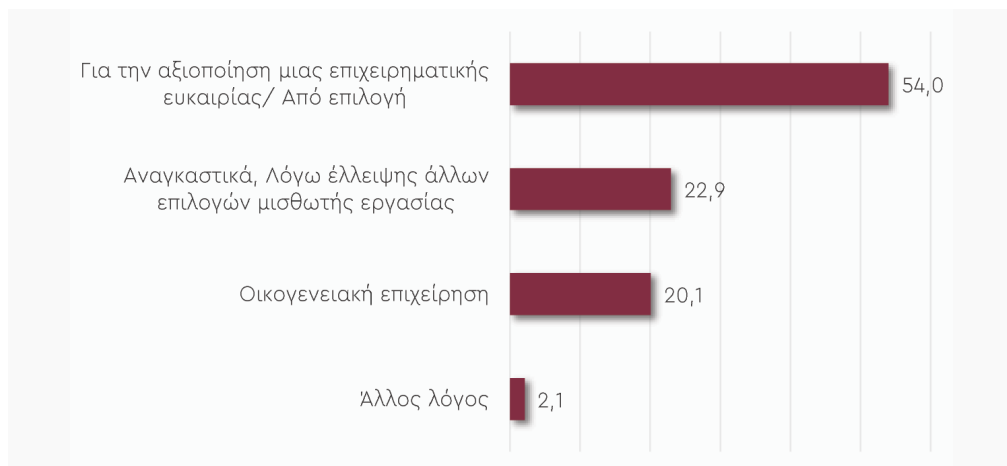
Α/Α	ΕΜΠΟΡΙΟ	ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ
1	Πρώτες ύλες και εμπορεύματα	Πρώτες ύλες και εμπορεύματα	Μισθοδοσία προσωπικού με ασφαλιστικές εισφορές
2	Μισθοδοσία προσωπικού με ασφαλιστικές εισφορές	Μισθοδοσία προσωπικού με ασφαλιστικές εισφορές	Πρώτες ύλες και εμπορεύματα
3	Δόσεις δανείων	Δόσεις δανείων	Δόσεις δανείων
4	Ενοίκιο	ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ)	Ενοίκιο
5	Φόροι - Τέλη	Αγορά, επισκευή, συντήρηση παγίου εξοπλισμού	Φόροι - Τέλη
6	ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ)	Φόροι -Τέλη	ΔΕΚΟ (ρεύμα, τηλ. κλπ)
7	Άλλα κόστη (καύσιμα, μεταφορικά κλπ)	Ενοίκιο	Άλλα κόστη (καύσιμα, μεταφορικά κλπ)
8	Ασφαλιστικές εισφορές (επιχειρηματία)	Άλλα κόστη (καύσιμα, μεταφορικά κλπ)	Αγορά, επισκευή, συντήρηση παγίου εξοπλισμού
9	Αγορά, επισκευή, συντήρηση παγίου εξοπλισμού	Ασφαλιστικές εισφορές (επιχειρηματία)	Ασφαλιστικές εισφορές (επιχειρηματία)

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

είναι κυρίως εντάσεως εργασίας. Αναφορικά με τα υπόλοιπα, σημαντική θέση καταλαμβάνει η κατηγορία δόσεις δανείων και για τους τρεις κλάδους, καθώς και η διαφοροποίηση που παρατηρείται όσον αφορά στις δαπάνες για ΔΕΚΟ στον κλάδο της μεταποίησης.

3.4.5 Επιχειρηματικότητα ανάγκης

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (54%) δήλωσαν ότι δραστηριοποιήθηκαν επιχειρηματικά από επιλογή ή/και για την αξιοποίηση μιας επιχειρηματικής ευκαιρίας. Από την άλλη 1 στους 5 δήλωσε ότι έγινε επιχειρηματίας λόγω

Διάγραμμα 42. Για ποιόν λόγο επιλέξατε να γίνετε επιχειρηματίας;

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ – MARC

υφιστάμενης οικογενειακής επιχείρησης¹¹ ενώ το 22,9% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι έγινε επιχειρηματίας από ανάγκη, λόγω έλλειψης άλλων εναλλακτικών επιλογών (Διάγραμμα 42).

Εξετάζοντας τα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας ανάγκης σε σύγκριση με την επιχειρηματικότητα ευκαιρίας διαπιστώνονται τα εξής:

- Η συντριπτική πλειοψηφία της επιχειρηματικότητας ανάγκης καταγράφεται στον κλάδο την υπηρεσιών και του εμπορίου (79,8 %), με τον κλάδο των υπηρεσιών να υπερέχει. Ανάλογη εικόνα καταγράφεται και για την επιχειρηματικότητα ευκαιρίας με ένα μεγαλύτερο ποσοστό δραστηριοποίησης στον κλάδο την μεταποίησης (24,9%) (Διάγραμμα 43).

- Σχετικά με την νομική μορφή των επιχειρήσεων μεγάλη συγκέντρωση της επιχειρηματικότητας ανάγκης παρατηρείται στις ατομικές επιχειρήσεις

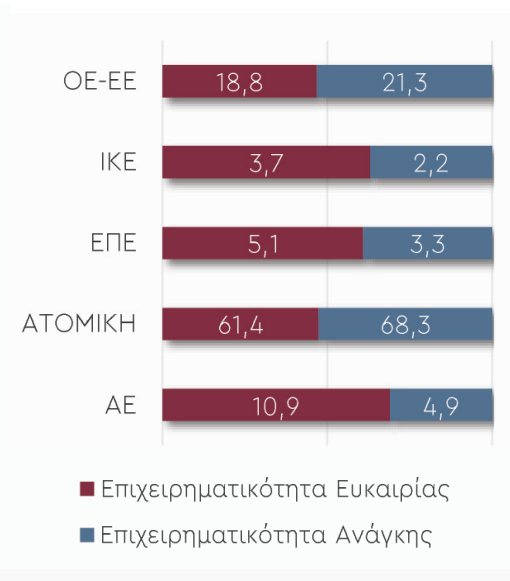
Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ – MARC

¹¹ Σημειώνεται ότι η απάντηση «οικογενειακή επιχείρηση» δεν υπήρχε ως αυτοτελής στο ερωτηματολόγιο. Επειδή όμως ένα πολύ υψηλό ποσοστό ερωτώμενων θεώρησαν ότι αυτή η απάντηση τους αντιπροσωπεύει περισσότερο, σε σχέση με τις άλλες, αποτυπώθηκε διακριτά στο Διάγραμμα. Άλλωστε η επιλογή για συνέχιση της οικογενειακής επιχείρησης δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να ταξινομηθεί είτε στην επιχειρηματικότητα ευκαιρίας είτε στην επιχειρηματικότητα ανάγκης καθώς αποτελεί μια κατηγορία με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Διάγραμμα 43.
Κατηγορία επιχειρηματικότητας
με βάση τον κλάδο

Διάγραμμα 44.
Κατηγορία επιχειρηματικότητας
με βάση τη νομική μορφή

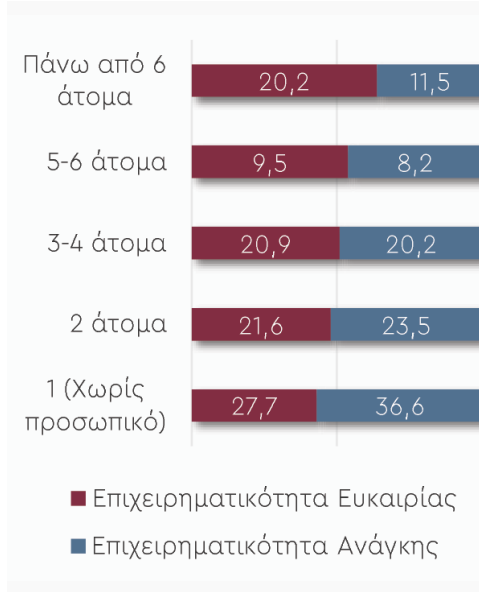

(68,3%). Ωστόσο, ανάλογη είναι η εικόνα για τις ατομικές επιχειρήσεις και στην επιχειρηματικότητα ευκαιρίας (61,4%). Σημαντική απόσταση παρατηρείται για τις Α.Ε., ΕΠΕ και ΙΚΕ όπου τα ποσοστά της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας έναντι της επιχειρηματικότητας ανάγκης είναι σχεδόν διπλάσια (19,7% επιχειρηματικότητα ευκαιρίας έναντι 10,4% επιχειρηματικότητα ανάγκης) (Διάγραμμα 44).

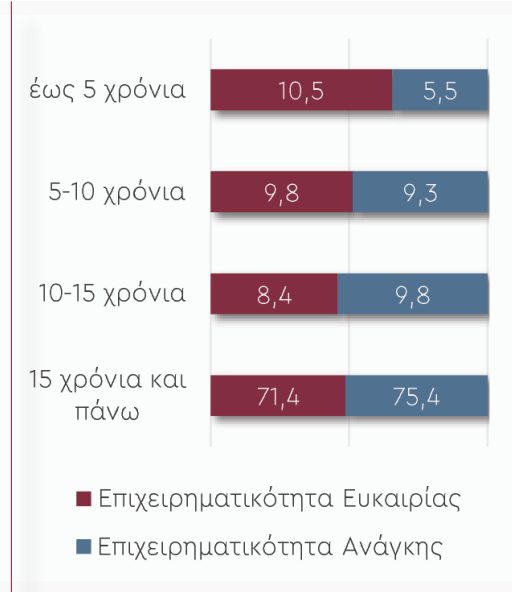
- Αναφορικά με τον αριθμό εργαζομένων η επιχειρηματικότητα ανάγκης παρουσιάζει σημαντική διαφορά σε σχέση με την επιχειρηματικότητα ευκαιρίας στις επιχειρήσεις χωρίς προσωπικό (36,6% επιχειρηματικότητα ανάγκης έναντι 27,7% επιχειρηματικότητα ευκαιρίας) και σχεδόν διπλάσια διαφορά στις μεγαλύτερες με βάση το προσωπικό (πάνω από 6 άτομα) επιχειρήσεις (11,5% επιχειρηματικότητα ανάγκης έναντι 20,2% επιχειρηματικότητα ευκαιρίας) (Διάγραμμα 45).

- Στα έτη λειτουργίας των επιχειρήσεων δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις με εξαίρεση τις επιχειρήσεις που γεννήθηκαν την τελευταία

Διάγραμμα 45.
Κατηγορία επιχειρηματικότητας
με βάση αριθμό απασχολούμενων

Διάγραμμα 46.
Κατηγορία επιχειρηματικότητας
με βάση τα χρόνια λειτουργίας

Πηγή: Έρευνα IME ΓΣΕΒΕΕ – MARC

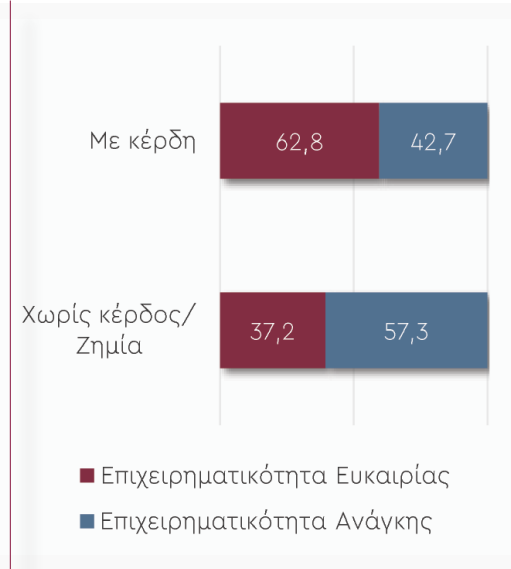
πενταετία. Εκεί παρατηρείται ότι η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας είναι σχεδόν διπλάσια από την επιχειρηματικότητα ανάγκης (10,5% έναντι 5,5% αντίστοιχα) (Διάγραμμα 46). Αυτό πιθανόν να οφείλεται και στην έλλειψη χρηματοδότησης από τον τραπεζικό τομέα.

- Όσον αφορά τον κύκλο εργασιών και την κερδοφορία οι διαφορές μεταξύ της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας και της επιχειρηματικότητας ανάγκης είναι επίσης εμφανείς. Κάτω από 50.000 ευρώ τζίρο καταγράφει το 47,1% της επιχειρηματικότητας ανάγκης έναντι 27% της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας (Διάγραμμα 47). Όσο αυξάνεται ο τζίρος τα ποσοστά αυτά μεταβάλλονται υπέρ της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας με την μεγαλύτερη διαφορά να παρατηρείται στους υψηλότερους τζίρους, όπου το 28,4% της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας δηλώνει τζίρο πάνω από 300.000 ευρώ έναντι 16,3% της επιχειρηματικότητας ανάγκης (Διάγραμμα 48).
- Σημαντική διαφορά παρατηρείται και στην εξαγωγική δραστηριότητα

Διάγραμμα 47.
Κατηγορία επιχειρηματικότητας
με βάση τον κύκλο εργασιών

Διάγραμμα 48.
Κατηγορία επιχειρηματικότητας
με βάση την κερδοφορία

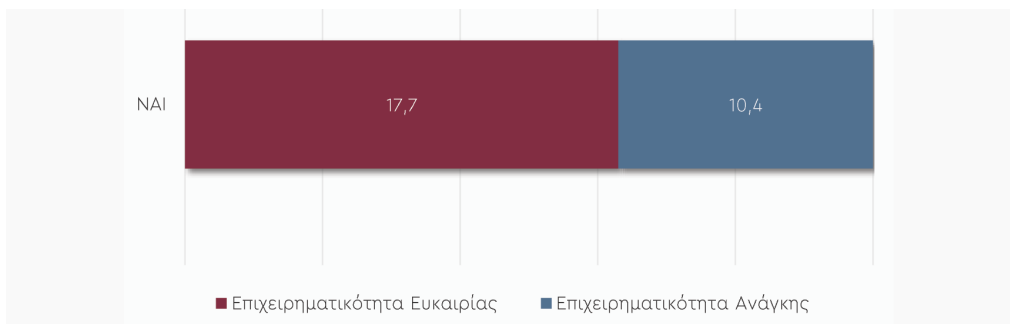

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

καθώς το 17,7% της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας πραγματοποιεί εξαγωγές, έναντι του 10,4% της επιχειρηματικότητας ανάγκης (Διάγραμμα 49).

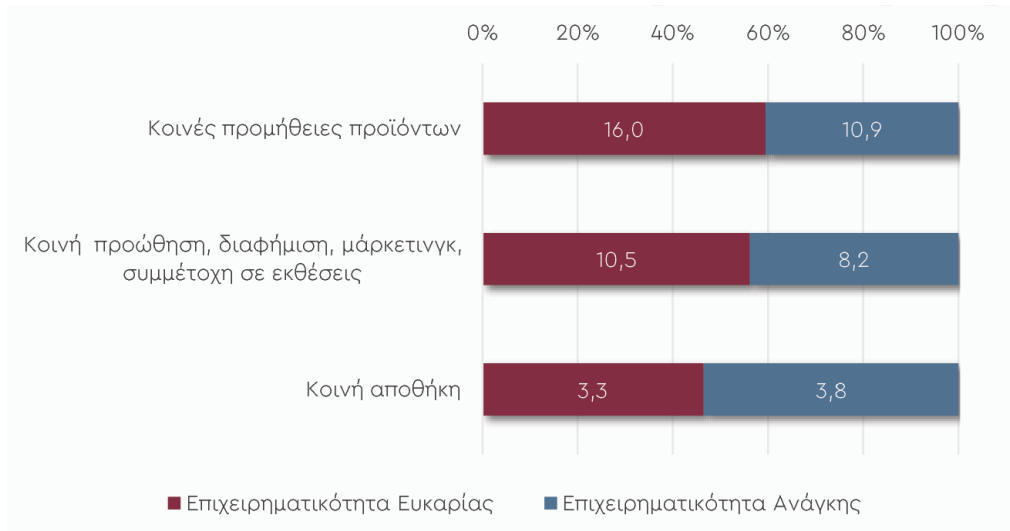
- Σε επίπεδο ανάπτυξης συνεργειών οι επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται για την αξιοποίηση μιας επιχειρηματικής ευκαιρίας παρουσιάζουν μεγαλύτερη συνεργατική δραστηριότητα καθώς το 21,4% έχει αναπτύξει κάποιου είδους συνέργεια έναντι του 15,3% των επιχειρηματιών που έχουν

Διάγραμμα 49. Εξαγωγές κατά κατηγορία επιχειρηματικότητας

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

Διάγραμμα 50. Συνέργειες κατά κατηγορία επιχειρηματικότητας

Πηγή: Έρευνα IME ΓΣΕΒΕΕ – MARC

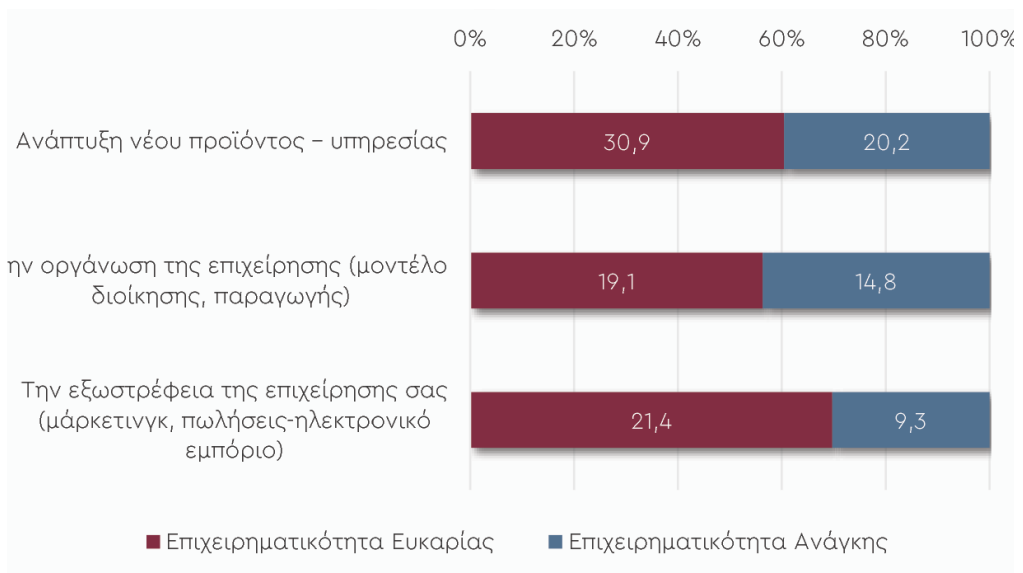
δραστηριοποιηθεί από ανάγκη. Στα επιμέρους θέματα η σημαντικότερη διαφορά παρατηρείται στην κοινή προμήθεια προϊόντων (16% επιχειρηματικότητα ευκαιρίας έναντι 10,9% επιχειρηματικότητα ανάγκης) (Διάγραμμα 50).

- Σημαντικές διαφορές καταγράφονται στην καινοτομία όπου γενικά το 42,6% της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας έχει αναπτύξει κάποιου είδους καινοτομία έναντι του 29% της επιχειρηματικότητας ανάγκης. Στους επιμέρους δείκτες η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας καταγράφει σημαντική απόσταση σε σχέση με την επιχειρηματικότητα ανάγκης. Συγκεκριμένα καταγράφονται τα εξής ποσοστά: ανάπτυξη προϊόντων ή υπηρεσιών 30,9% έναντι 20,2%, οργάνωση της επιχείρησης 19,1% έναντι 14,8% και εξωστρέφεια 21,4% έναντι 9,3% (Διάγραμμα 51).

Συμπερασματικά φαίνεται πως οι επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται για την αξιοποίηση μιας επιχειρηματικής ευκαιρίας ή/και από επιλογή έναντι των επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται από ανάγκη παρουσιάζουν καλύτερες επιδόσεις καθώς καταγράφουν:

- περισσότερες μεγάλες επιχειρήσεις με βάση το τζίρο, (28,4% έναντι 16,3%

Διάγραμμα 51. Καινοτομία κατά κατηγορία επιχειρηματικότητας

Πηγή: Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ - MARC

- πάνω από 300.000 ευρώ τζίρο) και τον αριθμό εργαζόμενων (20,2% έναντι 11,5%- πάνω από 6 άτομα προσωπικό),

- περισσότερες κερδοφόρες επιχειρήσεις (62,8% έναντι 42,7%),
- περισσότερες εξαγωγικές επιχειρήσεις (17,7% έναντι 10,4%),
- περισσότερες κεφαλαιουχικές εταιρείες (19,7% έναντι 10,4%),
- υψηλότερη καινοτομική δραστηριότητα (42,6% έναντι 29%),
- υψηλότερη συνεργατική δραστηριότητα (21,4% έναντι 15,3%).

Τα παραπάνω στοιχεία μας δίνουν μια τάξη μεγέθους της διαφοράς που υπάρχει μεταξύ της επιχειρηματικότητας ανάγκης και της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας που επηρεάζει την επιχειρηματική δραστηριότητα. Ωστόσο, θα ήταν σφάλμα να θεωρήσουμε πως επιχειρηματικότητα ανάγκης συνεπάγεται αυτομάτως και επιχειρηματική αποτυχία, και αντίστοιχα ότι επιχειρηματικότητα ευκαιρίας συνεπάγεται αυτομάτως και επιχειρηματική επιτυχία.

Η επιχειρηματικότητα ανάγκης είτε προϋπάρχει, είτε μετατρέπεται στην πορεία και λαμβάνει τα χαρακτηριστικά της, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί

σαν οιονεί μισθωτή απασχόληση και να της αναγνωριστεί η συμβολή της στην απασχόληση και την κοινωνική συνοχή που ούτε αμελητέα είναι, ούτε πρόσκαιρη. Ως εκ τούτου η Πολιτεία θα πρέπει να επιδείξει την δέουσα προσοχή και φροντίδα υιοθετώντας μέτρα που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες αυτής της ευρείας κοινωνικής κατηγορίας, όπως τη φορολογική τους αντιμετώπιση κατ' αντιστοιχία με την μισθωτή απασχόληση, την αύξηση του ορίου απαλλαγής από τον ΦΠΑ, την ενίσχυση του πλέγματος κοινωνικής προστασίας και την δημιουργία δομών υποστήριξης για χρηματοδότηση, αναδιάρθρωση και διεύρυνση του επιχειρηματικού τους ορίζοντα.

Πίνακας 24. Σύνθεση δείγματος

ΚΛΑΔΟΣ	Εμπόριο	37,3
	Μεταποίηση	24,1
	Υπηρεσίες	38,6
ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ	1 (Χωρίς προσωπικό)	29,6
	2 άτομα	21,7
	3-4 άτομα	21,6
	5-6 άτομα	8,7
	Πάνω από 6 άτομα	18,4
ΕΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ	έως 5 χρόνια	8,7
	5-10 χρόνια	10,2
	10-15 χρόνια	8,7
	15 και άνω	72,3
ΤΖΙΡΟΣ	Κάτω από 50 000	19,1
	50 έως 100 χιλιάδες	11,8
	100-300 χιλιάδες	14,6
	Πάνω από 300 χιλιάδες	15,7
	ΔΓ/ΔΑ/ Δεν μπορώ να υπολογίσω	38,8
ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΑΕ	10,6
	ΟΕ-ΕΕ	20,4
	ΕΠΕ	4,2
	ΙΚΕ	3,1
	Ατομική	61,6
ΠΕΡΙΟΧΗ	EL3 ΑΤΤΙΚΗ	36,7
	EL4 ΝΗΣΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ & ΚΡΗΤΗ	12,8
	EL5 ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΑ	27,1
	EL6 ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	23,4

Βιβλιογραφία

Υπουργείο Οικονομικών (2019), Εισηγητική έκθεση προϋπολογισμού, Αθήνα.

ILO (2018), Global Wage Report 2018/2019 – what lies behind gender pay gaps, Geneva https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-dcomm/-publ/documents/publication/wcms_650553.pdf

Πηγές δεδομένων

ΕΛΣΤΑΤ, διάφορες χρονολογικές σειρές.

Μέρος τρίτο

Ειδικό θέμα:
Η χρηματική
οικονομία

Κεφάλαιο 1. Βασικά νομισματικά και χρηματοδοτικά μεγέθη

1.1 Εισαγωγή

Το Κεφάλαιο αυτό έχει δύο διακριτούς σκοπούς. Πρώτον, να περιγράψει την πορεία των βασικών μεγεθών της χρηματικής οικονομίας κατά την τελευταία δεκαετία (2007–2017), λαμβάνοντας υπόψη επομένως δεδομένα τα οποία αναφέρονται στις φάσεις της αρχικής ανάπτυξης τα πρώτα δύο έτη, της έντονης ύφεσης στη συνέχεια και της διαφαινόμενης σταθεροποίησης προς το τέλος της εν λόγω περιόδου. Δεύτερον, να περιγράψει την εικόνα της πρόσβασης των ελληνικών μικρών επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση, με βάση αναφοράς (benchmark) την αντίστοιχη εικόνα όπως αυτή διαμορφώνεται στον μέσο όρο της ευρωζώνης.

Τα στοιχεία που αναφέρονται στη χρηματική οικονομία περιλαμβάνουν τα νομισματικά μεγέθη, τη χρηματοδότηση της οικονομίας, τα επιτόκια χορηγήσεων και την πορεία της καταναλωτικής δαπάνης. Ως πηγές χρησιμοποιούνται οι βάσεις δεδομένων της Τράπεζας της Ελλάδος (ΤτΕ) καθώς και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ). Συγκεκριμένα, από τα νομισματικά μεγέθη αναλύονται η προσφορά χρήματος σε επίπεδο M3, οι καταθέσεις και ρέπος και οι συνολικές χρηματοδοτήσεις και πιστωτικές επεκτάσεις συγκεκριμένων κατηγοριών ενδιαφέροντος της μελέτης. Σχετικά με τα επιτόκια χορηγήσεων, τα δεδομένα αντλούνται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και αναφέρονται στο κόστος δανεισμού των επιχειρήσεων κατά τη χρονική διάρκεια 2007–2017.

Τα στοιχεία που αφορούν την πρόσβαση στη χρηματοδότηση αναφέρονται σε συγκεκριμένες μεταβλητές από την εξαμηνιαία έρευνα γνώμης της ΕΚΤ σχετικά με την Πρόσβαση των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων στη Χρηματοδότηση. Η εν λόγω έρευνα αντλεί δεδομένα από ερωτηματολόγιο το οποίο απευθύνεται σε επιχειρήσεις. Σημειωτέον ότι στην εν λόγω έρευνα συλλέγονται στοιχεία μόλις από το 2009 μέχρι και σήμερα, γεγονός το οποίο δεν μας

επιτρέπει να διεξάγουμε κάποιου είδους συγκριτική ανάλυση με την προ κρίσης εποχή. Επιπλέον, οι συντάκτες της έρευνας έχουν προχωρήσει σταδιακά σε σημαντικές αλλαγές στη μεθοδολογία, αλλάζοντας, στην πάροδο του χρόνου, τόσο την έκφραση των ερωτήσεων που θέτουν όσο και τον τρόπο μέτρησης των αποκρίσεων, γεγονός που κάνει ιδιαίτερα δύσκολη μια διαχρονική ανάλυση την τελευταία δεκαετία. Για τον λόγο αυτό, δεν μπορεί να καλυφθεί ολόκληρη η περίοδος με τα διαθέσιμα στοιχεία (2009–2017), και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα περιόδων όπου η μεθοδολογία το επιτρέπει.

Επομένως, αναλύοντας δεδομένα από διαφορετικές πηγές, οι οποίες θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύουν την προσφορά και τη ζήτηση της πίστωσης, μπορούμε να συνάγουμε ολοκληρωμένα συμπεράσματα για την πρόσβαση των επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση. Η ανάλυση αυτή θα οδηγήσει επομένως στον σχηματισμό μιας εικόνας σχετικά με τις ροές κεφαλαίων προς την οικονομία γενικότερα και τις επιχειρήσεις πιο συγκεκριμένα και κατά περίπτωση, μέσα στα χρόνια της κρίσης, επιτρέποντας την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων στο τέλος του κεφαλαίου.

1.2 Η πορεία των βασικών νομισματικών και χρηματοδοτικών μεγεθών.

Η εναρκτήρια βάση της ανάλυσης της πορείας των βασικών νομισματικών μεγεθών είναι το κατεξοχήν ευρύ μέγεθος M3, το οποίο έχει νόημα όταν εξετάζεται από μεσο-μακροπρόθεσμη προοπτική, όπως στην περίπτωση αυτής της μελέτης. Το M3 περιλαμβάνει το νόμισμα σε κυκλοφορία, τις καταθέσεις διάρκειας μίας ημέρας (εκτός της κεντρικής κυβέρνησης), τις καταθέσεις ταμειευτηρίου και υπό προειδοποίηση μέχρι τριών μηνών, τις καταθέσεις με συμφωνημένη διάρκεια μέχρι δύο ετών, τις συμφωνίες επαναγοράς (repos), μερίδια σε αμοιβαία κεφάλαια διαθεσίμων, καθώς και χρεόγραφα διάρκειας μέχρι δύο ετών. Δείχνει δηλαδή τη συνολική ποσότητα χρήματος της ζώνης του ευρώ, ωστόσο παρέχονται και στοιχεία της ελληνικής συμβολής. Επομένως καθορίζει κατά κάποιον τρόπο το πλαίσιο της ανάλυσης μας, μέσα στο

οποίο στη συνέχεια αναλύονται τα βασικά επιμέρους μεγέθη, ως κύριοι παράγοντες μεταβολής του, προκειμένου να αποκτηθεί μια εικόνα της γενικότερης πορείας της χρηματικής οικονομίας στη χώρα μας κατά την τελευταία δεκαετία. Μέσα στο πλαίσιο επομένως που προσδιορίζεται από την πορεία του M3, αναλύεται η πορεία συγκεκριμένων μεταβλητών που είτε αποτελούν τμήμα του (καταθέσεις), είτε επηρεάζονται από αυτό (πιστωτικές επεκτάσεις), ενώ γίνεται και μια αναφορά στην πορεία των επιτοκίων.

1.3 Η πορεία του μεγέθους M3 (χωρίς το νόμισμα σε κυκλοφορία)

Το Διάγραμμα 52 περιγράφει την πορεία του M3, αφενός στη ζώνη του ευρώ με βάση τις ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές και αφετέρου την ελληνική συμβολή σε υπόλοιπα σε εκατ. ευρώ και σε ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές, κατά τη διάρκεια των ετών 2007–2017. Παρατίθενται τόσο τα αριθμητικά δεδομένα ανά έτος σε Πίνακα, όσο και μια διαγραμματική απεικόνιση των δεδομένων του Πίνακα όπου φαίνεται πιο καθαρά η πορεία του κάθε μεγέθους. Στο Διάγραμμα, ο αριστερός κάθετος άξονας μετρά τις ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές, ενώ ο δεξιός κάθετος άξονας τα υπόλοιπα σε εκατ. ευρώ (διακεκομμένη γραμμή).

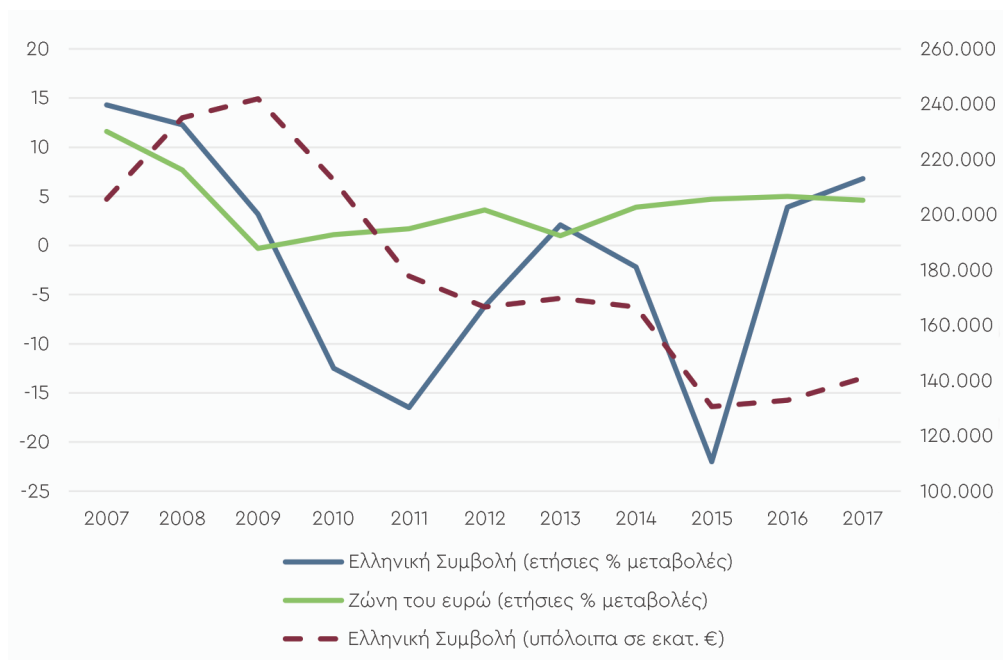
Η πορεία των ποσοστιαίων μεταβολών των μεγεθών της ζώνης του ευρώ είναι άμεσα συνδεδεμένη με την πορεία της οικονομίας της ευρωζώνης. Καταρχήν φαίνεται ότι μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, οι ρυθμοί αύξησης της συνολικής ποσότητας χρήματος παραμένουν σε σχετικά χαμηλά επίπεδα, καθώς οι δύο υψηλότερες παρατηρήσεις καταγράφονται για τα έτη 2007 και 2008. Στη συνέχεια, οι ποσοστιαίες μεταβολές παραμένουν στα ελάχιστα επίπεδά τους για τα έτη 2009–2013, ενώ αυξάνονται για την τριετία 2015–2017.

Αναφορικά με τα ελληνικά μεγέθη, ενώ η πορεία των ρυθμών αύξησης είναι παρόμοια με αυτή της ζώνης του ευρώ μέχρι και το 2009, η διαφοροποίηση από το 2009 και μετά είναι εντυπωσιακή, με κορύφωση την απώλεια περίπου

Πίνακας 25. Η πορεία της συνολικής ποσότητας χρήματος

	Ελληνική Συμβολή (υπόλοιπα σε εκατ. ευρώ)	Ελληνική Συμβολή (ετήσιες % μεταβολές)	Ζώνη του ευρώ (ετήσιες % μεταβολές)
2007	205.680	14,3	11,6
2008	235.079	12,3	7,7
2009	241.968	3,2	-0,3
2010	212.497	-12,5	1,1
2011	177.837	-16,5	1,7
2012	166.612	-6,2	3,6
2013	169.823	2,1	1
2014	166.594	-2,2	3,9
2015	130.597	-22	4,7
2016	132.887	3,9	5
2017	140.969	6,8	4,6

Διάγραμμα 52. Η πορεία της συνολικής ποσότητας χρήματος

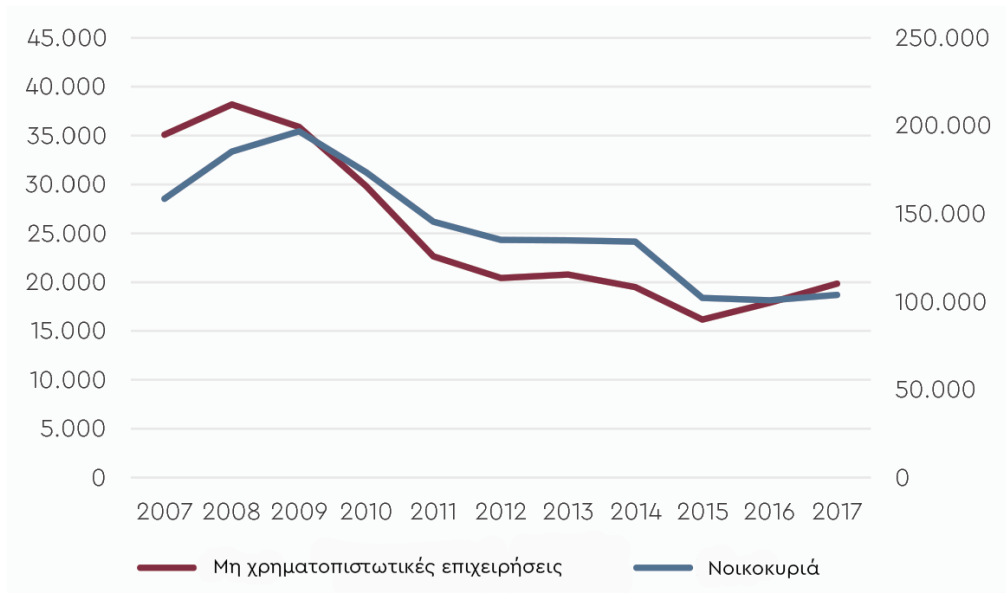
Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

75 δισ. ευρώ μεταξύ 2009–2012, μια σταθεροποίηση κατά τα έτη 2012–2014 μια έντονη μείωση της τάξης του -22% (περίπου 36 δισ. ευρώ) το 2015 και έκτοτε μια σταθεροποίηση με μικρή αύξηση την τελευταία διετία.

1.4 Η πορεία των καταθέσεων

Το βασικότερο μέγεθος της συνολικής ποσότητας χρήματος στην οικονομία είναι οι καταθέσεις, των οποίων στη συνέχεια ο κύριος προσδιοριστικός παράγοντας είναι οι καταθέσεις των νοικοκυριών. Ο πίνακας που ακολουθεί δείχνει την πορεία των καταθέσεων (όψεως, ταμειευτηρίου, προθεσμίας) και ρέπος των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων και των νοικοκυριών στα νομισματικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (ΝΧΙ) στην Ελλάδα (υπόλοιπα Δεκεμβρίου). Στο Διάγραμμα 53, ο αριστερός κάθετος άξονας μετρά τις καταθέσεις των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων, ενώ ο δεξιός κάθετος άξονας μετρά τις καταθέσεις των νοικοκυριών.

Διάγραμμα 53.: Καταθέσεις και ρέπος των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων και των νοικοκυριών στα ΝΧΙ στην Ελλάδα – Υπόλοιπα περιόδου σε εκατ. ευρώ

Πίνακας 26. Καταθέσεις και ρέπος των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων και των νοικοκυριών στα ΝΧΙ στην Ελλάδα – Υπόλοιπα περιόδου σε εκατ. ευρώ

	Μη χρημ./ικές επιχειρήσεις	Νοικοκυριά
2007	35.107	158.414
2008	38.185	185.424
2009	35.877	196.860
2010	29.810	173.510
2011	22.644	145.370
2012	20.421	135.063
2013	20.774	134.994
2014	19.492	134.238
2015	16.168	102.188
2016	17.885	100.772
2017	19.861	103.950

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Η πορεία των δύο μεγεθών είναι πανομοιότυπη με βασικό συμπέρασμα τη μείωση των καταθέσεων σχεδόν στο μισό στη διάρκεια της κρίσης, δηλαδή ότι από την κορύφωση των υπολοίπων στα 38 δισ. ευρώ για τις επιχειρήσεις το 2008 και στα 197 δισ. ευρώ για τα νοικοκυριά το 2009, τα ελάχιστα καταγράφονται στα 16 δισ. ευρώ το 2015 και στα 101 δισ. ευρώ το 2016 αντίστοιχα, μια απώλεια της τάξης δηλαδή των 118 δισ. ευρώ. Ένα άλλο ενδιαφέρον γεγονός είναι μια διαφαινόμενη υστέρηση ενός έτους τόσο στα μέγιστα όσο και στα ελάχιστα υπόλοιπα των νοικοκυριών σε σχέση με τις επιχειρήσεις, ενώ ενθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι τα τελευταία δύο έτη για τις επιχειρήσεις και ένα έτος για τα νοικοκυριά, καταγράφονται αυξήσεις στα υπόλοιπα των καταθέσεων τους.

1.5 Η πορεία των χρηματοδοτήσεων – πιστωτικών επεκτάσεων

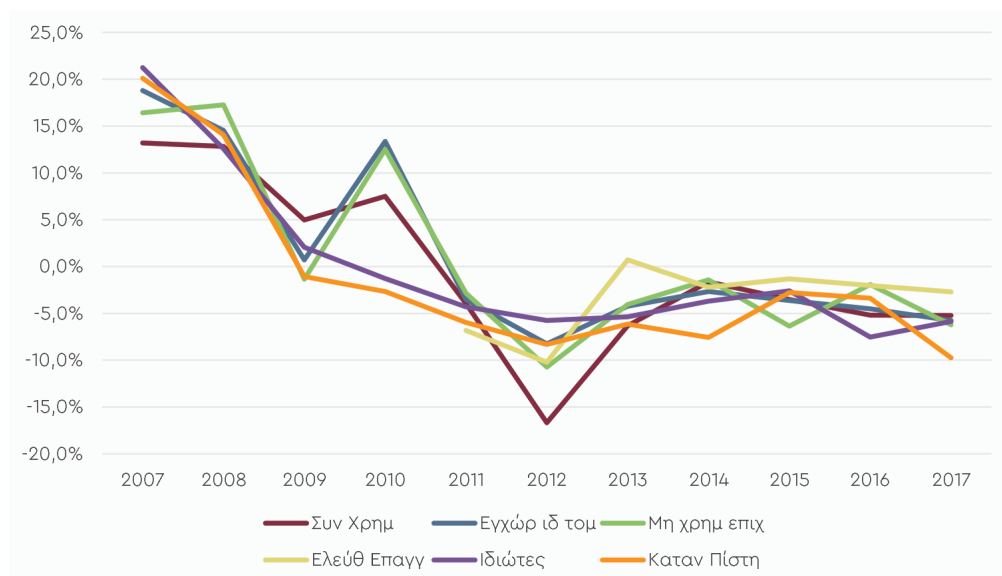
Ένα από τα βασικότερα θέματα που κυριαρχεί στην οικονομική ατζέντα της χώρας σήμερα είναι η συνεχώς επιδεινούμενη πρόσβαση στη χρηματοδότηση για το σύνολο των οικονομικών μονάδων, λόγω αφενός των γνωστών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι εγχώριοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί και αφετέρου των αρνητικών οικονομικών δεδομένων για την πλειοψηφία των οικονομικών μονάδων. Επομένως, αποκτά ιδιαίτερη σημασία η ανάλυση της πορείας των χρηματοδοτήσεων μέσω του χρηματοπιστωτικού συστήματος, του βασικού δηλαδή διαμεσολαβητή κεφαλαίου προς την πραγματική οικονομία και τους ιδιώτες καταναλωτές.

Πίνακας 27. Πορεία χρηματοδότησης 2007 – 2017

	Συνολική Χρηματοδότηση		Δάνεια προς εγχώριο ιδιωτικό τομέα		Δάνεια προς μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις	
	Υπόλ	Ετ % μεταβ	Υπόλ	Ετ % μεταβ	Υπόλ	Ετ % μεταβ
2007	264.031	13,2%	196.478	18,8%	89.187	16,4%
2008	297.896	12,8%	225.053	14,5%	104.583	17,3%
2009	312.673	5,0%	226.670	0,7%	103.187	-1,3%
2010	336.082	7,5%	256.959	13,4%	116.078	12,5%
2011	322.787	-4,0%	247.935	-3,5%	112.774	-2,8%
2012	268.960	-16,7%	227.463	-8,3%	100.670	-10,7%
2013	251.985	-6,3%	217.878	-4,2%	96.574	-4,1%
2014	247.887	-1,6%	212.039	-2,7%	95.198	-1,4%
2015	239.153	-3,5%	204.340	-3,6%	89.141	-6,4%
2016	226.705	-5,2%	195.100	-4,5%	87.441	-1,9%
2017	214.841	-5,2%	183.849	-5,8%	82.009	-6,2%

	Δάνεια προς ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχ.		Δάνεια προς ιδιώτες και ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα		Καταναλωτική Πίστη	
	Υπόλ	Ετ % μεταβ	Υπόλ	Ετ % μεταβ	Υπόλ	Ετ % μεταβ
2007			104.116	21,2%	31.942	20,1%
2008			117.203	12,6%	36.435	14,1%
2009			119.635	2,1%	36.044	-1,1%
2010	16.483		118.119	-1,3%	35.081	-2,7%
2011	15.359	-6,8%	113.050	-4,3%	32.985	-6,0%
2012	13.790	-10,2%	106.530	-5,8%	30.236	-8,3%
2013	13.888	0,7%	100.827	-5,4%	28.382	-6,1%
2014	13.582	-2,2%	97.104	-3,7%	26.232	-7,6%
2015	13.402	-1,3%	94.573	-2,6%	25.509	-2,8%
2016	13.128	-2,0%	87.451	-7,5%	24.651	-3,4%
2017	12.773	-2,7%	82.309	-5,9%	22.249	-9,7%

Διάγραμμα 54. Πορεία χρηματοδότησης 2007 - 2017

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Στον Πίνακα 27 και στο αντίστοιχο Διάγραμμα 54 παρουσιάζεται η πορεία των χρηματοδοτήσεων κατά το χρονικό διάστημα 2007–2017 (υπόλοιπα περιόδου και ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές), αφενός στο σύνολο και αφετέρου σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας.

Η προ κρίσης πιστωτική επέκταση (2007–2008) κυμαίνεται σε διψήφια ετήσια ποσοστά μεταβολής, σε όλες τις κατηγορίες προς ανάλυση. Ακολουθεί μια επιβράδυνση της πιστωτικής επέκτασης στο σύνολο για τα έτη 2009–2010 ενώ από το 2011 μέχρι και σήμερα τα ετήσια ποσοστά μεταβολών είναι συνεχώς αρνητικά και για όλες τις κατηγορίες, πλην της μοναδικής εξαίρεσης των δανείων προς ελεύθερους επαγγελματίες όπου παρουσιάζεται μια οριακά θετική μεταβολή της τάξης του 0,7% το 2013. Το πιο ανησυχητικό εύρημα ωστόσο είναι ότι ενώ διαφαινόταν μια τάση μείωσης της πιστωτικής συρρίκνωσης μεταξύ 2012–2014, τα τρία τελευταία έτη η πιστωτική συρρίκνωση κυμαίνεται σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με το 2014. Σε επίπεδο υπολοίπων περιόδων, από το μέγιστο των 336 δισ. ευρώ το 2010 το υπόλοιπο της συνολικής χρηματοδότησης διαμορφώνεται στα 214 δισ. ευρώ το 2017 βαίνοντας συνεχώς μειούμενο, μια μείωση της τάξης του -36%. Σύμφωνα μάλιστα με το τελευταίο διαθέσιμο δημοσιευμένο στοιχείο από την Τράπεζα της Ελλάδος, η πορεία της Συνολικής Χρηματοδότησης συνεχίζει να βαίνει μειούμενη και μέσα στο 2018, και διαμορφώνεται στα 204 δισ. ευρώ τον Σεπτέμβριο του 2018.

Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο στο σημείο αυτό ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τη διασπορά των δανειοδοτήσεων ανά μέγεθος επιχειρήσεων, προκειμένου να μπορούμε να διακρίνουμε προς πιο μέρος της επιχειρηματικής δραστηριότητας κατευθύνονται οι δανειοδοτήσεις. Το μόνο στοιχείο που είναι διαθέσιμο αναφέρεται στις δανειοδοτήσεις προς ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχειρήσεις το οποίο μετράται από το 2010 και μετά και σύμφωνα με το οποίο, το ποσοστό των δανείων για την ομάδα αυτή κυμαίνεται στο 4% της συνολικής χρηματοδότησης. Σε κάθε περίπτωση, λαμβάνοντας υπόψη μία από τις βασικές ιδιαιτερότητες της ελληνικής οικονομίας, ότι δηλαδή οι πολύ μικρές επιχειρήσεις (μέχρι 9 απασχολούμενους) αντιπροσωπεύουν το 96% του συνολικού αριθμού των επιχειρήσεων στη

χώρα, θα ήταν ενδιαφέρον να υπάρχουν στοιχεία της χρηματοδότησης της κατηγορίας αυτής από τους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς.

Σε κάθε περίπτωση, το γεγονός της συνεχούς πιστωτικής συρρίκνωσης και ιδιαίτερα τα τελευταία 1-2 χρόνια, όπου στοιχεία προερχόμενα από άλλους τομείς οικονομικής δραστηριότητας δείχνουν μια έστω και οριακά θετική εικόνα (π.χ. αύξηση ΑΕΠ, μείωση ανεργίας, αύξηση καταθέσεων, αύξηση της προσφοράς χρήματος κτλ.), κρίνεται ιδιαίτερης σημασίας, καθώς οι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί αποτελούν τον κατεξοχήν μηχανισμό κατανομής των κεφαλαίων και χρηματοδότησης στην χώρα. Ένας χρηματοπιστωτικός τομέας ο οποίος υπολειτουργεί, λειτουργεί περιοριστικά στον αναγκαίο στόχο της ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό, είναι επιτακτική η ανάγκη αφενός της κατά το συντομότερο δυνατό πλήρους εξυγίανσης του χρηματοπιστωτικού συστήματος της χώρας, ώστε να μπορέσει να λειτουργήσει βοηθητικά προς την ανάπτυξη της οικονομίας, και αφετέρου η διεύρυνση των χρηματοδοτικών υποδομών της χώρας, έτσι ώστε να δημιουργηθούν εναλλακτικά κανάλια χρηματοδότησης της πραγματικής οικονομίας.

1.6 Η πορεία του κόστους δανεισμού

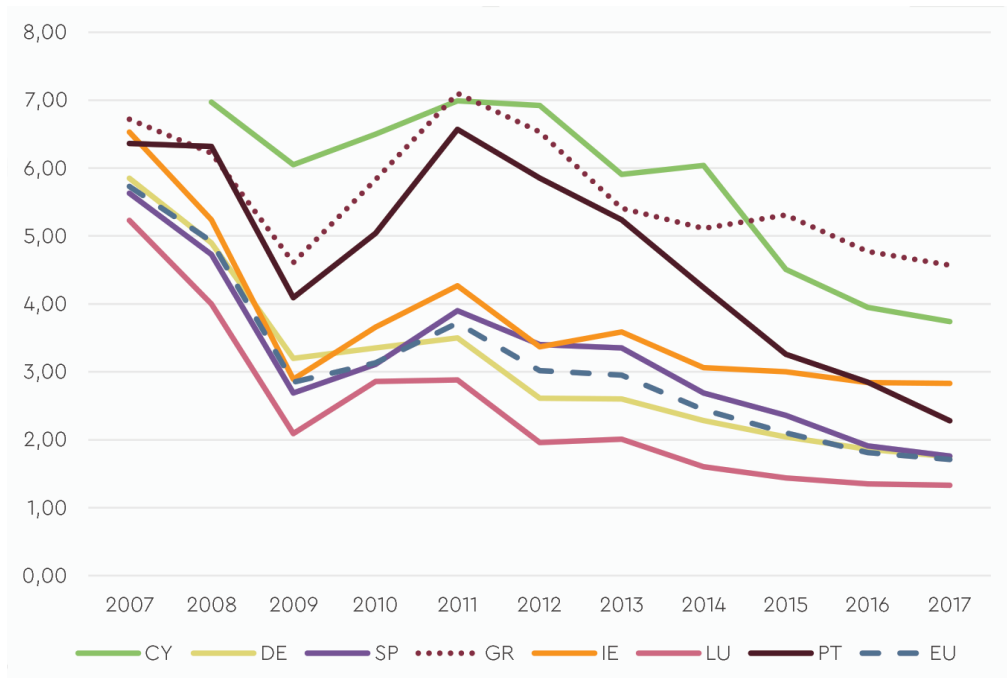
Ένα επίσης ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα στο όλο πλαίσιο της χρηματοδότησης και της πρόσβασης σε αυτήν, είναι και το κόστος δανεισμού. Η ανάλυση ωστόσο του ζητήματος αυτού δεν έχει νόημα να περιοριστεί αποκλειστικά στην εξέταση του κόστους δανεισμού αποκλειστικά στη χώρα μας, καθώς η άσκηση της νομισματικής πολιτικής και ο καθορισμός των επιτοκίων λαμβάνουν χώρα σε κεντρικό επίπεδο από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Επομένως, στο πλαίσιο του κοινού νομίσματος, νόημα έχει να αναλυθεί η συγκριτική πορεία του κόστους δανεισμού της χώρας μας, με άλλες χώρες της ευρωζώνης, καθώς είναι προφανές ότι τυχόν διαφοροποιήσεις του κόστους δανεισμού μεταξύ κρατών μελών που έχουν υιοθετήσει το κοινό νόμισμα επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων των κρατών μελών και επομένως και τη μακροχρόνια βιωσιμότητα της οικονομίας τους.

Επομένως έχει ιδιαίτερη σημασία να παρατεθούν και να συγκριθούν τα επιτόκια που αφορούν το κόστος δανεισμού για τις επιχειρήσεις μεταξύ κρατών μελών για μια σειρά ετών. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα παρακολουθεί και δημοσιεύει πλήθος δεικτών δανείων προς επιχειρήσεις, διαφορετικών χρονικών διαρκειών και διαφορετικών μεγεθών χρηματοδότησης. Δεδομένου ότι η ανάλυσή μας αφορά τις μικρές επιχειρήσεις και το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στη μεσοπρόθεσμη χρηματοδότηση, επιλέγουμε να αναλύσουμε την σχετική πορεία του δείκτη των τραπεζικών επιτοκίων για (νέα) δάνεια μέχρι 250.000 ευρώ και μεταξύ 1-3 ετών. Αναφορικά με τη βάση σύγκρισης, επιλέγουμε να δείξουμε την πορεία των επιτοκίων των εξής χωρών: α. της χώρας με το χαμηλότερο κόστος δανεισμού στη συγκεκριμένη κατηγορία καθ' όλη τη χρονική διάρκεια της ανάλυσής μας: Λουξεμβούργο, β. τη μεγαλύτερη χώρα στην ευρωζώνη με βάση το ΑΕΠ: Γερμανία, και γ. τις χώρες οι οποίες έλαβαν μέρος σε

Πίνακας 28. Επιτόκια χρηματοδότησης για την κατηγορία δανείων με διάρκεια μεταξύ ενός και τριών ετών και για χρηματοδοτήσεις μέχρι 250.000 ευρώ

	Λουξεμβούργο	Γερμανία	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	Κύπρος	ΕΕ
2007	5,23	5,85	6,72	6,53	5,63	6,36		5,73
2008	4,00	4,90	6,22	5,24	4,73	6,32	6,97	4,92
2009	2,09	3,20	4,61	2,89	2,69	4,09	6,05	2,85
2010	2,86	3,35	5,83	3,66	3,11	5,04	6,50	3,13
2011	2,88	3,50	7,10	4,27	3,90	6,57	6,99	3,72
2012	1,96	2,61	6,53	3,37	3,40	5,85	6,92	3,02
2013	2,01	2,60	5,41	3,59	3,35	5,24	5,91	2,95
2014	1,60	2,28	5,11	3,06	2,69	4,24	6,04	2,44
2015	1,44	2,04	5,31	3,00	2,36	3,26	4,51	2,10
2016	1,35	1,86	4,77	2,84	1,91	2,85	3,95	1,81
2017	1,33	1,75	4,57	2,83	1,76	2,28	3,74	1,71

Διάγραμμα 55. Επιτόκια χρηματοδότησης για την κατηγορία δανείων με διάρκεια μεταξύ ενός και τριών ετών και για χρηματοδοτήσεις μέχρι 250.000 ευρώ

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

προγράμματα στήριξης: Κύπρος, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία. Τα εν λόγω επιτόκια (Δεκεμβρίου) ανά χώρα και η αντίστοιχη πορεία τους παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 55.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΚΤ, Κύπρος, Ελλάδα και Πορτογαλία είναι οι τρεις χώρες οι οποίες παρουσιάζουν τα υψηλότερα επιτόκια χορηγήσεων κατά τη διάρκεια της κρίσης, με σημαντική διαφορά από τις υπόλοιπες χώρες. Συγκεκριμένα, στην κορύφωση των επιτοκίων σε επίπεδο ευρωζώνης (3,72% το 2011), τα επιτόκια των χωρών αυτών βρίσκονται άνω του 6,5%, την στιγμή όπου σε Ιρλανδία και Ισπανία είναι 4,27% και 3,90% αντίστοιχα, ενώ για Γερμανία και Λουξεμβούργο κυμαίνονται στα επίπεδα του 3,50% και 2,88%, σχεδόν δηλαδή τα μισά. Η χώρα μας μάλιστα καταλήγει με το υψηλότερο κόστος δανεισμού από όλες τις άλλες χώρες της ευρωζώνης το 2017. Το ζήτημα αυτό

είναι ιδιαίτερος σημαντικό καθώς επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων και συνεπώς και της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με τους εταίρους της στο κοινό νόμισμα.

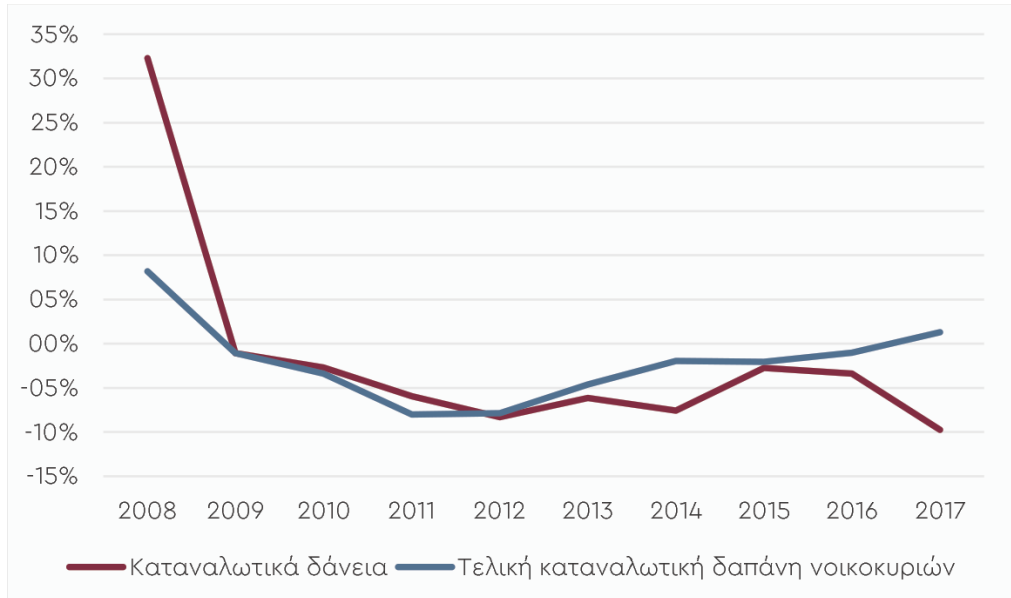
1.7 Καταναλωτική δαπάνη νοικοκυριών και καταναλωτικά δάνεια

Η πορεία της καταναλωτικής δαπάνης και η αντίστοιχη χρηματοδότησή της είναι ιδιαίτερης σημασίας για τις μικρές επιχειρήσεις, καθώς η συντριπτική τους πλειοψηφία στηρίζεται στην εγχώρια κατανάλωση. Είναι ενδιαφέρον επομένως να αναλυθεί και η πορεία της εγχώριας κατανάλωσης και η χρηματοδότησή της μέσω των καταναλωτικών δανείων κατά την τελευταία δεκαετία. Στον Πίνακα 29 παρουσιάζονται τα υπόλοιπα περιόδου και οι αντίστοιχοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής, ενώ στο διάγραμμα παρουσιάζονται μόνο οι ρυθμοί μεταβολής, προκειμένου να είναι εύκολα διακριτή η σχετική πορεία των δυο αυτών αλληλεξαρτώμενων μεγεθών.

Πίνακας 29. Υπόλοιπα δανείων και καταναλωτική δαπάνη νοικοκυριών

	Καταναλωτικά δάνεια	Ετήσιος ρυθμός μεταβολής	Τελική καταναλωτική δαπάνη νοικοκυριών	Ετήσιος ρυθμός μεταβολής
2007	27.543		147.079	
2008	36.435	32,3%	159.108	8,2%
2009	36.044	-1,1%	157.389	-1,1%
2010	35.068	-2,7%	152.038	-3,4%
2011	32.985	-5,9%	139.855	-8,0%
2012	30.236	-8,3%	128.866	-7,9%
2013	28.382	-6,1%	122.909	-4,6%
2014	26.232	-7,6%	120.500	-2,0%
2015	25.509	-2,8%	118.013	-2,1%
2016	24.651	-3,4%	116.821	-1,0%
2017	22.249	-9,7%	118.318	1,3%

Διάγραμμα 56. Υπόλοιπα δανείων και καταναλωτική δαπάνη νοικοκυριών

Πηγές: Τράπεζα της Ελλάδος, ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής των καταναλωτικών δανείων προ κρίσης (2007/2008) κυμαίνεται σε διψήφια θετικά επίπεδα (32,3%) ενώ και ο αντίστοιχος ρυθμός μεταβολής της τελικής καταναλωτικής δαπάνης είναι έντονα θετικός (8,2%). Η πτώση στο επόμενο έτος (2008/2009) είναι εντυπωσιακή, όπου, για αμφότερα τα μεγέθη, οι τελικοί ρυθμοί μεταβολής των υπολοίπων διαμορφώνονται στο -1,1%. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι τα υπόλοιπα δαπάνης και δανείων μειώνονται συνεχώς μέχρι και το 2017, με μόνη εξαίρεση την καταναλωτική δαπάνη το τελευταίο έτος της περιόδου προς ανάλυση (2017) όπου καταγράφεται ισχνός θετικός ρυθμός αύξησης της τάξης του 1,3%. Ένα επίσης ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι, μέχρι και το 2011, η τελική καταναλωτική δαπάνη μειώνεται με μεγαλύτερους ρυθμούς αύξησης σε σχέση με τα καταναλωτικά δάνεια, από το 2012 ωστόσο και ύστερα η τάση αυτή αντιστρέφεται, όπως εξάλλου φαίνεται στο Διάγραμμα 56.

Κεφάλαιο 2. Η πρόσβαση των μικρών επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση

2.1 Η έρευνα της ΕΚΤ για την πρόσβαση των ΜΜΕ στην χρηματοδότηση

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) αναγνωρίζει με emphaticό τρόπο στο εισαγωγικό σημείωμα της εξαμηνιαίας έρευνας γνώμης για την πρόσβαση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) στη χρηματοδότηση, τη σημασία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) για την ευρωπαϊκή οικονομία. Σημειώνει μάλιστα ότι ο βασικός λόγος εγκαθίδρυσης της τακτικής αυτής έρευνας, ήταν το γεγονός ότι η ΕΚΤ από κοινού με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέληξαν ότι συγκρίσιμες, επίκαιρες και τακτικές πληροφορίες δεν υπήρχαν για τις ευρωπαϊκές ΜΜΕ πριν την έρευνα. Για να καλυφτεί αυτό το πληροφοριακό κενό, η Επιτροπή και η ΕΚΤ αποφάσισαν το 2008 να συνεργαστούν σε μια έρευνα σχετικά με την πρόσβαση στη χρηματοδότηση των ευρωπαϊκών ΜΜΕ.

Η έρευνα καλύπτει πολύ μικρές, μικρές, μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις και παρέχει πληροφορίες σχετικά με τους όρους χρηματοδότησης που αντιμετωπίζουν οι ΜΜΕ σε σχέση με εκείνες των μεγάλων επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια των τελευταίων έξι μηνών. Τα αποτελέσματα της κάθε έρευνας κατηγοριοποιούνται με βάση διάφορα κριτήρια, τα κυριότερα των οποίων είναι το μέγεθος της επιχείρησης, ο κλάδος οικονομικής δραστηριότητας και η χώρα προέλευσης. Η πρώτη έρευνα πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο-Ιούλιο του 2009 και έκτοτε επαναλαμβάνεται κάθε εξάμηνο.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί επιχειρείται μια ανάλυση των δεδομένων που προέρχονται από την πιο πρόσφατη έκδοση της έρευνας γνώμης¹, κάνοντας αναφορά και σε πληροφορίες από παλαιότερες εκδόσεις.

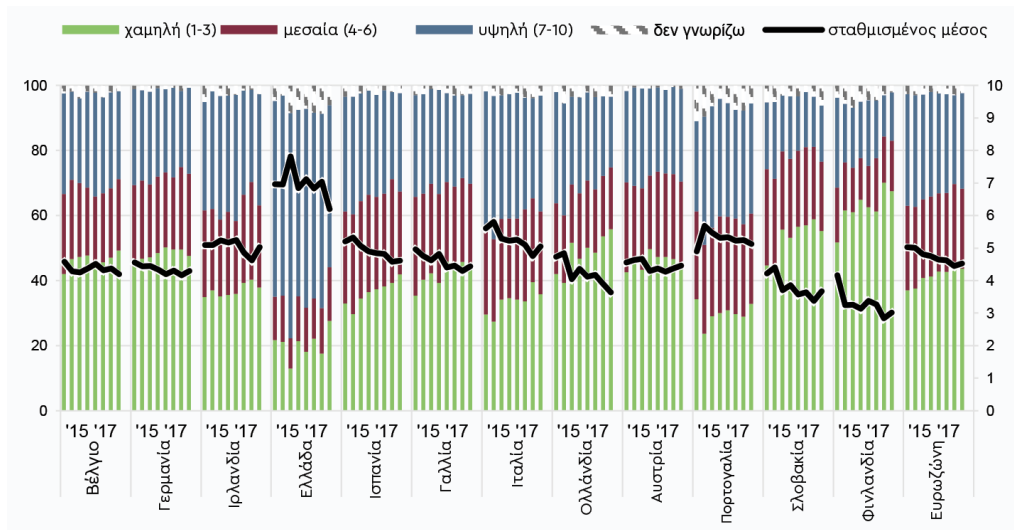
1 Το ερωτηματολόγιο είναι διαθέσιμο εδώ:

<https://www.ecb.europa.eu/stats/money/surveys/sme/html/index.en.html>

2.2 Πρόσβαση σε χρηματοδότηση

Μια από τις βασικότερες ερωτήσεις που τίθεται στο πλαίσιο της έρευνας, αναφέρεται στην αξιολόγηση των επιχειρηματιών της σημασίας του προβλήματος της πρόσβασής τους στη χρηματοδότηση. Συγκεκριμένα, οι επιχειρηματίες ρωτούνται να αξιολογήσουν πόσο σημαντικό είναι το πρόβλημα της πρόσβαση στη χρηματοδότηση, σε μια κλίμακα από το 1 (καθόλου σημαντικό)

Διάγραμμα 57. Αξιολόγηση προβλήματος πρόσβασης στη χρηματοδότηση

Πηγή: Έκθεση *Survey on the Access to Finance for Enterprises*,
Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

έως το 10 (πάρα πολύ σημαντικό). Τα αποτελέσματα των απαντήσεων παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 57, το οποίο παρουσιάζει την μέση πορεία της αξιολόγησης του εν λόγω προβλήματος μεταξύ 2015–2018, ανά κράτος μέλος της ευρωζώνης.

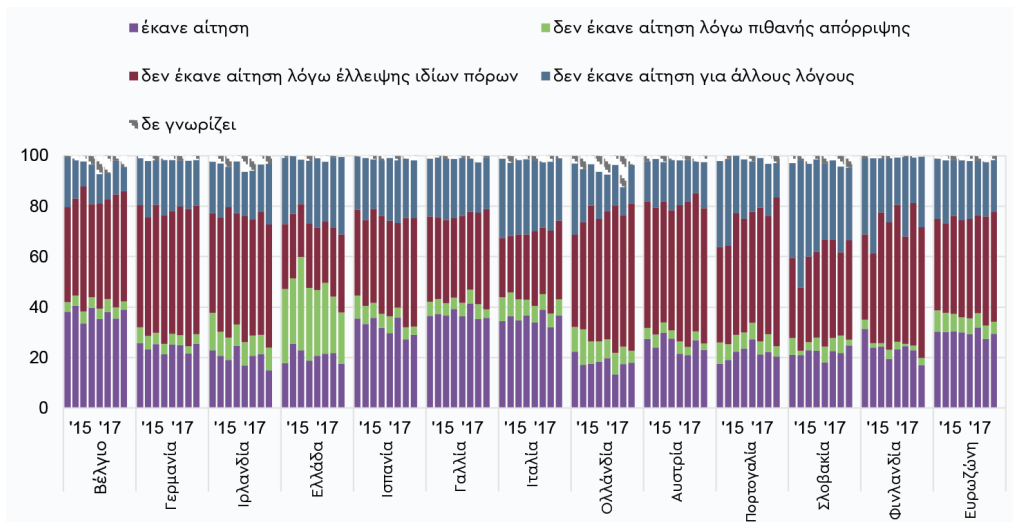
Ένα πρώτο συμπέρασμα είναι η συνεχής καθοδική τάση στην αξιολόγηση του προβλήματος για το σύνολο σχεδόν των κρατών μελών, με μοναδική εξαίρεση το Βέλγιο, για το οποίο ωστόσο το πρόβλημα βαθμολογείται χαμηλά (ο μέσος όρος βρίσκεται στο πράσινο πλαίσιο). Ένα ενδιαφέρον εύρημα είναι

ότι, για κάποιες χώρες (Βέλγιο, Πορτογαλία και Σλοβακία) φαίνεται μια αύξηση στην μέση αξιολόγηση του προβλήματος στο τελευταίο έτος. Η Ιρλανδία, η Ισπανία, η Γαλλία και η Πορτογαλία βαθμολογούν το πρόβλημα αυτό ως μέσης σημασίας, ενώ η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα η οποία το βαθμολογεί ως υψηλής σημασίας πρόβλημα.

2.3 Αιτήσεις για χρηματοδότηση μέσω τραπεζικού δανεισμού, αποτέλεσμα αιτήσεων και λόγοι μη χρηματοδότησης

Στο πλαίσιο που περιγράφεται πιο πάνω, έχει ενδιαφέρον να σχολιαστούν τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τρεις πολύ ενδιαφέρουσες παραμέτρους που αναλύει η εξαμηνιαία έρευνα της ΕΚΤ: α. οι αιτήσεις για χρηματοδότηση (Διάγραμμα 58), β. τα αποτελέσματα των αιτήσεων (Διάγραμμα 59), και γ. οι λόγοι για μη χρηματοδότησή (Διάγραμμα 60). Οι παράμετροι αυτοί

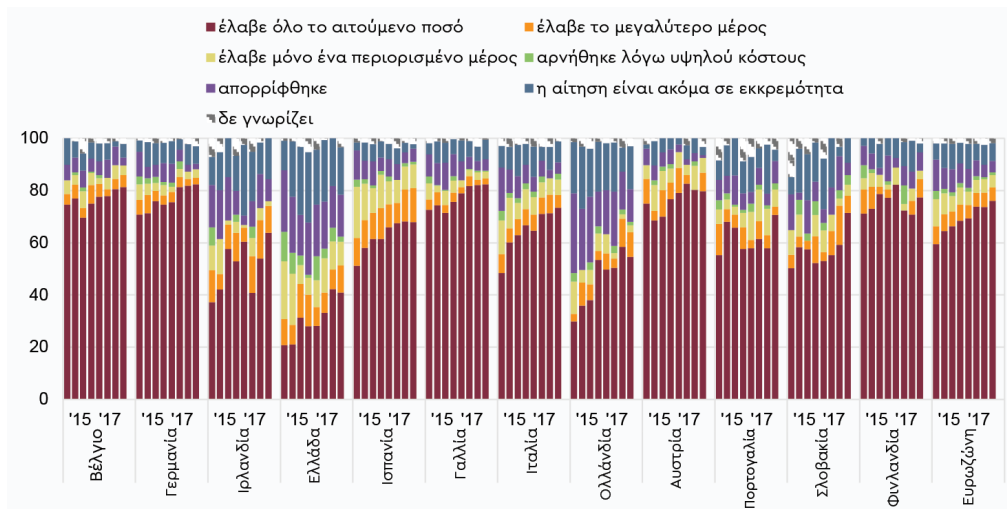
Διάγραμμα 58. Αιτήσεις για χρηματοδότηση μέσω τραπεζικού δανεισμού

παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι συχνά στη χώρα μας προβάλλεται από διάφορες πηγές ότι ένας από τους βασικούς λόγους της συνεχούς αρνητικής πιστωτικής επέκτασης στην Ελλάδα είναι η μειωμένη ζήτηση για δάνεια από τους επιχειρηματίες. Τα ποιοτικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των δυο παραπάνω παραμέτρων είναι ξεκάθαρα.

Αναφορικά με τις αιτήσεις για χρηματοδότηση μέσω τραπεζικού δανεισμού, οι απαντήσεις των ερωτωμένων επιχειρηματιών δείχνουν ότι η χώρα μας έρχεται πρώτη στον φόβο απόρριψης του αιτήματος χρηματοδότησης και από τις τελευταίες στην επάρκεια ιδίων κεφαλαίων ως λόγοι μη υποβολής αιτήματος για χρηματοδότηση. Ο φόβος απόρριψης (κόκκινη ράβδος) είναι εξάλλου και ο παράγοντας κατά τον οποίον η χώρα μας ξεχωρίζει σε σχέση με τις βαθμολογήσεις των υπόλοιπων χωρών, καθώς ο εν λόγω παράγοντας λαμβάνει πολύ χαμηλά ποσοστά απαντήσεων από τους ερωτώμενους, όπως άλλωστε φαίνεται και από το γεγονός ότι η κόκκινη ράβδος είναι πολύ μικρή σε

Διάγραμμα 59. Αποτέλεσμα αιτήματος χρηματοδότησης

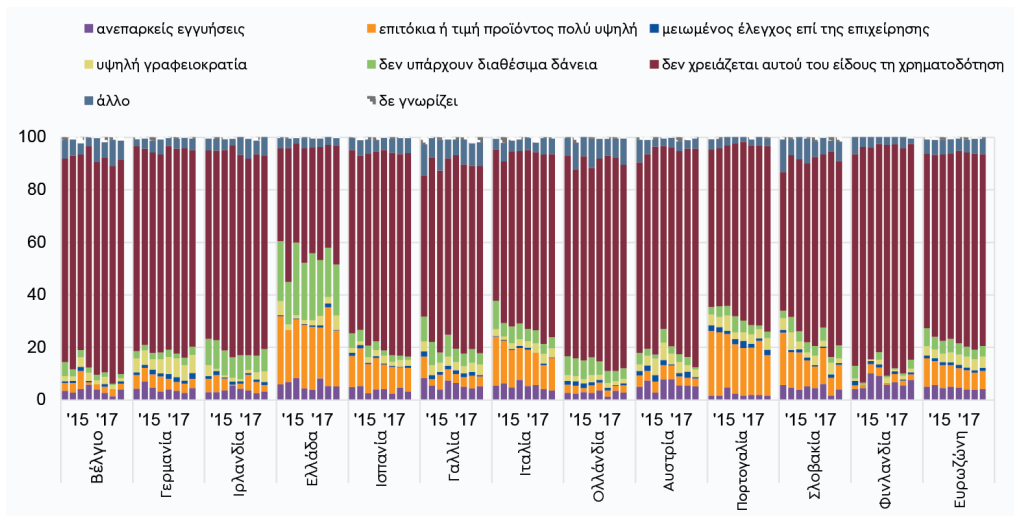

Πηγή: Έκθεση *Survey on the Access to Finance for Enterprises*, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

έκταση για όλες τις χώρες της έρευνας, πλην της Ελλάδας. Ένα θετικό ωστόσο εύρημα είναι ότι η βαθμολογία του εν λόγω παράγοντα φαίνεται ότι συνεχώς μικραίνει τα τελευταία εξάμηνα στη χώρα μας, αν και συνεχίζει να παραμένει σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα όπως προαναφέρθηκε.

Αντίστοιχα, στην παράμετρο των αποτελεσμάτων του αιτήματος χρηματοδότησης τα στοιχεία δείχνουν ότι η χώρα μας έρχεται τελευταία στους επιχειρηματίες που δηλώνουν ότι το αίτημά τους εγκρίθηκε και έλαβαν ολόκληρο το ποσό που αιτήθηκαν και πρώτη στα ποσοστά απόρριψης, επιβεβαιώνοντας κατά κάποιον τρόπο τις απαντήσεις που καταγράφονται και αναλύθηκαν στο προηγούμενο Διάγραμμα 58, αναφορικά με την πρωτιά, με διαφορά της χώρας μας στον φόβο απόρριψης. Ένα επίσης ενδιαφέρον εύρημα είναι και το γεγονός ότι στη χώρα μας παρουσιάζεται το υψηλότερο ποσοστό στις απαντήσεις ότι το αίτημά για χρηματοδότηση είναι ακόμα σε εκκρεμότητα, υποδεικνύοντας σχετικά αργές διαδικασίες απόφασης επί του αιτήματος. Και σε αυτή την περίπτωση ωστόσο, θετικό είναι το εύρημα της συνεχούς αύξησης

Διάγραμμα 60. Λόγοι μη χρηματοδότησης μέσω τραπεζικού δανεισμού

Πηγή: Έκθεση Survey on the Access to Finance for Enterprises, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

των ποσοστών των απαντήσεων ότι οι επιχειρηματίες έλαβαν όσα αιτήθηκαν (ανοικτή πράσινη ράβδος), αν και η χώρας μας συνεχίζει να βαθμολογεί την εν λόγω απάντηση με το χαμηλότερο ποσοστό στο δείγμα χωρών που αναλύονται.

Τέλος, οι απαντήσεις των επιχειρηματιών στην παράμετρο των λόγων για μη χρηματοδότηση δείχνουν ότι, σε σχέση με τις άλλες χώρες της ευρωζώνης, στην Ελλάδα, η απάντηση ότι δεν χρειάζονται αυτή τη μορφή χρηματοδότησης (ανοικτή πράσινη ράβδος) λαμβάνει, με διαφορά, το χαμηλότερο ποσοστό. Αντιθέτως, οι βασικότεροι λόγοι που προβάλλουν οι Έλληνες επιχειρηματίες για μη χρηματοδότηση μέσω τραπεζικού δανεισμού είναι ή έλλειψη διαθεσιμότητας τραπεζικών δανείων και τα υπερβολικά επιτόκια, ευρήματα που συνάδουν απόλυτα με στοιχεία της ανάλυσης που έχουν ήδη παρουσιάσει πιο πριν.

Σε γενικές γραμμές, είναι φανερό από μια απλή ματιά και στα τρία Γραφήματα, ότι η κατανομή των απαντήσεων στη χώρα μας διαφοροποιείται σημαντικά από όλες τις άλλες χώρες, των οποίων οι διακυμάνσεις στις απαντήσεις από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο είναι σχετικά μικρές. Η σημαντική αυτή διαφοροποίηση είναι αφενός δυστυχώς προς τις αρνητικές απαντήσεις σχετικά με την πρόσβαση στη χρηματοδότηση, αφετέρου ωστόσο, καταγράφεται μια συνεχή βελτίωση της κατανομής προς πιο θετικές απαντήσεις.

2.4 Χρηματοδοτικό κενό

Ο εν λόγω δείκτης θεωρείται ως ένας από τους βασικότερους δείκτες της έρευνας της ΕΚΤ, καθώς κατά κάποιον τρόπο συνοψίζει πολλές από τις μεταβλητές που μετράει η έρευνα σε μία μεταβλητή, αυτή του χρηματοδοτικού κενού. Ως χρηματοδοτικό κενό ορίζεται ο δείκτης ο οποίος μετρά μεταβολές στις χρηματοδοτικές ανάγκες και τη διαθεσιμότητα των διάφορων πηγών χρηματοδότησης. Ο Πίνακας 30 παρουσιάζει, ανά κράτος-μέλος του ευρώ, αφενός τα αριθμητικά δεδομένα για τις μέσες εκτιμήσεις των επιχειρηματιών μεταξύ αναγκών και διαθεσιμότητας για τραπεζικά δάνεια και πιστωτικές

Πίνακας 30. Χρηματοδοτικό κενό

	ΑΝΑΓΚΕΣ				ΔΙΑΘΕΣΙΜΟΤΗΤΑ				ΧΡΗΜΑ- ΤΟΔΟΤΙΚΟ ΚΕΝΟ	
	Τραπεζικά Δάνεια		Πιστωτικές Γραμμές		Τραπεζικά Δάνεια		Πιστωτικές Γραμμές			
	Β' ΕΞ 2017	Α' ΕΞ 2018	Β' ΕΞ 2017	Α' ΕΞ 2018	Β' ΕΞ 2017	Α' ΕΞ 2018	Β' ΕΞ 2017	Α' ΕΞ 2018		
Ζώνη ευρώ	3	0	7	5	14	11	11	11	-4	-5
BE	8	9	9	10	10	10	8	9	0	-1
DE	-4	-8	2	-1	13	10	13	13	-8	-9
IE	0	3	13	7	18	15	16	14	-4	-4
GR	23	19	28	22	-3	4	2	20	14	5
ES	-3	-3	6	5	24	21	22	19	-11	-9
FR	10	8	14	12	13	10	4	4	0	0
IT	12	6	13	7	11	9	4	6	2	-1
NL	-11	-11	-7	-2	12	9	14	12	-10	-8
AT	-6	-6	0	1	10	6	11	12	-7	-7
PT	-4	-5	2	6	19	11	18	14	-9	-7
SK	4	-2	8	11	16	14	15	16	-3	-4
FI	-8	-8	6	1	13	10	11	12	-6	-7

Πηγή: Έκθεση *Survey on the Access to Finance for Enterprises*, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

γραμμές και το αντίστοιχο χρηματοδοτικό κενό και αφετέρου την πορεία του χρηματοδοτικού κενού για την τριετία 2015–2018. Θετικές τιμές του χρηματοδοτικού κενού ερμηνεύονται ως υψηλότερες ανάγκες σε σχέση με τη διαθεσιμότητα, ενώ αρνητικές τιμές ερμηνεύονται ως υψηλότερη διαθεσιμότητα σε σχέση με τις ανάγκες.

Ένα πρώτο συμπέρασμα είναι ότι, κατά μέσο όρο, σε επίπεδο ευρωζώνης, η διαθεσιμότητα των πηγών του τραπεζικού δανεισμού και των πιστωτικών

γραμμών υπερβαίνει τις ανάγκες (αρνητικές τιμές) καθ' όλη την εξεταζόμενη διάρκεια. Ένα δεύτερο βασικό συμπέρασμα είναι ότι μόνο η Ελλάδα έχει θετικό χρηματοδοτικό κενό το πρώτο εξάμηνο του 2018, ενώ όλες οι άλλες χώρες έχουν αρνητικό κενό, με εξαίρεση την Γαλλία, όπου η τιμή του χρηματοδοτικού κενού είναι μηδέν. Ωστόσο, το θετικό μήνυμα είναι η σημαντική πτώση του χρηματοδοτικού κενού στην Ελλάδα το α' εξάμηνο του 2018, σε σχέση με το β' εξάμηνο του 2017.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφέρουμε ότι η Ελλάδα βρίσκεται συνεχώς στην πρώτη θέση του χρηματοδοτικού κενού καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας της ΕΚΤ, ακόμα και στην πρώτη έρευνα του 2009, τότε που ακόμα δεν είχε εκδηλωθεί η κρίση στη χώρα μας. Αυτό αποτελεί μια σαφή ένδειξη της διαρθρωτικής και μακροχρόνιας δυσλειτουργίας ολόκληρου του συστήματος χρηματοοικονομικής διαμεσολάβησης στη χώρα, είτε ως προς το σκέλος της αδυναμίας των τραπεζών να καλύψουν επαρκώς τις ανάγκες των μικρών κυρίως επιχειρηματιών, είτε ως προς το σκέλος της έλλειψης ενός πιο διευρυμένου πλέγματος χρηματοδοτικών υποδομών στη χώρα, όπου οι επιχειρηματίες θα μπορούσαν να βρουν πρόσβαση σε κεφάλαια από άλλες πηγές, εκτός τραπεζών.

2.5 Συμπεράσματα

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την περιγραφική ανάλυση των δεδομένων των επιλεγμένων μεταβλητών της χρηματικής οικονομίας είναι ενδιαφέροντα. Βασικό συμπέρασμα είναι η εντυπωσιακή μείωση της συνολικής ποσότητας χρήματος στα χρόνια της ύφεσης, όπου συγκεκριμένα για το μέγεθος των καταθέσεων, οι απώλειες των νοικοκυριών και των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων υπολογίζονται σωρευτικά στα 118 δισ. ευρώ και ο αντίστοιχος ρυθμός μείωσης καθορίζεται στο -50%, το οποίο σημαίνει ότι οι μισές καταθέσεις νοικοκυριών και επιχειρήσεων εξανεμίστηκαν στα χρόνια της κρίσης. Αντίστοιχα, η πορεία της συνολικής χρηματοδότησης από τα εγχώρια ΝΧΙ παρουσιάζει μια μείωση της τάξης των 121 δισ. ευρώ (ποσοστό μείωσης -36%)

από το μέγιστο υπόλοιπο του 2010 μέχρι και σήμερα, όπου η πτώση είναι συνεχής. Επομένως παρατηρείται το φαινόμενο μιας βίαιης απομόχλευσης της ελληνικής οικονομίας (σε απόλυτες τιμές) με συνεχώς μειούμενα υπόλοιπα χρηματοδοτήσεων και αρνητικές πιστωτικές επεκτάσεις. Η απομόχλευση της οικονομίας δεν συνιστά από μόνη της αρνητική εξέλιξη. Εξάλλου η σταδιακή απομόχλευση της ευρωπαϊκής οικονομίας αποτελεί στρατηγική επιλογή, καθώς είναι γενικά παραδεκτό ότι τα υψηλά επίπεδα μόχλευσης συνέβαλλαν στην ένταση της χρηματοπιστωτικής κρίσης που βίωσε η Ευρώπη το 2008-2009 και στη μετεξέλιξή της σε κρίση χρέους των κρατών-μελών της. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός ότι η Ένωση Κεφαλαιαγορών (Capital Markets Union) αποτελεί μία από τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με στόχο την «μετατόπιση της χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβης προς τις κεφαλαιαγορές», όπως ρητά αναφέρεται και στην επίσημη ιστοσελίδα της ΕΕ για την εν λόγω πρωτοβουλία .

Ωστόσο, η διαδικασία της απομόχλευσης θα πρέπει να γίνεται σταδιακά και ελεγχόμενα, διατηρώντας την έννοια της σωστής στόχευσης των χρηματοδοτικών πιστώσεων προς εκείνους τους τομείς της οικονομίας οι οποίοι τουλάχιστον έχουν περισσότερες πιθανότητες να καλύψουν τη βασική προϋπόθεση της χρήσης μόχλευσης, που αναφέρεται στη χρήση των δανειακών κεφαλαίων σε τοποθετήσεις που αποφέρουν αποδόσεις υψηλότερες από το κόστος της μόχλευσης. Προφανώς δηλαδή, η διαδικασία της απομόχλευσης δεν θα πρέπει να επηρεάζει τη ροή κεφαλαίων προς τις επιχειρήσεις, οι οποίες βασίζονται στη χρήση δανεισμού τόσο για επενδύσεις όσο και για ρευστότητα. Επιπλέον, όταν σταδιακά μειώνεται η δυνατότητα παροχής κεφαλαίων μέσω ενός διαμεσολαβητή (στην προκειμένη περίπτωση οι τράπεζες), στο πλαίσιο μάλιστα μιας στρατηγικής πολιτικής επιλογής σε ευρωπαϊκό επίπεδο, θα πρέπει ήδη να υπάρχουν ή τουλάχιστον να έχουν σχεδιαστεί οι εναλλακτικοί διαμεσολαβητές, προκειμένου να μην διαταράσσεται η ροή κεφαλαίων προς την πραγματική οικονομία.

Σε επίπεδο ευρωζώνης φαίνεται ότι η ζήτηση για χρηματοδότηση σε γενικές

γραμμές καλύπτεται, καθώς καταγράφεται αρνητικό χρηματοδοτικό κενό την τελευταία τριετία. Στην περίπτωση της χώρας μας όμως παρατηρείται μια διαδικασία διαδοχικών λαθών στον χώρο των χρηματοδοτήσεων, καθώς η εν πολλοίς αναμενόμενη κατάρρευση του εγχώριου τραπεζικού συστήματος ως συνέπεια της συμφωνίας για τη μείωση (κούρεμα) του δημόσιου χρέους, σε συνδυασμό με την μακροχρόνια απουσία μιας ευρείας κλίμακας χρηματοδοτικών υποδομών, δεν συνοδεύτηκε, ως όφειλε, με ένα σχέδιο αντιμετώπισης της αναμενόμενης δραστηκής μείωσης της παροχής χρηματοδότησης προς την οικονομία. Ταυτόχρονα, η ουσιαστική άγνοια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της μικρής και πολύ μικρής επιχειρηματικότητας, η οποία αποτελεί βασική ιδιαιτερότητα της ελληνικής οικονομίας, οδήγησε, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της κρίσης, σε σχεδιασμό και προσφορά μέσων χρηματοοικονομικής τεχνικής με χαμηλή απορροφητικότητα από τους τελικούς δικαιούχους, δηλαδή τις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις.

Είναι μάλιστα εντυπωσιακό το γεγονός ότι η άγνοια αυτή φαίνεται να έχει οδηγήσει σε μια κοινή αντίληψη που εν είδει φημών και συζητήσεων φαίνεται να επικρατεί σε υψηλό επίπεδο πολιτικής και στρατηγικής για τις ΜΜΕ. Η αντίληψη δηλαδή ότι στη χώρα μας δραστηριοποιούνται πάρα πολλές πολύ μικρές επιχειρήσεις οι οποίες θα πρέπει να κλείσουν και στη μετά κρίσης οικονομία θα πρέπει να δραστηριοποιούνται πολύ λιγότερες υγιείς και ανταγωνιστικές μικρές επιχειρήσεις. Η στόχευση αυτή προσφέρει ένα επικίνδυνο άλλοθι για τις καταστροφικές επιπτώσεις της ακολουθούμενης πολιτικής ενώ στερείται βάσης και ορθολογικής επιχειρηματολογίας.

Επίσης ενδιαφέρον είναι το εύρημα ότι τα επίπεδα των επιτοκίων χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις είναι από τα υψηλότερα της ευρωζώνης, γεγονός που καταδεικνύει την αρνητική επίπτωση του υψηλού κόστους χρήματος στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Το θέμα της διαφοροποίησης των επιτοκίων χρηματοδότησης των επιχειρήσεων μεταξύ των κρατών μελών της ευρωζώνης δεν είναι κάτι νέο. Από τη μια πλευρά έχει βάση ο ισχυρισμός ότι το επιτόκιο αντανakλά ουσιαστικά τα επίπεδα κινδύνου του

δανειολήπτη και με το σκεπτικό αυτό ίσως οι ελληνικές επιχειρήσεις θεωρούνται ότι έχουν σχετικά υψηλότερα επίπεδα κινδύνου σε σύγκριση με τις αντίστοιχες γερμανικές, αυστριακές ή βελγικές. Από την άλλη πλευρά όμως, σε μια ζώνη χωρών με ενιαίο νόμισμα, όποια διαφοροποίηση στο κόστος χρηματοδότησης της λεγόμενης πραγματικής οικονομίας δημιουργεί μακροχρόνια αναχώματα προς κάθε προσπάθεια σύγκλισης των οικονομιών, η οποία σύγκλιση θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα της νομισματικής ένωσης.

Επιστρέφοντας στο θέμα της χρηματοδότησης και ως συνέχεια της παραπάνω ανάλυσης αναφορικά με τη μη ελεγχόμενη βίαιη απομόχλευση, σε απόλυτα μεγέθη, των τελευταίων ετών στη χώρα μας, είναι αναμενόμενα τα ευρήματα των υψηλών θετικών καθαρών μέσων όρων στο σύνολο των μεταβλητών που αφορούν τη χρηματοδότηση (υψηλή βαθμολογία του προβλήματος της πρόσβασης στη χρηματοδότηση, φόβος απόρριψης, υψηλό χρηματοδοτικό κενό κτλ.). Μάλιστα, στη συντριπτική πλειοψηφία των δεικτών αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου της τελευταίας δεκαετίας, η χώρα μας καταγράφει τις υψηλότερες τιμές με αρνητική υφή στο σύνολο των προς ανάλυση κρατών μελών. Δεν είναι τυχαίο επομένως το γεγονός ότι η πρόσβαση στη χρηματοδότηση έχει αναχθεί σε ένα από τα πλέον φλέγοντα ζητήματα της εποχής. Δεν είναι επίσης εύκολο να αναζητηθούν οι βέλτιστες λύσεις στο θέμα αυτό, καθώς από τη μία πλευρά οι επιχειρήσεις δηλώνουν σε όλους τους τόνους την έλλειψη της ρευστότητας που αντιμετωπίζουν καθημερινά, από την άλλη όμως πλευρά οι τράπεζες καλούνται να αντιμετωπίσουν και ένα επίσης σημαντικό ζήτημα που φαίνεται να διεκδικεί τα πρωτεία στην πολιτικοοικονομική συζήτηση της εποχής, αυτό των μη εξυπηρετούμενων δανείων.

Αυτό που είναι σίγουρο, ωστόσο, είναι ότι έτσι όπως έχει πια διαμορφωθεί το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα, τέσσερις συστημικές τράπεζες ελέγχουν την συντριπτική πλειοψηφία των ροών κεφαλαίου στην οικονομία. Στο πλαίσιο αυτό, είναι εύκολο να κατανοήσει κάποιος ότι είναι αδύνατο τέσσερις οργανισμοί να μπορούν να καλύψουν όλο το φάσμα των αναγκών της ζήτησης

για χρηματοδότηση: από το νοικοκυριό και τον ελεύθερο επαγγελματία που η ζήτησή τους περιορίζεται σε λίγες χιλιάδες ευρώ, μέχρι και τις μεγάλες επιχειρήσεις και το κράτος, όπου μιλάμε για εκατοντάδες εκατομμύρια ευρώ. Οι ελλείψεις, επομένως, υποδομές χρηματοοικονομικής διαμεσολάβησης είναι ίσως ένα από τα βασικότερα προβλήματα που καλείται να λύσει η πολιτεία σήμερα. Διότι ένα δυσλειτουργικό σύστημα κατανομής των χρηματοδοτικών πόρων σε μια οικονομία δυσχεραίνει την ανάπτυξή της. Είναι επομένως επιτακτική η ανάγκη διεύρυνσης των χρηματοοικονομικών υποδομών της χώρας, προκειμένου να έρθουμε πιο κοντά στον πολυπόθητο στόχο μιας υγιούς, μακροπρόθεσμης, σταθερής, βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης.

Μέρος τέταρτο

Παράρτημα

Παράρτημα Πίνακας 1.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΣΥΜΠΤΥΞΗ	Β' τρίμηνο 2008		Β' τρίμηνο 2009	
	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.637,30	100,00	4.584,60	100,00
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	516,00	11,13	526,00	11,47
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	1.031,20	22,24	965,70	21,06
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	3.090,10	66,64	3.093,00	67,46

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΣΥΜΠΤΥΞΗ	Β' τρίμηνο 2010		Β' τρίμηνο 2011	
	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.436,50	100,00	4.124,20	100,00
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	546,60	12,32	503,60	12,21
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	883,20	19,91	729,30	17,68
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	3.006,80	67,77	2.891,30	70,11

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΣΥΜΠΤΥΞΗ	Β' τρίμηνο 2012		Β' τρίμηνο 2013	
	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	3.729,90	100,00	3.535,00	100,00
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	484,30	12,98	481,10	13,61
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	615,00	16,49	552,30	15,62
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	2.630,60	70,53	2.501,60	70,77

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΣΥΜΠΤΥΞΗ	Β' τρίμηνο 2014		Β' τρίμηνο 2015	
	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	3.539,10	100,00	3.625,50	100,00
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	475,90	13,45	472,40	13,03
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	531,80	15,03	538,80	14,86
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	2.531,30	71,52	2.614,40	72,11

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΣΥΜΠΤΥΞΗ	Β' τρίμηνο 2016		Β' τρίμηνο 2017	
	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	3.702,60	100,00	3.791,40	100,00
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	471,20	12,73	457,00	12,05
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	571,30	15,43	581,00	15,32
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	2.660,00	71,84	2.753,30	72,62

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΣΥΜΠΤΥΞΗ	Β' τρίμηνο 2018	
	Αριθμός εργαζομένων	Ποσοστό
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	3.860,40	100,00
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	472,50	12,24
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	586,50	15,19
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	2.801,40	72,57

Παράρτημα Πίνακας 2. Απασχόληση κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας 2008-2018 (Β' τρίμηνο σε χιλιάδες & ποσοστό). Πηγή ΕΛΣΤΑΤ

	Β' τρίμηνο 2008		Β' τρίμηνο 2009	
ΣΥΝΟΛΟ	4.637,3	100%	4.584,6	100%
Α. Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	516,0	11%	526,0	11%
Β. Ορυχεία και Λατομεία	17,7	0%	13,8	0%
Γ. Μεταποίηση	545,2	12%	522,3	11%
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	36,0	1%	30,4	1%
Ε. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων, δραστηριότητες εξυγίανσης	30,2	1%	30,1	1%
ΣΤ. Κατασκευές	402,1	9%	369,0	8%
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	845,1	18%	841,2	18%
Η. Μεταφορά και αποθήκευση	217,2	5%	221,2	5%
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	333,3	7%	322,1	7%
Ι. Ενημέρωση και επικοινωνία	76,6	2%	85,3	2%
Κ. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	124,4	3%	116,3	3%
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	9,3	0%	8,8	0%
Μ. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	226,1	5%	237,7	5%
Ν. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	79,5	2%	80,0	2%
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	384,1	8%	380,7	8%
Ο. Εκπαίδευση	326,6	7%	335,6	7%
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	234,6	5%	229,1	5%
Ρ. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	60,0	1%	56,8	1%
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	96,9	2%	88,5	2%
Τ. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	74,7	2%	88,5	2%
Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	1,8	0%	1,1	0%

	Β' τρίμηνο 2010		Β' τρίμηνο 2011	
ΣΥΝΟΛΟ	4.436,5	100%	4.124,2	100%
A. Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	546,6	12%	503,6	12%
B. Ορυχεία και Λατομεία	13,0	0%	10,1	0%
Γ. Μεταποίηση	482,5	11%	410,7	10%
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	27,3	1%	22,3	1%
Ε. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων, δραστηριότητες εξυγίανσης	32,2	1%	27,6	1%
ΣΤ. Κατασκευές	328,2	7%	258,7	6%
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	806,0	18%	770,3	19%
Η. Μεταφορά και αποθήκευση	203,7	5%	202,7	5%
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	306,5	7%	304,6	7%
Ι. Ενημέρωση και επικοινωνία	89,4	2%	79,6	2%
Κ. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	116,3	3%	111,2	3%
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6,5	0%	4,5	0%
Μ. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	217,2	5%	211,6	5%
Ν. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	75,3	2%	82,7	2%
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	373,3	8%	360,6	9%
Ο. Εκπαίδευση	332,3	7%	310,7	8%
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	249,4	6%	237,1	6%
Ρ. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	49,3	1%	48,1	1%
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	88,1	2%	87,2	2%
Τ. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	91,9	2%	78,5	2%
Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	1,5	0%	2,0	0%

	Β' τρίμηνο 2012		Β' τρίμηνο 2013	
ΣΥΝΟΛΟ	3.729,9	100%	3.535,0	100%
A. Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	484,3	13%	481,1	14%
B. Ορυχεία και Λατομεία	9,9	0%	10,7	0%
Γ. Μεταποίηση	351,0	9%	326,8	9%
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	25,6	1%	26,5	1%
Ε. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων, δραστηριότητες εξυγίανσης	19,7	1%	22,9	1%
ΣΤ. Κατασκευές	208,8	6%	165,4	5%
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	671,0	18%	639,0	18%
Η. Μεταφορά και αποθήκευση	177,1	5%	172,4	5%
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	274,7	7%	263,7	7%
Ι. Ενημέρωση και επικοινωνία	71,3	2%	76,5	2%
Κ. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	121,0	3%	110,5	3%
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6,3	0%	2,3	0%
Μ. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	217,3	6%	193,5	5%
Ν. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	72,2	2%	59,8	2%
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	315,9	8%	323,0	9%
Ο. Εκπαίδευση	301,2	8%	277,4	8%
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	226,8	6%	217,1	6%
Ρ. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	40,9	1%	40,6	1%
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	75,1	2%	70,9	2%
Τ. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	57,6	2%	53,4	2%
Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	2,2	0%	1,4	0%

	Β' τρίμηνο 2014		Β' τρίμηνο 2015	
ΣΥΝΟΛΟ	3.539,1	100%	3.625,5	100%
A. Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	475,9	13%	472,4	13%
B. Ορυχεία και Λατομεία	11,5	0%	9,5	0%
Γ. Μεταποίηση	318,5	9%	332,0	9%
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	28,1	1%	25,2	1%
Ε. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων, δραστηριότητες εξυγίανσης	25,6	1%	22,7	1%
ΣΤ. Κατασκευές	148,2	4%	149,4	4%
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	624,5	18%	657,3	18%
Η. Μεταφορά και αποθήκευση	173,1	5%	169,6	5%
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	302,2	9%	333,7	9%
Ι. Ενημέρωση και επικοινωνία	75,6	2%	74,3	2%
Κ. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	95,2	3%	87,1	2%
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	2,3	0%	6,1	0%
Μ. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	185,8	5%	216,1	6%
Ν. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	86,3	2%	85,5	2%
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	314,3	9%	304,9	8%
Ο. Εκπαίδευση	293,3	8%	297,9	8%
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	209,7	6%	213,0	6%
Ρ. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	48,3	1%	42,1	1%
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	71,8	2%	77,2	2%
Τ. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	47,7	1%	47,5	1%
Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	1,3	0%	2,1	0%

	Β' τρίμηνο 2016		Β' τρίμηνο 2017		Β' τρίμηνο 2018	
ΣΥΝΟΛΟ	3.702,6	100%	3.791,4	100%	3.860,4	100%
Α. Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	471,2	13%	457,0	12%	472,5	12,24
Β. Ορυχεία και Λατομεία	13,7	0%	12,8	0%	11,2	0,29
Γ. Μεταποίηση	350,1	9%	360,2	10%	359,7	9,32
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	29,9	1%	31,7	1%	32,1	0,83
Ε. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων, δραστηριότητες εξυγίανσης	23,0	1%	27,3	1%	32,2	0,83
ΣΤ. Κατασκευές	154,7	4%	149,1	4%	151,3	3,92
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	650,3	18%	683,9	18%	690,1	17,88
Η. Μεταφορά και αποθήκευση	181,2	5%	189,1	5%	183,4	4,75
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	351,9	10%	375,2	10%	382,9	9,92
Ι. Ενημέρωση και επικοινωνία	80,2	2%	87,9	2%	98,2	2,54
Κ. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	93,9	3%	94,6	2%	86,2	2,23
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6,3	0%	4,2	0%	4,9	0,13
Μ. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	196,5	5%	206,3	5%	217,0	5,62
Ν. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	89,8	2%	90,9	2%	88,9	2,30
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	332,6	9%	331,9	9%	330,3	8,56
Ο. Εκπαίδευση	301,4	8%	295,2	8%	307,7	7,97
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	218,4	6%	225,3	6%	244,8	6,34
Ρ. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	48,2	1%	55,3	1%	52,1	1,35
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	65,2	2%	74,6	2%	82,2	2,13
Τ. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	41,2	1%	37,6	1%	30,8	0,80
Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	2,7	0%	1,4	0%	1,9	0,05

Παράρτημα Πίνακας «Μεταποίηση». Πηγή ΕΛΣΤΑΤ

		Β' τρίμηνο 2008							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%
ΣΥΝΟΛΟ		4.637,3	8%	380,2	21%	957,2	65%	3.028,4	6%
Γ. Μεταποίηση		545,2	10%	53,6	11%	60,5	75%	406,6	4%
		Β' τρίμηνο 2009							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%
ΣΥΝΟΛΟ		4.584,6	8%	382,9	21%	958,4	65%	2.977,2	6%
Γ. Μεταποίηση		522,3	11%	55,6	10%	50,5	74%	386,7	6%
		Β' τρίμηνο 2010							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%
ΣΥΝΟΛΟ		4.436,5	8%	349,7	22%	965,9	65%	2.877,1	5%
Γ. Μεταποίηση		482,5	10%	49,4	11%	55,1	74%	356,8	4%
		Β' τρίμηνο 2011							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%
ΣΥΝΟΛΟ		4.124,2	8%	318,1	23%	937,9	64%	2.635,9	6%
Γ. Μεταποίηση		410,7	9%	37,5	13%	52,1	74%	302,5	5%

		B' τρίμηνο 2012								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.729,9	7%	267,3	24%	910,1	63%	2.366,6	5%	185,9
Γ. Μεταποίηση		351,0	9%	31,3	14%	49,4	73%	254,5	5%	15,8
		B' τρίμηνο 2013								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.535,0	7%	234,7	0,3	895,0	63%	2.231,0	5%	174,2
Γ. Μεταποίηση		326,8	9%	29,5	0,1	47,3	71%	232,4	5%	17,6
		B' τρίμηνο 2014								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.539,1	6%	215,8	25%	876,6	65%	2.285,3	5%	161,4
Γ. Μεταποίηση		318,5	8%	24,6	14%	44,9	74%	236,7	4%	12,2
		B' τρίμηνο 2015								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.625,5	7%	247,4	24%	867,7	65%	2.349,4	4%	161,1
Γ. Μεταποίηση		332,0	9%	28,5	13%	44,8	74%	246,6	4%	12,1

		Β' τρίμηνο 2016								
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.702,6	7%	270,5	23%	847,1	66%	2.440,0	4%	145,0
Γ. Μεταποίηση		350,1	7%	26,0	12%	42,1	77%	270,4	3%	11,6
		Β' τρίμηνο 2017								
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.791,4	7%	272,4	23%	861,7	66%	2.504,8	4%	152,5
Γ. Μεταποίηση		360,2	7%	26,2	11%	39,5	78%	282,1	3%	12,4
		Β' τρίμηνο 2018								
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.860,4	7%	288,5	22%	858,6	67%	2.570,2	4%	143,1
Γ. Μεταποίηση		359,7	8%	28,8	10%	35,3	79%	285,9	3%	9,7

Παράρτημα Πίνακας «Εμπόριο». Πηγή ΕΛΣΤΑΤ

		Β' τρίμηνο 2008								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		4.637,3	8%	380,2	21%	957,2	65%	3.028,4	6%	271,4
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών		845,1	13%	106,4	26%	219,3	53%	451,1	8%	68,3
		Β' τρίμηνο 2009								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		4.584,6	8%	382,9	21%	958,4	65%	2.977,2	6%	266,1
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών		841,2	13%	105,6	25%	212,8	54%	452,8	8%	70,1
		Β' τρίμηνο 2010								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		4.436,5	8%	349,7	22%	965,9	65%	2.877,1	5%	243,8
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών		806,0	11%	91,0	25%	198,1	57%	456,2	8%	60,8

	Β' τρίμηνο 2011								
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	4.124,2	8%	318,1	23%	937,9	64%	2.635,9	6%	232,2
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	770,3	11%	84,6	25%	195,4	56%	432,8	7%	57,5
	Β' τρίμηνο 2012								
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	3.729,9	7%	267,3	24%	910,1	63%	2.366,6	5%	185,9
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	671,0	10%	66,5	27%	183,6	57%	379,4	6%	41,5
	Β' τρίμηνο 2013								
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	3.535,0	7%	234,7	0,3	895,0	63%	2.231,0	5%	174,2
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	639,0	10%	65,7	0,3	168,3	57%	366,7	6%	38,4

		Β' τρίμηνο 2014								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.539,1	6%	215,8	25%	876,6	65%	2.285,3	5%	161,4
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών		624,5	10%	61,6	27%	166,5	58%	364,5	5%	32,0
		Β' τρίμηνο 2015								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.625,5	7%	247,4	24%	867,7	65%	2.349,4	4%	161,1
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών		657,3	10%	68,4	25%	163,1	60%	392,4	5%	33,4
		Β' τρίμηνο 2016								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.702,6	7%	270,5	23%	847,1	66%	2.440,0	4%	145,0
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών		650,3	11%	73,5	25%	160,0	59%	386,8	5%	30,0

	Β' τρίμηνο 2017									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.791,4	7%	272,4	23%	861,7	66%	2.504,8	4%	152,5	
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	683,9	12%	80,2	24%	163,1	59%	405,3	5%	35,3	
	Β' τρίμηνο 2018									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.860,4	7%	288,5	22%	858,6	67%	2.570,2	4%	143,1	
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	690,1	12%	80,2	22%	149,1	62%	426,1	5%	34,7	

Παράρτημα Πίνακας «Καταλύματα - Εστίαση». Πηγή ΕΛΣΤΑΤ

		Β' τρίμηνο 2008								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	4.637,3	8%	380,2	21%	957,2	65%	3.028,4	6%	271,4
		333,3	15%	49,4	14%	47,5	59%	197,5	12%	38,8
		Β' τρίμηνο 2009								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	4.584,6	8%	382,9	21%	958,4	65%	2.977,2	6%	266,1
		322,1	13%	43,0	15%	49,0	61%	196,7	10%	33,4
		Β' τρίμηνο 2010								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	4.436,5	8%	349,7	22%	965,9	65%	2.877,1	5%	243,8
		306,5	14%	41,9	16%	48,9	60%	184,3	10%	31,4

	Β' τρίμηνο 2011									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	4.124,2	8%	318,1	23%	937,9	64%	2.635,9	6%	232,2	
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	304,6	14%	41,8	16%	49,2	58%	176,0	12%	37,6	
	Β' τρίμηνο 2012									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.729,9	7%	267,3	24%	910,1	63%	2.366,6	5%	185,9	
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	274,7	14%	38,1	18%	49,6	59%	162,5	9%	24,4	
	Β' τρίμηνο 2013									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.535,0	7%	234,7	0,3	895,0	63%	2.231,0	5%	174,2	
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	263,7	14%	35,9	0,2	48,1	59%	156,4	9%	23,3	

		Β' τρίμηνο 2014								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	3.539,1	6%	215,8	25%	876,6	65%	2.285,3	5%	161,4
		302,2	12%	34,9	14%	43,7	66%	200,4	8%	23,3
		Β' τρίμηνο 2015								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	3.625,5	7%	247,4	24%	867,7	65%	2.349,4	4%	161,1
		333,7	12%	40,2	13%	44,5	66%	221,0	8%	28,0
		Β' τρίμηνο 2016								
		ΣΥΝΟΛΟ		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	3.702,6	7%	270,5	23%	847,1	66%	2.440,0	4%	145,0
		351,9	13%	45,4	13%	45,9	66%	231,0	8%	29,6

	Β' τρίμηνο 2017									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.791,4	7%	272,4	23%	861,7	66%	2.504,8	4%	152,5	
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	375,2	13%	47,1	12%	44,6	68%	255,0	8%	28,5	
	Β' τρίμηνο 2018									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.860,4	7%	288,5	22%	858,6	67%	2.570,2	4%	143,1	
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	382,9	13%	50,6	10%	37,0	70%	269,8	7%	25,6	

Παράρτημα Πίνακας «Ακίνητη περιουσία». Πηγή ΕΛΣΤΑΤ

	Β' τρίμηνο 2008								
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	4.637,3	8%	380,2	21%	957,2	65%	3.028,4	6%	271,4
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	9,3	23%	2,1	51%	4,7	17%	1,6	10%	0,9
	Β' τρίμηνο 2009								
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	4.584,6	8%	382,9	21%	958,4	65%	2.977,2	6%	266,1
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	8,8	17%	1,5	50%	4,4	16%	1,4	17%	1,5
	Β' τρίμηνο 2010								
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	4.436,5	8%	349,7	22%	965,9	65%	2.877,1	5%	243,8
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6,5	11%	0,7	57%	3,7	18%	1,2	14%	0,9

	Β' τρίμηνο 2011									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	4.124,2	8%	318,1	23%	937,9	64%	2.635,9	6%	232,2	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	4,5	13%	0,6	67%	3,0	16%	0,7	4%	0,2	
	Β' τρίμηνο 2012									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.729,9	7%	267,3	24%	910,1	63%	2.366,6	5%	185,9	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6,3	13%	0,8	51%	3,2	30%	1,9	5%	0,3	
	Β' τρίμηνο 2013									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.535,0	7%	234,7	0,3	895,0	63%	2.231,0	5%	174,2	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	2,3	9%	0,2	0,9	2,1	0%	0,0	0%	0,0	
	Β' τρίμηνο 2014									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.539,1	6%	215,8	25%	876,6	65%	2.285,3	5%	161,4	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	2,3	0%	0,0	83%	1,9	9%	0,2	9%	0,2	

	B' τρίμηνο 2015									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.625,5	7%	247,4	24%	867,7	65%	2.349,4	4%	161,1	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6,1	10%	0,6	43%	2,6	41%	2,5	7%	0,4	
	B' τρίμηνο 2016									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.702,6	7%	270,5	23%	847,1	66%	2.440,0	4%	145,0	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6,3	14%	0,9	30%	1,9	49%	3,1	6%	0,4	
	B' τρίμηνο 2017									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.791,4	7%	272,4	23%	861,7	66%	2.504,8	4%	152,5	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	4,2	7%	0,3	43%	1,8	48%	2,0	0%	0,0	
	B' τρίμηνο 2018									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.860,4	7%	288,5	22%	858,6	67%	2.570,2	4%	143,1	
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	4,9	16%	0,8	39%	1,9	47%	2,3	0%	0,0	

Παράρτημα Πίνακας «Κατασκευές». Πηγή ΕΛΣΤΑΤ

		Β' τρίμηνο 2008							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		4.637,3	8%	380,2	21%	957,2	65%	3.028,4	6% 271,4
ΣΤ. Κατασκευές		402,1	12%	48,3	15%	60,7	71%	285,4	2% 7,6
		Β' τρίμηνο 2009							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		4.584,6	8%	382,9	21%	958,4	65%	2.977,2	6% 266,1
ΣΤ. Κατασκευές		369,0	13%	48,3	16%	57,5	69%	255,3	2% 8,0
		Β' τρίμηνο 2010							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		4.436,5	8%	349,7	22%	965,9	65%	2.877,1	5% 243,8
ΣΤ. Κατασκευές		328,2	14%	46,0	18%	57,9	66%	215,2	3% 9,1
		Β' τρίμηνο 2011							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		4.124,2	8%	318,1	23%	937,9	64%	2.635,9	6% 232,2
ΣΤ. Κατασκευές		258,7	13%	34,5	20%	51,3	65%	167,7	2% 5,3

		B' τρίμηνο 2012							
		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.729,9	7%	267,3	24%	910,1	63%	2.366,6	185,9
ΣΤ. Κατασκευές		208,8	12%	24,5	27%	57,0	58%	121,2	6,1
		B' τρίμηνο 2013							
		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.535,0	7%	234,7	0,3	895,0	63%	2.231,0	174,2
ΣΤ. Κατασκευές		165,4	9%	15,3	0,3	54,7	55%	90,6	4,8
		B' τρίμηνο 2014							
		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.539,1	6%	215,8	25%	876,6	65%	2.285,3	161,4
ΣΤ. Κατασκευές		148,2	7%	9,7	32%	48,1	60%	88,3	2,1
		B' τρίμηνο 2015							
		Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.625,5	7%	247,4	24%	867,7	65%	2.349,4	161,1
ΣΤ. Κατασκευές		149,4	7%	11,2	33%	49,3	58%	86,9	2,0

		Β' τρίμηνο 2016							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.702,6	7%	270,5	23%	847,1	66%	2.440,0	4% 145,0
ΣΤ. Κατασκευές		154,7	7%	10,9	32%	49,5	60%	92,8	1% 1,5
		Β' τρίμηνο 2017							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.791,4	7%	272,4	23%	861,7	66%	2.504,8	4% 152,5
ΣΤ. Κατασκευές		149,1	8%	11,6	34%	50,1	58%	86,0	1% 1,4
		Β' τρίμηνο 2018							
		ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
		σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ		3.860,4	7%	288,5	22%	858,6	67%	2.570,2	4% 143,1
ΣΤ. Κατασκευές		151,3	10%	15,1	31%	46,6	57%	87,0	2% 2,7

Παράρτημα Πίνακας «Θέση στο επάγγελμα». Πηγή ΕΛΣΤΑΤ

	Β' τρίμηνο 2008									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό			Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό			Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	4.637,3	8%	380,2	21%	957,2	65%	3.028,4	6%	271,4	

	Β' τρίμηνο 2009									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό			Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό			Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	4.584,6	8%	382,9	21%	958,4	65%	2.977,2	6%	266,1	

	Β' τρίμηνο 2010									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό			Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό			Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	4.436,5	8%	349,7	22%	965,9	65%	2.877,1	5%	243,8	

	Β' τρίμηνο 2011									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό			Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό			Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	4.124,2	8%	318,1	23%	937,9	64%	2.635,9	6%	232,2	

	Β' τρίμηνο 2012									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.729,9	7%	267,3	24%	910,1	63%	2.366,6	5%	185,9	

	Β' τρίμηνο 2013									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.535,0	7%	234,7	0,3	895,0	63%	2.231,0	5%	174,2	

	Β' τρίμηνο 2014									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.539,1	6%	215,8	25%	876,6	65%	2.285,3	5%	161,4	

	Β' τρίμηνο 2015									
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση		
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	
ΣΥΝΟΛΟ	3.625,5	7%	247,4	24%	867,7	65%	2.349,4	4%	161,1	

	Β' τρίμηνο 2016								
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	3.702,6	7%	270,5	23%	847,1	66%	2.440,0	4%	145,0

	Β' τρίμηνο 2017								
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	3.791,4	7%	272,4	23%	861,7	66%	2.504,8	4%	152,5

	Β' τρίμηνο 2018								
	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό		Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)		Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	
	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000	%	σε .000
ΣΥΝΟΛΟ	3.860,4	7%	288,5	22%	858,6	67%	2.570,2	4%	143,1

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΠΑ & ΤΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΑΝΕΚ

ΕΠΑνεΚ 2014-2020
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ISBN 978-618-5025-63-2